

Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών
Σύγχρονες τάσεις στη γλωσσολογία για εκπαιδευτικούς

Διπλωματική Εργασία

Γλωσσική αλλαγή λόγω γλωσσικών επαφών: Η περίπτωση του
λεξιλογικού δανεισμού

Γρηγορία Αγαπητού
Α.Μ. 517782

Επιβλέπων καθηγητής: Νικόλαος Λαβίδας

Αθήνα, Ιούνιος 2024

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Νικόλαο Λαβίδα για την αμέριστη καθοδήγηση, άμεση ανταπόκριση, ενθάρρυνση και συμβουλευτική του στην εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας.

Ένα τεράστιο ευχαριστώ στον γιο μου που έδειξε ωριμότητα και υπομονή και με ενθάρρυνε να συνεχίσω.

Περιεχόμενα

Περίληψη	5
Abstract	5
1. Εισαγωγή	6
2. Γλωσσική αλλαγή	7
2.1 Με ποιον τρόπο γίνεται η γλωσσική αλλαγή;	8
2.2 Τα αίτια της γλωσσικής αλλαγής	9
2.3 Ιστορική αναδρομή της γλωσσικής αλλαγής στην Ελληνική	13
2.4 Στάσεις για τη γλωσσική αλλαγή	15
2.5 Στάσεις για τη γλωσσική αλλαγή της Ελληνικής	16
3. Γλωσσική επαφή	18
3.1 Η έννοια της γλωσσικής επαφής	18
3.2 Ιστορική αναδρομή της γλωσσικής επαφής	19
3.3 Με ποιον τρόπο έρχονται οι γλώσσες σε επαφή;	20
3.4 Συνέπειες της γλωσσικής επαφής	23
3.5 Οι στάσεις των ομιλητών	30
3.6 Πώς καταλαβαίνουμε ότι μια αλλαγή οφείλεται σε επαφή;	30
4. Οι γλωσσικές επαφές της ελληνικής στη διαχρονία της	32
4.1 Οι επαφές της ελληνικής με τις σημιτικές γλώσσες	32
4.2 Οι επαφές της ελληνικής με την ιλλυρική, τη φρυγική και τη καρική γλώσσα	34
4.2.1 Οι επαφές της ελληνικής με την ιλλυρική γλώσσα	34
4.2.2 Οι επαφές της ελληνικής με τη φρυγική γλώσσα	35
4.2.3 Οι επαφές της ελληνικής με τη καρική γλώσσα	36
4.3 Οι επαφές της ελληνικής με τη λυκική, λυδική και ιρανική γλώσσα	37
4.3.1 Οι επαφές της ελληνικής με τη λυκική γλώσσα	37
4.3.2 Οι επαφές της ελληνικής με τη λυδική γλώσσα	37
4.3.3 Οι επαφές της ελληνικής με την ιρανική γλώσσα	37
4.4 Οι επαφές της ελληνικής με τη λατινική γλώσσα	40
4.5 Οι επαφές της ελληνικής με την εβραϊκή γλώσσα	44
4.6 Οι επαφές της ελληνικής με την αιγυπτιακή και τη κοπτική γλώσσα	46
4.7 Οι επαφές της ελληνικής με τη συριακή γλώσσα	47
4.8 Οι επαφές της ελληνικής με τις κέλτικες γλώσσες	48
4.9 Οι επαφές της ελληνικής με τις ινδικές γλώσσες	50
4.10 Οι επαφές της ελληνικής με την αραβική γλώσσα	50
5. «Σύγχρονες» επαφές της ελληνικής με άλλες γλώσσες	53

5.1 Οι γλωσσικές επαφές της ελληνικής από το 1830 έως σήμερα	53
5.1.1 Επαφές της ελληνικής με τη γαλλική γλώσσα	55
5.1.2 Επαφές της Ελληνικής με την αγγλική γλώσσα	56
5.1.3 Επαφές της Ελληνικής με την ιταλική γλώσσα	56
5.1.4 Επαφές της ελληνικής με την γερμανική γλώσσα	57
5.1.5 Επαφές της ελληνικής με τη τουρκική γλώσσα	57
5.2 Αποτέλεσμα των «σύγχρονων» γλωσσικών επαφών της ελληνικής: η περίπτωση του λεξιλογικού δανεισμού	58
5.2.1 Η έννοια του λεξιλογικού δανεισμού	58
5.2.2 Λαϊκά δάνεια	58
5.2.3 Λόγια δάνεια γλωσσικού δανεισμού	66
5.2.4 Μεταφραστικά δάνεια	68
5.2.5 Νεολογισμοί	72
5.2.6 Ελληνογενείς ξένες λέξεις (διεθνισμού)	75
5.2.7 Λαϊκά και λόγια αντιδάνεια	77
5.3 Προσαρμογή δανείων στα νεότερα χρόνια: βαθμός και παράγοντες προσαρμογής	78
5.4 Σύγχρονες στάσεις για το λεξιλογικό δανεισμό	79
6. Σύγκριση των λεξιλογικών δανείων στη Νέα Ελληνική έναντι των δανείων σε παλαιότερες περιόδους της ελληνικής	81
6.1 Βαθμός προσαρμογής και παραγωγικότητα των λεξιλογικών δανείων στη Νέα Ελληνική έναντι των δανείων σε παλαιότερες περιόδους της ελληνικής	81
6.2 Συχνότητα και τύποι δανείων στη Νέα Ελληνική και σε παλαιότερες περιόδους της Ελληνικής	83
6.3 Στάσεις για το λεξιλογικό δανεισμό στη Νέα Ελληνική και στην αρχαία ελληνική	85
6.4 Γλώσσες πηγές και σημασιολογικό περιεχόμενο των «σύγχρονων» λεξιλογικών δανείων έναντι των δανείων παλαιότερων περιόδων της Ελληνικής	86
6.5 Από τη θεωρία στην πράξη: Πρόταση διδακτικής εφαρμογής για την γ' δημοτικού	88
7. Συμπέρασμα	94
Βιβλιογραφία	96

Περίληψη

Η παρούσα εργασία ασχολείται με τα φαινόμενα της γλωσσικής αλλαγής, της γλωσσικής επαφής και του λεξιλογικού δανεισμού. Στο 2^ο και 3^ο κεφάλαιο αναλύονται σε βάθος οι έννοιες της γλωσσικής αλλαγής και της γλωσσικής επαφής και αξίζει να εστιάσουμε στους παράγοντες, στον τρόπο που συμβαίνουν και στις στάσεις των ομιλητών σχετικά μ' αυτά τα φαινόμενα. Το 4^ο κεφάλαιο αφορά στις επαφές της ελληνικής κατά τη διαχρονία της και είναι σημαντικό να παρατήσουμε τους λόγους που συνέβαιναν αυτές οι επαφές. Το 5^ο κεφάλαιο αναλύει τις σύγχρονες επαφές της Νέας Ελληνικής με ορόσημο την ανάλυση των λεξιλογικών δανείων της Νέας Ελληνικής, ενώ το 6^ο κεφάλαιο συγκρίνει εντοπίζοντας ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στα λεξιλογικά δάνεια της ελληνικής σε διαχρονικό και συγχρονικό επίπεδο και καταλήγει με μια διδακτική πρόταση η οποία στηρίζεται στο θεωρητικό υπόβαθρο των προηγούμενων ενοτήτων και εστιάζει στα αναφομοίωτα δάνεια της Νέας Ελληνικής.

Abstract

This MA dissertation deals with the phenomena of language change, language contact and lexical borrowing. In chapters 2 and 3 the concepts of language change and language contact are analyzed in depth and I focus on the attitudes of the speakers towards change, contact and borrowing. Chapter 4 deals with the contacts of the Greek language throughout its history and it is important to observe the reasons why these contacts took place. Chapter 5 analyzes the modern contacts of Modern Greek with an analysis of the lexical borrowings of Modern Greek, while Chapter 6 identifies similarities and differences between lexical borrowings of Greek at a diachronic and synchronic level and ends with a teaching proposal based on the theoretical conclusions of the previous sections (focusing on unassimilated lexical borrowings of Modern Greek).

1. Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία έχει ως θέμα τη γλωσσική αλλαγή που συνδέεται με τις γλωσσικές επαφές και εστιάζει τόσο στις επαφές της Ελληνικής σε προηγούμενες περιόδους της Ελληνικής και στη Νέα Ελληνική όσο και στα λεξιλογικά δάνεια κατά την πορεία της Ελληνικής. Συγκεκριμένα, το 2^ο κεφάλαιο αφορά τη γλωσσική αλλαγή, τις αιτίες της, την ιστορική αναδρομή και τις στάσεις των ομιλητών σχετικά μ' αυτήν. Το 3^ο κεφάλαιο αναλύει το φαινόμενο της γλωσσικής επαφής, δίδεται ο ορισμός της, η ιστορική αναδρομή της, ο τρόπος με τον οποίο έρχονται οι γλώσσες σε επαφή, οι συνέπειες της, οι στάσεις των ομιλητών και αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο καταλαβαίνουμε ότι μια αλλαγή οφείλεται σε επαφή. Το 4^ο κεφάλαιο εστιάζει στις γλωσσικές επαφές της Ελληνικής στη διαχρονία της και παρατίθεται η κατηγοριοποίηση των επαφών σύμφωνα με τον Χριστίδη (2001). Το 5^ο κεφάλαιο αναλύει τις γλωσσικές επαφές της Ελληνικής από το 1830 έως σήμερα και επικεντρώνεται στο λεξιλογικό δανεισμό της νέας Ελληνικής. Το 6^ο κεφάλαιο έχοντας ως μεθοδολογικό εργαλείο τη συγκριτική μέθοδο εστιάζει στη σύγκριση των λεξιλογικών δανείων στη Νέα Ελληνική έναντι των δανείων σε παλαιότερες περιόδους της Ελληνικής. Η τελευταία ενότητά της διπλωματικής εργασίας αποτελεί μια πρόταση διδακτικής εφαρμογής με βάση το θεωρητικό υπόβαθρο που έχει αναλυθεί σε προηγούμενες ενότητες. Τέλος, το 7^ο κεφάλαιο αποτελεί τα συμπεράσματα που μπορούν να εξαχθούν από την παρούσα εργασία στο σύνολό της.

2. Γλωσσική αλλαγή

Οι φυσικές γλώσσες αλλάζουν συνεχώς με το πέρασμα του χρόνου και μεταβάλλονται σταδιακά ανά τους αιώνες. Σύμφωνα με τον Ferdinand de Saussure (1959:77): «ο χρόνος αλλάζει τα πάντα και δεν υπάρχει κανένας λόγος η γλώσσα να ξεφύγει από τον καθολικό αυτό νόμο». Παρατηρώντας μια οποιαδήποτε γλώσσα σε βάθος χρόνου μπορούμε να κατανοήσουμε τις αλλαγές που έχουν γίνει σε όλα τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης (φωνολογία, μορφολογία, σύνταξη, σημασιολογία), τα οποία δεν μεταβάλλονται με τον ίδιο ρυθμό, για παράδειγμα το λεξιλόγιο μεταβάλλεται ταχύτερα από τη γραμματική μιας γλώσσας (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004:17). Τέλος, δεν υπάρχουν στοιχεία που να μαρτυρούν ότι οι γλώσσες αναπτύσσονται προς κάποια συγκεκριμένη κατεύθυνση αλλά τις περισσότερες φορές αναπτύσσονται προς αντίθετες κατευθύνσεις και χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτών των αντίθετων κατευθύνσεων είναι τα φαινόμενα της λεξικοποίησης και της γραμματικοποίησης.

Οι γλωσσικές αλλαγές γίνονται διαδοχικά αποτελώντας ένα είδος συνεχούς κάτι το οποίο σημαίνει ότι η γλωσσική εξέλιξη δεν έχει γραμμικό χαρακτήρα. Οι γλώσσες δεν αλλάζουν ούτε μαζικά ούτε ολοκληρωτικά γιατί αν συνέβαινε κάτι τέτοιο η επικοινωνία δε θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004:18). Επιπλέον, οι γλώσσες αλλάζουν με παρόμοιο τρόπο και οι αλλαγές αυτές στηρίζονται σε ένα περιορισμένο αριθμό μηχανισμών. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι, η γλωσσική αλλαγή είναι μια φυσική, αναπόφευκτη και αδιάλειπτη διαδικασία η οποία δεν ελέγχεται και δεν έχει αναγκαστικό χαρακτήρα.

Όλες οι ζωντανές γλώσσες αλλάζουν και αυτό σημαίνει ότι η γλώσσα της κάθε γενιάς δεν είναι ποτέ πανομοιότυπη με τη γλώσσα της προηγούμενης ή της επόμενης και ο ρυθμός αλλαγής μπορεί να διαφέρει από γλώσσα σε γλώσσα και από περίοδο σε περίοδο (Νικηφορίδου, 2001:102). Η γλώσσα αλλάζει και μεταβάλλεται με αργούς ρυθμούς ανά τους αιώνες γι' αυτό και είναι ανέφικτο να κατανοήσουμε τις αλλαγές αυτές σε καθημερινό επίπεδο (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004). Μεταξύ διαδοχικών γενεών οι

διαφορές είναι μικρές και περνούν σχεδόν απαρατήρητες χωρίς να διαταράσσεται η επικοινωνία και κάθε γενιά κατανοεί τη μορφή της γλώσσας που μιλούσε η προηγούμενη ή που μιλά η επόμενη (Νικηφορίδου, 2001·Καραντζόλα & Φλιάτουρας,2004). Όταν όμως μεσολαβούν αιώνες, οι αλλαγές δρουν συσσωρευτικά και αυτό εξηγεί το γεγονός της ύπαρξης δυσκολίας κατανόησης απομακρυσμένων χρονικά σταδίων της γλώσσας και τότε συχνά η εκάστοτε γλώσσα μπορεί να αλλάξει μορφή δραστικά (Νικηφορίδου, 2001).

Τα βασικά μεθοδολογικά εργαλεία του ιστορικού γλωσσολόγου για την μελέτη της γλωσσικής αλλαγής είναι η μελέτη των γραπτών κειμένων και η καταγραφή και η χαρτογράφηση της ζωντανής αλλαγής (Νικηφορίδου, 2001:104). Η εξέταση των γραπτών κειμένων επιτρέπει στον μελετητή της γλωσσικής αλλαγής να παρακολουθήσει τη διαφοροποίηση μεταξύ των περιόδων της γλώσσας (Νικηφορίδου, 2001). Ωστόσο, δεν υπάρχει συγκεκριμένο χρονικό σημείο και η οριοθέτηση των περιόδων είναι σε μεγάλο βαθμό συμβατική. Το επίτευγμα των τελευταίων είκοσι χρόνων (με πρωτοπόρο τον αμερικανό γλωσσολόγο William Labov) είναι η συνειδητοποίηση ότι η εν εξελίξει γλωσσική αλλαγή μπορεί να μελετηθεί και να παρατηρηθεί μέσα από την ποικιλία και την αοριστία της γλώσσας, κάτι το οποίο είχε αγνοηθεί για πολλά χρόνια από τις επικρατούσες θεωρητικές απόψεις στην ιστορική γλωσσολογία (δορισμό, και γενετική θεωρία) καθώς βασιζόνταν στην ομοιογένεια του γλωσσικού συστήματος (Kiparsky 1968·Saussure 1959 & King 1969, 1973 & Νικηφορίδου, 2001).

2.1. Με ποιον τρόπο γίνεται η γλωσσική αλλαγή;

Οι γλωσσικές αλλαγές πραγματώνονται με δύο τρόπους: εσωτερικά και εξωτερικά. Εσωτερικά διαμέσου του ίδιου του γλωσσικού συστήματος (ενδοσυστημικά) και εξωτερικά διαμέσου της γλωσσικής κοινότητας (ξεκινώντας από μια συγκεκριμένη διάλεκτο, γλωσσική ποικιλία ή ομάδα) (Νικηφορίδου, 2001:104-105). Η γλωσσική αλλαγή ξεκινάει σποραδικά και μη συστηματικά και η επικράτησή της μπορεί να επηρεάσει ολόκληρο το γλωσσικό σύστημα. Επομένως, για να υπάρξει γλωσσική αλλαγή θα πρέπει

να προϋπάρχουν ποικιλίες και χρονικές περίοδοι όπου οι ομιλητές επιλέγοντας τη χρήση του ενός τύπου ανάμεσα στους προς επιλογή τύπους (π.χ. συντακτικά σχήματα ή προφορές) υλοποιούν αυτόματα τη μετάβαση από το ένα γλωσσικό σύστημα στο άλλο (Νικηφορίδου, 2001).

Οι απόψεις για την ενδοσυστημική, εσωτερική διάσταση της αλλαγής διαφέρουν σε διαχρονικό και συγχρονικό επίπεδο. Διαχρονικά, με αφετηρία τη σχολή των Νεογραμματικών, υποστηρίζονταν ότι όλες οι αλλαγές συμβαίνουν κατά μηχανικό και αυτόματο τρόπο βασισμένες σε γενικούς κανόνες χωρίς εξαιρέσεις, κυρίως στον τομέα της φωνολογίας. Αντίθετα, σε συγχρονικό επίπεδο πρόσφατες έρευνες έδειξαν ότι η θεώρηση της αλλαγής ως αυτόματης, ακαριαίας και απόλυτα κανονικής μετάβασης από το ένα γλωσσικό σύστημα στο άλλο δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα (Νικηφορίδου, 2001) καθώς, χαρακτηριστικό των αλλαγών είναι η ύπαρξη ποικιλίας, δηλαδή η συνύπαρξη των παλαιότερων και των νεότερων τύπων, μέχρι να επικρατήσει και διαδοθεί ο ένας τύπος (Νικηφορίδου, 2001).

2.2. Τα αίτια της γλωσσικής αλλαγής

Η μεταβολή στη γλώσσα είναι ένα πολυπαραγοντικό φαινόμενο (Aitchison, 2012). Μελέτες που έχουν γίνει σε διαχρονικό επίπεδο αποδίδουν τη γλωσσική αλλαγή σε περιβαλλοντολογικές συνθήκες (π.χ. η σημασία του κλίματος), σε φυσικούς παράγοντες ή με βάση την ανατομία, για παράδειγμα η ευκολία στην προφορά. Η επιστήμη της γλωσσολογίας διακρίνει δύο μεγάλες κατηγορίες παραγόντων: τους *εσωτερικούς/ ενδογλωσσικούς παράγοντες* και τους *εξωτερικούς/ εξωγλωσσικούς παράγοντες*.

Οι *εσωτερικοί παράγοντες* αφορούν τις δυνατότητες και τους περιορισμούς της παραγωγής και της πρόσληψης του λόγου, οι οποίες επιφέρουν αλλαγές στο σύστημα της γλώσσας. Σχετίζονται με τη *διατήρηση της ισορροπίας του εκάστοτε γλωσσικού συστήματος ή με τα εγγενή/ φυσικά κίνητρα της αλλαγής*, π.χ. ευκολία στην προφορά κάποιου φωνητικού συνδυασμού.

Ένας εσωτερικός παράγοντας γλωσσικής αλλαγής αποτελεί το φαινόμενο της *απλοποίησης*. Η απλοποίηση της παραγωγής των φθόγγων, είτε μέσω της αφομοίωσης είτε μέσω της συγχώνευσης ή της έλλειψης, το οποίο γίνεται ορατό σε φωνολογικό επίπεδο, τόσο στην εσωτερική δομή μιας λέξης όσο και σε προτασιακό επίπεδο, έχει ως στόχο την ύπαρξη «οικονομίας» στη γλώσσα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η βαθμιαία εξασθένιση εκφώνησης συμφωνικών φθόγγων στο τέλος μιας λέξης. Επιπλέον, ο μηχανισμός της *αναλογίας* στη γραμματική οδηγεί στην γλωσσική αλλαγή. Για παράδειγμα, η αιτιατική πληθυντικού των τριτόκλιτων ονομάτων σε –ας αλλάζει σε –ες αναλογικά με την ονομαστική.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η απλοποίηση επηρεάζει τόσο το σημειολογικό σύστημα όσο και το μορφολογικό σύστημα της γλώσσας. Όσον αφορά στο σημειολογικό σύστημα, με την απλοποίηση επιδιώκεται η ύπαρξη της αρχής της αμφιμονοσημαντότητας ανάμεσα στη μορφή και στη σημασία μιας λέξης, δηλαδή ύπαρξη μονοσημίας και αποφυγή ομοηχίας. Όσον αφορά στο μορφολογικό επίπεδο, παρατηρείται η τάση για ύπαρξη συμμετρίας, π.χ. συστηματοποίηση ανώμαλων ρημάτων της αγγλικής. Επιπλέον, όσον αφορά τη σημασιολογική εξέλιξη των λέξεων βασικό ρόλο διαδραματίζουν οι μηχανισμοί της μεταφοράς, της μετωνυμίας και της υποκειμενικότητας της σημασίας που καθορίζουν και την κατεύθυνση της αλλαγής.

Οι εξωτερικοί ή κοινωνικοί παράγοντες αναφέρονται σε παράγοντες οι οποίοι όχι μόνο βρίσκονται εκτός της γλώσσας αλλά και ενδεχομένως εκτός του ανθρώπινου οργανισμού. Το γεγονός ότι η κοινωνία μεταβάλλεται πολύ γρήγορα επηρεάζει και το σύστημα της γλώσσας. *Οι κοινωνικές ανάγκες και η κοινωνικά προνομιούχος θέση μιας διαλέκτου/ ποικιλίας ή ενός ύφους* που μπορεί να καθιστούν «πρότυπα» για τη γλωσσική μεταβολή αποτελούν μερικούς από τους κοινωνιογλωσσικούς παράγοντες, οι οποίοι συντελούν στη γλωσσική αλλαγή. Τέλος, παράγοντες γλωσσικής αλλαγής αποτελούν η δημιουργία *νεολογισμών*, προκειμένου να εκφραστούν νέες έννοιες και νέοι τρόποι δήλωσης νοημάτων, *οι διαθέσιμες εναλλακτικές συντακτικές δομές* που λειτουργούν ως δείκτες ευγενείας (impersonal structures) και η *δυνατότητα αντικατάστασης αρνητικά φορτισμένων εκφράσεων με άλλες αντίθετης*

σημασίας (ευφημισμός). Συμπεραίνουμε, μέσω της ύπαρξης αυτών των μηχανισμών, ότι οι πρότυπες δομές της γλώσσας αλλάζουν και γίνεται φανερή η ανάγκη για αποτελεσματικότερη επικοινωνία.

Επιπρόσθετα, γλωσσική αλλαγή συμβαίνει όταν οι γλώσσες *έρχονται σε επαφή*. Σ' αυτή την περίπτωση είτε θα δημιουργηθεί μια «διαφορετική» γλώσσα, όταν η γλωσσική επίδραση γίνει αμφίπλευρα, είτε θα έχουμε το φαινόμενο των δανείων, όταν η γλωσσική επίδραση γίνει μονόπλευρα.

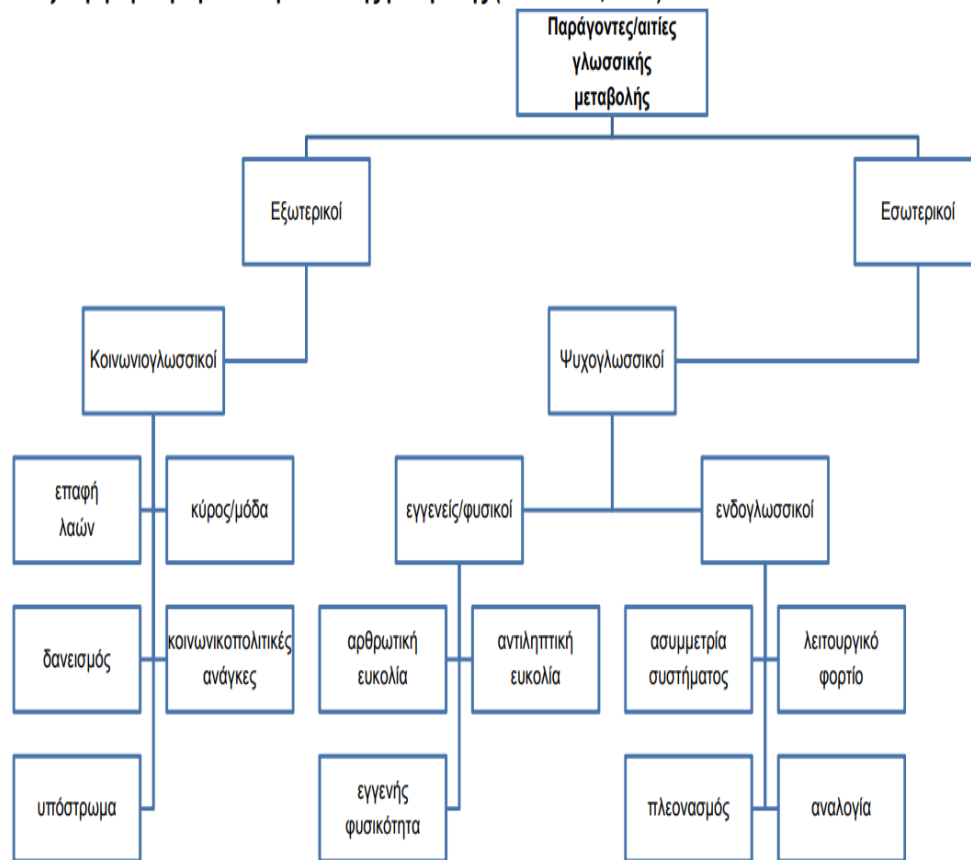
Παρατηρούμε λοιπόν, ότι η γλωσσική αλλαγή είναι αναπόφευκτη, αέναη, συμβαίνει σταδιακά και παρατηρείται σε όλα τα επίπεδα της γλώσσας (φωνολογία, γραμματική, σύνταξη, σημασιολογία). Σύμφωνα με τον Edward Sapir «η γλωσσική αλλαγή φαίνεται να έχει φορά και διεύθυνση». Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι οι γλωσσικές αλλαγές δεν εμφανίζονται σ' όλες τις περιπτώσεις για πρώτη φορά, όταν λειτουργούν αποκαταστατικά στη δομή της γλώσσας λόγω ενδογλωσσικών παραγόντων (διάδοση της λογοτεχνίας) ή όταν εξισώνονται με κοινωνικές αλλαγές, οι οποίες πηγάζουν από την ανάγκη για διατήρηση της γλωσσικής νόρμας (τοπική ταυτότητα, γλωσσικές ποικιλίες).

Ωστόσο, η διχοτομία εσωτερικών/ εξωτερικών παραγόντων τις τελευταίες δεκαετίες έχει αμφισβητηθεί. Αρχικά είναι δύσκολο να υπάρξει σαφής διάκριση ανάμεσα σε εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες όσον αφορά τα αποτελέσματα της γλωσσικής αλλαγής. Επιπλέον, η αποδοχή αυτής της διχοτομίας αποτελεί μια υπόρρητη αξιολόγηση των παραγόντων (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004:205). Είναι γεγονός ότι η γλωσσική αλλαγή προτιμάται να εξηγείται με βάση τους εσωτερικούς παράγοντες και όταν εξαντληθούν τότε επιστρατεύονται οι εξωγλωσσικοί. Ο λόγος αυτής της προτίμησης είναι ότι οι εσωτερικοί παράγοντες έχουν «επιστημονικότερο» χαρακτήρα, καθώς εστιάζουν στον εσωτερικό μηχανισμό του γλωσσικού συστήματος και όχι στους ομιλητές κάτι το οποίο εξασφαλίζει αντικειμενικότητα ενώ οι εξωγλωσσικοί παράγοντες δεν υπόκεινται στην Αρχή της Ομοιομορφίας (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004:205-206).

Επίσης, οι εσωτερικοί παράγοντες φαίνεται να επιλέγονται για δύο ακόμα λόγους, αν και κανένας από αυτούς τους λόγους δεν έχει επιβεβαιωθεί. Πρώτον, οι εσωτερικοί παράγοντες είναι συχνότεροι καθώς οι περισσότερες αλλαγές που συμβαίνουν στις φυσικές γλώσσες αποδίδονται σε εγγενή χαρακτηριστικά της δομής τους. Δεύτερον, οι εσωτερικοί παράγοντες διαδραματίζουν σπουδαιότερο ρόλο στη διαδικασία της γλωσσικής αλλαγής.

Είναι σαφές ότι η πλειονότητα των αλλαγών οφείλονται σε περισσότερους από έναν παράγοντες, καθώς είναι συχνή η αλληλεπίδραση εσωτερικών /εξωτερικών παραγόντων. Δεδομένου ότι η γλωσσική αλλαγή είναι ένα εξαιρετικά σύνθετο φαινόμενο πρέπει να συνδέεται και με τους ομιλητές των γλωσσών (Cameron,1990). Γι' αυτό τον λόγο θα πρέπει να υιοθετείται η πλουραλιστική ερμηνεία της γλωσσικής αλλαγής, καθώς ο ρόλος των εξωτερικών παραγόντων είναι σημαντικός.

Ταξινόμηση παραγόντων γλωσσικής μεταβολής (Κατσούδα, 2005)

2.3. Ιστορική αναδρομή της γλωσσικής αλλαγής στην ελληνική

Η Ελληνική γλώσσα πάνω από 40 αιώνες ζει και εξελίσσεται. Όσον αφορά στην ιστορία της μπορούμε να μιλάμε για 3 κοινές (γλώσσες): 1) την προϊστορική κοινή, 2) την κατ' εξοχήν κοινή, γνωστή ως Αλεξανδρινή κοινή (ή Ελληνιστική κοινή), 3) τη Νεοελληνική κοινή. Το χαρακτηριστικό της αρχαίας Ελληνικής γλώσσας είναι η ευρεία διαλεκτική της διάσπαση η οποία οφείλεται σε πολιτικοκοινωνικούς και γεωγραφικούς λόγους. Υπήρχε η ανάγκη για να οριστεί μια διάλεκτος, η οποία θα είχε το ρόλο του πανελλήνιου γλωσσικού οργάνου. Αυτή τη θέση φάνηκε ότι θα καταλάμβανε η αττική διάλεκτος, αφού η Αθήνα είχε εξελιχθεί σε κυρίαρχο πολιτικό και πνευματικό κέντρο της

Ελλάδας και με τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλέξανδρου σε μεγάλες εκτάσεις του ασιατικού χώρου έγινε η κύρια γλώσσα των εμπορικών συναλλαγών, των πολιτιστικών και πνευματικών εκδηλώσεων και η γλώσσα της νέας θρησκείας, της χριστιανικής. Ωστόσο, προκειμένου να εξυπηρετούνται οι επικοινωνιακές ανάγκες, εθνικές και διεθνικές, ήταν αυτονόητο ότι αυτόματα θα υπόκειτο σε εξωτερικές επιδράσεις και εσωτερικές διεργασίες, ώστε να εξασφαλιστεί η χρήση της ως διεθνούς γλώσσας.

Το σύνολο αυτών των μεταβολών, που σημειώθηκαν σε όλα τα επίπεδα της γλώσσας, απήρτισε τη συστηματική εκείνη μορφή της Ελληνικής και ονομάζεται *Αλεξανδρινή Κοινή*. Η Αλεξανδρινή Κοινή είναι η κρίσιμη καμπή όπου η ελληνική γλώσσα μεταβάλλεται ριζικά περνώντας από την αρχαία στη νέα Ελληνική. Οι σημαντικές μεταβολές που σημειώθηκαν στο σύστημα της ελληνικής, όταν είχε τη μορφή της αττικής κοινής, είτε συνέχιζαν, συμπλήρωναν και διεύρυναν τις τάσεις της μεταβολής του συστήματος που είχαν αρχίσει από παλιά, είτε συνιστούσαν νεότερες εξελίξεις που είχαν έντονα εξομαλιστικό χαρακτήρα. Μερικές από τις σημαντικότερες μεταβολές είναι:

1) Στον χώρο της *φωνολογίας* παρατηρείται: α) μονοφθογγισμός των αρχαίων διφθόγγων, β) τα φωνήεντα είναι πλέον ισόχρονα, γ) δεν υπάρχουν μακρά και βραχεία φωνήεντα, δ) ο μουσικός τόνος αντικαθίσταται από τον δυναμικό, ε) εξαφανίζεται ο φθόγγος *h*, στ) τα σύμφωνα *b, d, g* και τα δασέα σύμφωνα *ph, th, kh* απέκτησαν τη σημερινή τους προφορά, η) τα διπλά σύμφωνα, που προφέρονταν παρατεταμένα άρχισαν να προφέρονται ως απλά, θ) οι δίφθογγοι *αι, ευ* μετατράπηκαν σε *αφ, εφ*.

2) Στον χώρο της *μορφολογίας* παρατηρείται: i) όσον αφορά στην κατηγορία των ονομάτων: α) απλοποίηση της κλίσης, β) εξάπλωση των υποκοριστικών σε αντικατάσταση των παλαιών απλών ουσιαστικών, γ) διαδικασία εξαφάνισης της δοτικής πτώσης, εξαφάνιση του δυϊκού αριθμού, ii) όσον αφορά στην κατηγορία του ρήματος: α) έναρξη της διαδικασίας απώλειας του απαρεμφάτου, β) απώλεια του παλαιού μονολεκτικού μέλλοντα, γ) αντικατάσταση της συζυγίας των ρημάτων σε –μι από τη συζυγία σε –ω, δ)

περιφραστική εκφορά των τετελεσμένων χρόνων, ε) εξαφάνιση της ευκτικής έγκλισης, στ) απώλεια του μέσου μέλλοντα και του μέσου αορίστου.

3) Στον χώρο της *σύνταξης* παρατηρείται: α) τάση για παρατακτική σύνδεση των προτάσεων, β) αντικατάσταση της δοτικής από άλλες πτώσεις ή εμπρόθετα.

4) Στον χώρο του *λεξιλογίου* παρατηρείται: α) δανεισμός από άλλες γλώσσες, β) αλλαγές στη σημασία πολλών λέξεων, γ) αντικατάσταση αρκετών λέξεων από αρχαίες λέξεις, δ) κάποιες λέξεις αποκτούν, μέσω της χρήσης τους στη χριστιανική λατρεία και τα ιερά κείμενα, διαφορετική ή στενότερη σημασία σε σχέση με την αρχική.

2.4 Στάσεις για τη γλωσσική αλλαγή

Διαχρονικά υπάρχει η πεποίθηση ότι η γλώσσα μέσω της αλλαγής φθείρεται παρά προοδεύει. Μέχρι και την εμφάνιση των Νεογραμματικών εξισώνονταν η γλωσσική αλλαγή με τη γλωσσική φθορά και αντιμετωπιζόνταν ως καταστρεπτική δύναμη που οδηγεί τη γλώσσα στον αφανισμό της (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004:18-19). Σύμφωνα με τους ιστορικούς γλωσσολόγους του 19^{ου} αιώνα και υπό την επίδραση της θεωρίας του Δαρβίνου, οι γλώσσες είχαν θεωρηθεί ως ζωντανοί οργανισμοί η πορεία των οποίων ήταν η εξής: γέννηση- ακμή- θάνατος , ενώ επιβίωναν μόνο τα ισχυρότερα τους στοιχεία (Aitchison, 2012). Επίσης, επικρατεί η άποψη η οποία αναφέρει ότι η σύγχρονη μορφή της γλώσσας θεωρούνταν κατώτερη εκείνης των παλαιότερων φάσεων της (π.χ. απόψεις των Αλεξανδρινών φιλολόγων) (Aitchison, 2012).

Στον αντίποδα υπάρχει η άποψη η οποία υποστηρίζει ότι η αλλαγή θεωρείται ως πρόοδος, π.χ. γλώσσες «επαφής» pidgin και creole. Ωστόσο, στη σύγχρονη γλωσσολογία τηρείται ουδέτερη στάση απέναντι στην γλωσσική αλλαγή, η οποία ερμηνεύεται ως γλωσσική εξέλιξη (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004:19). Σύμφωνα, με την Aitchison, δεν είμαστε σε θέση να μιλάμε για πρόοδο ή παρακμή μιας γλώσσας, καθώς αν απομακρυνθούμε από τις φιλοσοφικές και τις θρησκευτικές προκαταλήψεις, γίνεται κατανοητό

ότι δεν υπάρχει κανένα στοιχείο που να μαρτυρά αν η γλώσσα προοδεύει ή φθείρεται και μέσω αυτού καταλαβαίνουμε ότι η παρακμή ή η πρόοδος μιας γλώσσας συνδέεται με ιστορικούς, πολιτικούς και κοινωνικούς παράγοντες και όχι με γλωσσικούς (Aitchison, 2012).

Αξίζει να σημειωθεί ότι μία γλώσσα επικρατεί και κυριαρχεί, όταν το έθνος που τη μιλά έχει υψηλό πολιτικό και κοινωνικό κύρος, χωρίς αυτό να σημαίνει πρόοδο ή παρακμή της γλώσσας (Aitchison, 2012). Δηλαδή, ένας λαός ο οποίος αποτελεί ένα ισχυρό έθνος σε στρατιωτικό, κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και ιστορικό επίπεδο θεωρείται ότι μιλά ανώτερη γλώσσα από έναν λαό ο οποίος βρίσκεται σε κατώτερο στρατιωτικό, κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και ιστορικό επίπεδο και η γλώσσα που μιλά θεωρείται παρακμάζουσα, π.χ. η Κινεζική γλώσσα που εξαπλώθηκε ταχύτατα, λόγω της στρατιωτικής και πολιτικής δύναμης του κράτους.

Η γλωσσική αλλαγή είναι ακούσια και είναι αποτέλεσμα των διεπιδράσεων των ομιλητών στην προσπάθειά τους να επικοινωνήσουν μεταξύ τους και να προσαρμοστούν στις νέες ανάγκες (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004). Δεν πρέπει να λησμονείται το γεγονός ότι τόσο η θεραπεία όσο και η διατάραξη της γλώσσας φαίνεται να βρίσκονται σε μια αέναη ισοπαλία και υποστηρίζοντας ότι οι γλώσσες προοδεύουν ή παρακμάζουν, αυτόματα επιδοκιμάζεται η άποψη για την ύπαρξη ανώτερων και κατώτερων γλωσσών, γεγονός το οποίο δεν ισχύει καθώς αυτοί οι χαρακτηρισμοί υιοθετούνταν από λαούς που είχαν επεκτατικές τάσεις και βλέψεις επικυριαρχίας (Aitchison, 2012).

2.5 Στάσεις για τη γλωσσική αλλαγή της Ελληνικής

Η Ελληνική γλώσσα ζει και εξελίσσεται πάνω από 40 αιώνες. Ήρθε σε επαφή με άλλες γλώσσες και με πολιτισμούς και με την εμβέλειά της επηρέασε άλλες εθνικές γλώσσες και επηρεάστηκε (Μπαμπινιώτης, 2002:9-11). Εξαιτίας αυτής της μακρόχρονης πορείας της έχει υποστεί μεταβολές σε όλα τα επίπεδα της γλωσσικής της ανάλυσης: στο συντακτικό, στο λεξιλόγιο, στους φθόγγους, στην γραμματική. Όμως, οι μεταβολές αυτές δεν κατάφεραν

να αλλοιώσουν τη δομική φυσιογνωμία της και είμαστε σε θέση να μιλάμε για μια ενιαία ελληνική γλώσσα από την αρχαιότητα ως σήμερα, η όποια διακρίνεται για τον δυναμικό της χαρακτήρα και την αέναη πορεία της (Μπαμπινιώτης, 2002:11).

Ωστόσο έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις που αφορούν τη γλωσσική αλλαγή της ελληνικής. Αυτές οι απόψεις τάσσονται στο πλαίσιο μιας ευρύτερης κινδυνολογικής γλωσσικής μυθολογίας και συνδέονται με ευρύτερες πολιτικο-ιδεολογικές ή ψυχολογικές επενδύσεις και όχι με τη γλώσσα (Χριστίδης, 2008). Οι απόψεις αυτές από τη μία επεσήμαναν την καταστροφή της γλώσσας, την αλλοίωσή της, τη φθορά της και τον ακρωτηριασμό της, τα οποία επιβεβαιώνονταν με την λεξιπενία, την επιβολή της δημοτικής και τα γλωσσικά λάθη, καθώς οι νεότεροι χρήστες αγνοούσαν λέξεις λόγιας παράδοσης (Χριστίδης, 2008). Από την άλλη επεσήμαναν τη «ρύπανση» της ελληνικής από την εισβολή ξένων δανείων, τα οποία αφελλήνιζαν και μόλυναν την καθαρότητα της ελληνικής (Χριστίδης, 2008). Όμως, η ελληνική γλώσσα δεν κινδυνεύει από τέτοιες γλωσσικές χρήσεις καθώς έχει μια συστατική ουδετερότητα (Χριστίδης, 2008) και μπορεί πάντα να ικανοποιεί και να προσαρμόζεται στις εκάστοτε επικοινωνιακές και κοινωνικές ανάγκες των ομιλητών της μέσα σε ένα ασφαλές περιβάλλον.

3. Γλωσσική επαφή

3.1 Η έννοια της γλωσσικής επαφής

Ο απλούστερος ορισμός της γλωσσικής επαφής αποδίδεται ως «η χρήση περισσότερων από μία γλωσσών στον ίδιο τόπο και στον ίδιο χρόνο» (Thomason, 2001:11). Ωστόσο, αυτός ο ορισμός είναι ελαττωματικός. Αρχικά, οι ομιλητές δε χρειάζεται να είναι στον ίδιο τόπο για να υπάρχει γλωσσική επαφή. Για παράδειγμα, εκατομμύρια άτομα που δεν μιλούν την αγγλική έχουν έρθει σε επαφή μ' αυτή μέσω των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Επιπλέον, στον ορισμό αυτό πρέπει να προσδιοριστεί η έννοια της «γλώσσας», καθώς είναι ασαφή τα όρια ανάμεσα σε δύο διαλέκτους της ίδιας γλώσσας και ανάμεσα σε δύο διαφορετικές γλώσσες. Τέλος, η γλωσσική επαφή μ' αυτή την ουσιώδη έννοια δεν απαιτεί επαρκή διγλωσσία ή πολυγλωσσία, όμως είναι απαραίτητος ένας βαθμός επικοινωνίας μεταξύ ομιλητών διαφορετικών γλωσσών (Thomason, 2001:12).

Γλωσσική επαφή υπάρχει παντού. Αφορά πολύ συχνά την πρόσωπο με πρόσωπο διεπίδραση ανάμεσα σε ομάδες ομιλητών, από τους οποίους τουλάχιστον κάποιοι μιλούν περισσότερες από μια γλώσσες σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική τοποθεσία. Αυτοί συχνά είναι γείτονες και μπορεί να έχουν είτε φιλικές σχέσεις (π.χ. να κάνουν εμπόριο) είτε να έχουν εχθρικές σχέσεις. Τέλος, μέσω των κοινωνικών πρακτικών (όπως η δουλεία, η μετανάστευση, η εξωγαμία), τα άτομα μιας ομάδας μπορεί να γίνουν μέλη μιας άλλης (Thomason, 2001:14-15).

Μερικές φορές οι ομιλητές δύο ή περισσότερων γλωσσών ζουν μαζί στην ίδια κοινότητα. Σ' αυτές τις καταστάσεις μπορεί να υπάρχει είτε αμοιβαία διγλωσσία ή πολυγλωσσία είτε ασύμμετρη διγλωσσία, η οποία είναι συνηθισμένη όταν μια υποκείμενη δίγλωσση ομάδα μετακινείται γλωσσικά προς τη γλώσσα μιας μονόγλωσσης κυρίαρχης ομάδας. Επίσης η διγλωσσία μπορεί να είναι σταθερή, όταν οι καταστάσεις πολυγλωσσίας είναι μακροχρόνιες, είτε μεταβατική όταν η διγλωσσία αποτελεί ένα ενδιάμεσο στάδιο προς τη μονόγλωσσία. Τέλος, οι γλωσσικές επαφές είναι πιο έντονες

σε ορισμένους τόπους και σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους, κάποιες είναι σταθερές και σχεδόν μόνιμες, άλλες είναι ασταθείς και βραχύβιες και άλλες τοποθετούνται ανάμεσα σ' αυτά τα δύο άκρα. Κάθε πλαίσιο επαφής ανά πάσα στιγμή μπορεί να υποστεί αλλαγές εξαιτίας κοινωνικών παραγόντων, οι οποίοι μπορεί να είναι προβλέψιμοι ή όχι, δηλαδή με βάση τους κοινωνικούς παράγοντες, μπορεί να προσδιοριστεί αν μια κατάσταση είναι σταθερή ή όχι, ενώ οι γλωσσικοί παράγοντες φαίνεται να μην έχουν καμία σημασία (Thomason, 2001).

Έχουν αναγνωριστεί παράγοντες που μπορούν να επιταχύνουν ή να επιβραδύνουν τη διαδικασία της γλωσσικής μετακίνησης, Τέτοιοι παράγοντες είναι οι διαδικασίες αστικοποίησης και ο εκβιομηχανισμός, οι πολιτισμικά καθορισμένοι παράγοντες, οι κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές σχέσεις ανάμεσα στις κυρίαρχες και στις υποκείμενες ομάδες. Επιπλέον, μια κατάσταση επαφής που δεν παρουσίασε σημαντικές αλλαγές για περισσότερες από τρεις ή τέσσερις γενιές μπορεί να θεωρηθεί σταθερή μέχρι να συμβεί κάποια κοινωνική αλλαγή, η οποία μπορεί να προκαλέσει την άρση της. Τέλος, πιο σταθερές καταστάσεις επαφής υπάρχουν όταν οι γειτονικοί πληθυσμοί έχουν μακροχρόνιες ειρηνικές σχέσεις, ενώ λιγότερο σταθερές καταστάσεις επαφής υπάρχουν όταν εμφανίζονται περιστατικά εισβολών και κατακτήσεων.

3.2. Ιστορική αναδρομή της γλωσσικής επαφής

Από την αρχή της ανθρωπότητας οι γλώσσες βρίσκονται σε επαφή. Κατά το πέρασμα από την προϊστορία στην ιστορία (4^η χιλιετία π.Χ.) υπάρχουν αναφορές στις ιστορικές μαρτυρίες όλων των πολιτισμών για γλωσσικές επαφές. Γλωσσικές επαφές μαρτυρούνται μέσα από δίγλωσσες επιγραφές που βοήθησαν τους μελετητές να αποκρυπτογραφήσουν γραφικά συστήματα που είχαν περιέλθει σε αχρηστία, Παράδειγμα δίγλωσσης επιγραφής είναι αυτή που βρίσκεται στη Στήλη της Ροζέτας και χρονολογείται από το 196 π.Χ. και αποτελεί το κλειδί για την αποκρυπτογράφηση των ιερογλυφικών (Thomason, 2001:19).

Επίσης, υπάρχουν αρχαία παραδείγματα ρητών αναφορών σε γλωσσικές επαφές. Παράδειγμα αποτελεί το σχόλιο που έκανε ο Ηρόδοτος (στην *Ιστορία*, 5^{ος} αιώνας π.Χ.) και αφορά τη γλωσσική αλλαγή που οφείλεται σε επαφή σχετικά με τη διαφοροποιημένη ποικιλία της σκυθικής που μιλιόταν από τους απογόνους των Αμαζόνων και των αντρών από τη Σκυθία και αποτελεί την πρώτη καταγεγραμμένη αναφορά γλωσσικής μετακίνησης. Επίσης, πιο πρόσφατα παραδείγματα μπορούν να εντοπιστούν στις ιστορίες και στις βιογραφίες όλων των εποχών και μέσω των γραπτών μνημείων μόνο για τις κοινωνίες που χρησιμοποιούν τη γραφή. Η ροή των πληροφοριών αυξήθηκε τόσο όταν ταξιδιώτες και ιεραπόστολοι ακολούθησαν τους εξερευνητές σε όλες τις γωνιές του πλανήτη όσο και μέσω της σύγχρονης ανθρωπολογίας κατά τον 20^ο αιώνα. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι οι κοινωνίες που δεν έχουν δική τους γραπτή παράδοση εξετάζονται μέσα από την οπτική των πολιτισμών της πλειονότητας (Thomason,2001:21).

3.3 Με ποιον τρόπο έρχονται οι γλώσσες σε επαφή;

Πρώτη πηγή γλωσσικής επαφής είναι όταν δύο ομάδες μετακινούνται σε μια ακατοίκητη μέχρι τότε περιοχή και συναντιούνται εκεί. Αυτό σημαίνει ότι καμία από τις δύο δεν είναι ιθαγενείς και δεν καταπατά το έδαφος της άλλης. Τέτοιες περιπτώσεις συνέβαιναν στο μακρινό παρελθόν, κατά τη διαδικασία εξάπλωσης του ανθρώπινου είδους, ενώ στο σύγχρονο κόσμο δεν υπάρχουν, καθώς όλες οι κατοικήσιμες περιοχές κατοικούνται από κάποιον πληθυσμό. Τέτοια παραδείγματα ακατοίκητων περιοχών στα ιστορικά χρόνια μπορούν να αποτελέσουν τόσο η Ανταρκτική όσο και τα νησιά Σεϋχέλλες και Μαυρίκιος στον Ινδικό ωκεανό, που ήταν ακατοίκητα έως τη στιγμή που κατέφθασαν οι Ευρωπαίοι και οι σκλάβοι τους. Συγκεκριμένα, η μόνιμη εγκατάσταση στον Μαυρίκιο ξεκίνησε το 1721 και στις Σεϋχέλλες τη δεκαετία του 1760 (Thomason,2001:35).

Επιπλέον, ο πιο συχνός τρόπος γλωσσικής επαφής είναι όταν μετακινείται μια ομάδα στο έδαφος μιας άλλης. Αυτό το φαινόμενο συναντάται τόσο πρόσφατα όσο και στο παρελθόν. Το αποτέλεσμα της μετακίνησης, η

οποία μπορεί να γίνει είτε ειρηνικά είτε όχι, είναι η κατάληψη μιας περιοχής που προηγουμένως άνηκε σε άλλους. Τέτοιο παράδειγμα αποτελούν μερικές ιθαγενείς αμερικανικές φυλές, οι οποίες υποδέχτηκαν τους πρώτους Ευρωπαίους που εγκαταστάθηκαν στην ανατολική ακτή των σημερινών Ηνωμένων Πολιτειών. Επίσης, συχνά παρατηρούνται διαδοχικά κύματα μετανάστευσης με τους νεοφερμένους να καταλαμβάνουν τα εδάφη των παλαιότερων μεταναστών. Παράδειγμα διαδοχικών μεταναστεύσεων με στρατιωτικές εισβολές και κατακτήσεις αποτελούν οι Βρετανικές Νήσοι (Thomason, 2001:35-36).

Επιπρόσθετα, γλωσσική επαφή συμβαίνει κατά τη μετανάστευση μικρών ομάδων ή μεμονωμένων ομιλητών, οι οποίοι ούτε έχουν κατακτήσει προϋπάρχοντες πληθυσμούς ούτε έχουν καταλάβει τα εδάφη τους αλλά στόχος τους είναι η προσθήκη σ' αυτούς. Για παράδειγμα, η Γερμανία και η Σουηδία υποδέχτηκαν ομάδες από τη νότια Ευρώπη και την Τουρκία για να δουλέψουν σε εργοστάσια. Αξίζει να σημειωθεί ότι η πρακτική εισαγωγής εργατικού δυναμικού προκάλεσε περίπλοκες καταστάσεις επαφής σε διάφορα μέρη του κόσμου, καθώς η εισαγωγή των εργατών σηματοδοτεί την διάκριση ανάμεσα σε ακούσια και εκούσια μετανάστευση, η οποία επηρεάζει τη στάση των εργατών απέναντι στη χώρα που τους φιλοξενεί και τα γλωσσικά αποτελέσματα της επαφής (Thomason, 2001:38).

Επίσης, γλωσσική επαφή συμβαίνει όταν οι ομιλητές συναντιούνται για συγκεκριμένους σκοπούς σε έδαφος που δεν ανήκει σε κανέναν («Ουδέτερη Ζώνη»). Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η συνάντηση σε μια συγκεκριμένη εποχή κάθε χρόνο πολλών ιθαγενών αμερικανικών φυλών σε μια συγκεκριμένη περιοχή στις νότιες Μεγάλες Πεδιάδες των σημερινών Ηνωμένων Πολιτειών με σκοπό τη συλλογή μιας βρώσιμης ρίζας που ευδοκίμει εκεί. Ένα άλλο αντίστοιχο παράδειγμα είναι η Ιησουίτικη Ιεραποστολή του Αγίου Ιγνατίου στη Μοντάνα στην Αμερική, η έδρα της οποίας χτίστηκε σε μια ουδέτερη περιοχή και αποτελούσε τόπο συγκέντρωσης αμερικανών ιθαγενών με σκοπό το εμπόριο ή τα τυχερά παιχνίδια (Thomason, 2001:39).

Η δημιουργία και η ανάπτυξη στενών πολιτισμικών σχέσεων ανάμεσα σε μακροχρόνιους γειτονικούς πληθυσμούς αποτελεί πηγή γλωσσικής επαφής. Σ' αυτή την περίπτωση στόχος δεν είναι η αναζήτηση της αρχικής επαφής αλλά οι νέες μορφές επαφής που αναπτύσσονται οποτεδήποτε μεταξύ γειτονικών πληθυσμών. Για παράδειγμα, τόσο η ετήσια συγκέντρωση για αμυντικούς σκοπούς αρκετών μικρών ορεινών φυλών των βορειοδυτικών Ηνωμένων Πολιτειών κατά την κάθοδό τους στις πεδιάδες για το κυνήγι των βουβαλιών, όσο και οι επιγαμίες ανάμεσα στους Αυστραλούς Αβορίγινες, που εφήρμοζαν τον θεσμό της εξωγαμίας, είχαν ως αποτέλεσμα το φαινόμενο της γλωσσικής επαφής (Thomason, 2001:39-40).

Γλωσσική επαφή προκύπτει μέσω της εκπαίδευσης («λόγια επαφή»). Για παράδειγμα, κατά τον Μεσαίωνα και την Αναγέννηση, η λατινική ως γλώσσα της διεθνούς διπλωματίας στην Ευρώπη έπρεπε να διδαχθεί από κάποιον μορφωμένο ως δεύτερη γλώσσα, καθώς οι απόγονοι των Ρωμαίων μάθαιναν ως πρώτη γλώσσα την ισπανική, τη γαλλική, την πορτογαλική ή κάποια άλλη ρομανική γλώσσα. Αντίστοιχο παράδειγμα συναντούμε και στη σημερινή εποχή, όπου η αγγλική είναι η πιο διαδεδομένη *lingua franca* και οι ομιλητές σε όλο τον κόσμο πρέπει να τη μαθαίνουν. Τέλος, αντίστοιχα παραδείγματα αποτελούν οι μουσουλμάνοι σε όλο τον κόσμο, οι οποίοι μαθαίνουν τουλάχιστον λίγα κλασικά αραβικά για θρησκευτικούς σκοπούς ή στην Κίνα όπου η πουτόγκουα (κοινή γλώσσα) διδάσκεται στο σχολείο σε φυσικούς ομιλητές άλλων κινεζικών γλωσσών (Thomason, 2001:40-41).

Από τα παραπάνω καταλαβαίνουμε ότι όταν η φύση και η χρονολογία της πρώτης επαφής είναι γνωστή, μπορούμε να προχωρήσουμε στη διατύπωση γενικεύσεων για τον τρόπο με τον οποίο οι γλώσσες έρχονται σε επαφή. Ωστόσο, υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες η χρονολογία της επαφής δεν είναι γνωστή και οι καταστάσεις επαφής είναι πολύ παλιές και εντοπίζονται σε περιοχές χωρίς καταγεγραμμένη ιστορία. Σ' αυτές τις περιπτώσεις βασιζόμαστε είτε σε λογικές υποθέσεις είτε σε αρχαιολογικά ευρήματα που βοηθούν στο ξετύλιγμα της ιστορίας των επαφών (Thomason, 2001:33-35).

3.4 Συνέπειες της γλωσσικής επαφής

Όταν οι γλώσσες έρχονται σε επαφή τρία είναι τα πιθανά αποτελέσματα που μπορούν να συμβούν: 1) η διατήρησή τους ως διαφορετικών οντοτήτων (language maintenance), 2) οι αλλαγές στο γλωσσικό σύστημα λόγω των επιδράσεων που δέχονται από τα άλλα γειτνιάζοντα συστήματα (ακραία γλωσσική μείξη που οδηγεί σε πίτζιν, κρεολές και σε διγλωσσικές μεικτές γλώσσες) και 3) η εγκατάλειψη μιας γλώσσας από τους ομιλητές (γλωσσικός θάνατος) και η υιοθέτηση μιας άλλης (Saville-Troike, 1989).

Το πιο συνηθισμένο αποτέλεσμα της γλωσσικής επαφής είναι η αλλαγή. Αυτό συμβαίνει όταν μια από τις γλώσσες ασκεί τουλάχιστον κάποια επίδραση σε τουλάχιστον μια από τις άλλες γλώσσες. Το πιο συχνό είδος επίδρασης είναι ο λεξιλογικός δανεισμός. Αν και η παρουσία λεξιλογικών δανείων είναι δείκτης επαφής με τη δότρια γλώσσα, ωστόσο η απουσία του δεν σημαίνει έλλειψη επαφής. Επιπλέον, εκτός από τις λέξεις, αντικείμενο δανεισμού μπορεί να γίνουν όλες οι όψεις της γλωσσικής δομής εφόσον συντρέχουν οι κατάλληλες κοινωνικές και γλωσσικές προϋποθέσεις (Thomason, 2001:25-26).

Σε νέες καταστάσεις γλωσσικής επαφής οι ομάδες που συναντιούνται είναι πιθανό να δημιουργήσουν μια νέα γλώσσα επαφής. Αυτό συμβαίνει είτε επειδή καμία από τις ομάδες δε θέλει να μάθει τη γλώσσα των άλλων, είτε επειδή δεν υπάρχουν οι κατάλληλες ευκαιρίες για να το πετύχουν είτε επειδή συμβαίνουν και τα δύο μαζί. Η νέα αυτή γλώσσα επαφής αν εμφανιστεί αυστηρά ως δευτερεύουσα γλώσσα με περιορισμένες χρήσεις ονομάζεται πίτζιν, ενώ αν εμφανιστεί εξ αρχής ως η κύρια γλώσσα της κοινότητας ονομάζεται κρεολή. Το λεξιλόγιο της νέας γλώσσας προέρχεται συνήθως από το λεξιλόγιο της κυρίαρχης ομάδας, ενώ η γραμματική αποτελεί συνδυασμό των χαρακτηριστικών που είναι κοινά στις επαφιόμενες γλώσσες (Thomason, 2001:27).

Επιπλέον, όταν οι γλώσσες έρχονται σε επαφή, η εξαφάνιση της μίας από τις δύο γλώσσες και η μετακίνηση των ομιλητών σε μια άλλη γλώσσα

είναι ένα πιθανό αποτέλεσμα. Αυτό γίνεται είτε επειδή εξαφανίστηκε η γλώσσα και αυτό συμβαίνει όταν όλοι οι ομιλητές της πεθαίνουν (π.χ. λόγω φυσικών καταστροφών, σφαγών από εχθρούς, επιδημιών), είτε επειδή η ομιλούμενη γλώσσα τους έχει οδηγηθεί στη γλωσσική φθορά, καθώς σημείωνε απώλεια του λεξιλογίου της και απλοποίηση της δομής της χωρίς την παρουσία αντισταθμιστικών προσθηκών με τη μορφή δανείων ή νέων δομών, είτε όταν οι ομιλητές της απειλούμενης γλώσσας στην προσπάθεια τους να αντισταθούν στην πλήρη πολιτισμική και γλωσσική αφομοίωση που επιδιώκεται από την κυρίαρχη ομάδα αντικαθιστούν όλο και περισσότερα στοιχεία της δομής της γλώσσας τους (Thomason, 2001:27-28).

Αξίζει να σημειωθεί ότι η γλωσσική υποχώρηση διέρχεται συνήθως από ένα στάδιο διπλογλωσσίας. Αυτή είναι αφαιρετικού τύπου και οδηγεί στη μονογλωσσία της ισχυρής γλώσσας. Η κυριαρχία της μονογλωσσίας οφείλεται στη μη ένταξη της μειονοτικής γλώσσας στο σχολικό πρόγραμμα, στο στιγματισμό της από τον κρατικό μηχανισμό, στον γλωσσικό αυτοϋποβιβασμό των ομιλητών και στον εξοβελισμό της μειονοτικής γλώσσας από το σπίτι (Αρχάκης & Κονδύλη, 2004:135).

Η γλωσσική διατήρηση (language maintenance) και η γλωσσική μετατόπιση/ υποχώρηση (language shift) με ακραία κατάληξη το γλωσσικό θάνατο επηρεάζεται από συγκεκριμένους παράγοντες (Αρχάκης & Κονδύλη, 2004:132). Ο πρώτος παράγοντας αφορά τη δυνατότητα συντήρησης ή όχι των εργαλειακών (χρηστικών) έναντι των συναισθηματικών λειτουργιών. Όταν δηλαδή χαθούν οι εργαλειακές λειτουργίες της γλώσσας παύει να μεταδίδεται στις επόμενες γενιές και αυτό αποτελεί ένδειξη της επερχόμενης γλωσσικής της απώλειας. Επιπλέον, ο δεύτερος παράγοντας αφορά την κοινωνική οργάνωση των γλωσσικών κοινοτήτων που έρχονται σε επαφή. Αυτό σημαίνει ότι όσο πιο ισχυρή κοινωνικοοικονομική οργάνωση διαθέτει η «ισχυρή» γλώσσα τόσο πιο γρήγορα και εύκολα συντελείται η γλωσσική και κοινωνική αφομοίωση των άλλων. Ωστόσο, αν στην περιοχή που διαδίδεται μια γλώσσα υπάρχει ισχυρή πολιτιστική και γλωσσική παράδοση, τότε η γηγενής γλώσσα μπορεί να αντισταθεί και να επικρατήσει. Επίσης, η διαδικασία της επιγαμίας αποτελεί τον τρίτο παράγοντα. Όταν σημειώνονται επιγαμίες με άτομα που

μιλούν την «ισχυρή» γλώσσα, τότε επικρατεί στο σπίτι η ισχυρή γλώσσα και σταματά να μεταδίδεται στα παιδιά «η ασθενής/μειονοτική» γλώσσα με αποτέλεσμα την υποχώρηση της.

Ο τέταρτος παράγοντας που σχετίζεται με την διατήρηση ή την υποχώρηση μιας γλώσσας είναι οι αξίες και οι αξιολογήσεις που κάνει η γλωσσική κοινότητα. Σε αυτή την περίπτωση, η γλώσσα αντιμετωπίζεται ως δείκτης της εθνικής ταυτότητας και της πολιτισμικής αξίας μιας γλωσσικής ομάδας. Εφόσον οι μειονοτικές κοινότητες αντιμετωπίζουν τη γλώσσα τους ως ένα σημαντικό παράγοντα της ταυτότητάς τους, ο οποίος τους διακρίνει από τις υπόλοιπες γλωσσικές ομάδες, επιδίδονται σε προσπάθειες διατήρησής της. Έτσι, παρατηρείται το φαινόμενο οι γλώσσες σε κάποιες εθνικές ομάδες να αντιμετωπίζονται ως πιο σημαντική βασική αξία από ότι σε άλλες (Κωστούλα-Μακράκη, 2001). Ωστόσο, οι θετικές αξιολογήσεις και η συμβολική λειτουργία, αν και συμβάλλουν, δεν διασφαλίζουν την επιβίωση μιας γλώσσας. Εξάλλου, ο δρόμος προς το γλωσσικό θάνατο είναι στρωμένος με καλές προθέσεις που λέγονται θετικές στάσεις (Fishman, 1991). Αξίζει να σημειωθεί ότι η γλωσσική διατήρηση απαιτεί γλωσσικό σχεδιασμό και νομοθετική και εκπαιδευτική υποστήριξη.

Ο πέμπτος παράγοντας που επηρεάζει τη γλωσσική διατήρηση/ υποχώρηση είναι ο αριθμός των ομιλητών μιας γλωσσικής ομάδας. Η αριθμητική υπεροχή των ομιλητών μιας γλώσσας συνήθως θεωρείται θετικός παράγοντας, όσον αφορά τη γλωσσική διατήρηση (Giles και συν. 1977, Dorian 1981, Ramirez 1985 κ.ά.). Ωστόσο, υπάρχουν και ερευνητές (Kloss 1966) που έχουν υποστηρίξει ότι ο μεγάλος αριθμός των ομιλητών μπορεί να έχει αρνητική επίδραση στη διατήρηση μιας γλώσσας, διότι όσο μεγαλύτερη είναι μια ομάδα τόσο πιο δύσκολα μπορεί να ελεγχθεί και να οργανωθεί.

Ο έκτος παράγοντας που επηρεάζει τη γλωσσική διατήρηση/ υποχώρηση είναι η γεωγραφική κατανομή των μειονοτικών ομάδων. Όταν τα άτομα που ανήκουν σε μια μειονότητα ζουν συγκεντρωμένα σε μια περιοχή, παρουσιάζουν μεγαλύτερες πιθανότητες διατήρησης της γλώσσας τους, σε σχέση με εκείνα που ζουν απομονωμένα (Clyne 1982, Fishman 1985γ κ.ά.).

Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και η θεωρία/ υπόθεση των κοινωνικών δικτύων. Ερευνητές, όπως οι Milroy (1987), Holmes (1992) κ.ά., έχουν υποστηρίξει ότι η ανάπτυξη ενός πυκνού δικτύου βοηθάει τα μέλη μιας κοινότητας να αντισταθούν στη γλωσσική και κοινωνική πίεση που ασκείται από την κυρίαρχη ομάδα.

Ένας ακόμη παράγοντας σχετίζεται με τη γλωσσική διατήρηση/υποχώρηση είναι η «γενιά» (Fishman 1966, Gal 1979, Clyne 1982 κ.ά.). Έχει παρατηρηθεί ότι κάθε επόμενη γενιά φανερώνει εξασθένηση της μειονοτικής γλώσσας. Σε κάποιες γλωσσικές ομάδες η υποχώρηση συντελείται με πιο γρήγορους ρυθμούς, ενώ αντίθετα σε άλλες με πιο αργούς. Πολύ συχνά δείχνει να εφαρμόζεται το μοντέλο που περιγράφει τη γλωσσική συμπεριφορά των τριών πρώτων γενιών μεταναστών (three generation pattern). Ειδικότερα, η πρώτη γενιά μεταναστών χρησιμοποιεί στο σπίτι μόνο τη μητρική γλώσσα. Οι μετανάστες της δεύτερης γενιάς είναι δίγλωσσοι, ενώ στην τρίτη γενιά έχει ήδη συντελεστεί η γλωσσική υποχώρηση και οι ομιλητές είναι πλέον μονόγλωσσοι στην κυρίαρχη γλώσσα.

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται συνοπτικά οι παράγοντες που επηρεάζουν τη γλωσσική διατήρηση/υποχώρηση μιας μειονοτικής γλώσσας (Τηλιοπούλου, 2008):

Παράγοντες	Γλωσσική διατήρηση	Γλωσσική υποχώρηση
Αριθμητική υπεροχή ομιλητών μιας γλώσσας	√	√
Συγκέντρωση μειονοτικής ομάδας σε ενιαία γεωγραφική περιοχή	√	
Ανάπτυξη κοινωνικών δικτύων στη γλωσσική κοινότητα	√	

Διαδοχή γενιών		✓
Υψηλό κοινωνικο-οικονομικό κύρος γλωσσικής ομάδας	✓	
Εκβιομηχάνιση/αστικοποίηση		✓
Αντιπροσώπευση γλωσσικής ομάδας στην πολιτική, οικονομική και πολιτιστική ζωή	✓	
Θετική στάση ομιλητών απέναντι στη ομιλούμενη γλώσσα (δείκτης ταυτότητας)	✓	

Ειδικότερα, η Thomason αναφέρει ότι οι γλωσσικές επαφές μπορούν να εξεταστούν ως ένα σύνολο τυπολογιών με τριμερή διάκριση:

1) *Γλωσσική αλλαγή που οφείλεται σε γλωσσική επαφή.* Αυτή εξαρτάται τόσο από κοινωνικούς παράγοντες, όπως είναι η ένταση των επαφών (βαθμός πολιτιστικής πίεσης που ασκεί μια ομάδα ομιλητών σε μια άλλη), η παρουσία ή η απουσία ατελούς εκμάθησης και οι στάσεις των ομιλητών, όσο και από γλωσσικούς παράγοντες, όπως είναι το καθολικό μαρκάρισμα, ο βαθμός ενσωμάτωσης των χαρακτηριστικών στο γλωσσικό σύστημα και η τυπολογική απόσταση ανάμεσα στη γλώσσα-πηγή και στην αποδέκτρια γλώσσα. Επίσης, οι επιπτώσεις στη δομή της αποδέκτριας γλώσσας ακολουθούν τη συγκεκριμένη τυπολογία: απώλεια- προσθήκη – αντικατάσταση χαρακτηριστικών και οι μηχανισμοί αλλαγής αφορούν: εναλλαγή και αναπλήρωση κωδίκων, παθητική εξοικείωση, «διαπραγμάτευση», στρατηγικές απόκτησης δεύτερης γλώσσας, επιπτώσεις

από την απόκτηση της πρώτης γλώσσας και εσκεμμένη απόφαση (Τηλιοπούλου, 2008).

2) *Ακραία γλωσσική μείξη*: δημιουργία πίτζιν, κρεολών και διγλωσσικών μεικτών γλωσσών (Τηλιοπούλου, 2008).

3) *Πορεία προς τον γλωσσικό θάνατο*: α) φθορά, απώλεια γλωσσικού υλικού, β) αντικατάσταση γραμματικής, γ) διατήρηση δομής, μικρής έκτασης δανεισμός (Τηλιοπούλου, 2008).

Οι Thomason & Kaufman (1988) βασίστηκαν σε κάποιους κοινωνικούς παράγοντες, όπως είναι η ένταση (intensity) της γλωσσικής επαφής, και πρότειναν μια κλίμακα διαβάθμισης του γλωσσικού δανεισμού (Τηλιοπούλου, 2008). Ο πίνακας που ακολουθεί παρουσιάζει αυτή τη κλίμακα διαβάθμισης του γλωσσικού δανεισμού (Τηλιοπούλου, 2008):

Στάδιο δανεισμού	Γλωσσικά χαρακτηριστικά
1. Περιστασιακή επαφή (οι αποδέκτες του δανεισμού δε χρειάζεται να είναι επαρκώς γνώστες της ΓΠ, μικρός αριθμός διγλωσσων ομιλητών)	Λεξικό: Δανεισμός μόνο λεξικών μορφημάτων. Δομή -
2. Λίγο πιο έντονη επαφή (εμφανίζονται περισσότεροι διγλωσσοι ομιλητές με σχετική επάρκεια γνώσης της ΓΠ, αλλά εξακολουθούν να αποτελούν μειοψηφία ανάμεσα στους ομιλητές της ΓΑ)	Λεξικό: Δανεισμός λεξικών μορφημάτων και λειτουργικών λέξεων (κυρίως συνδετικές λέξεις και επιρρήματα). Δομή: Δανεισμός περιορισμένων δομικών στοιχείων σε φωνολογικό, συντακτικό και σημασιολογικό επίπεδο, τα οποία δεν επιφέρουν

	τυπολογικές αλλαγές στη ΓΑ.
3. Εντονότερη επαφή (περισσότεροι δίγλωσσοι ομιλητές. Κοινωνικοί παράγοντες και προσωπική στάση ομιλητών ευνοούν το δανεισμό)	<p>Λεξικό: Δανεισμός παραγωγικών και κλιτικών προσφυμάτων, καθώς και στοιχείων κλειστών τάξεων (closed-class items), όπως προσωπικές, δεικτικές αντωνυμίες και αριθμητικά.</p> <p>Δομή: Δανεισμός σημαντικότερων δομικών στοιχείων, χωρίς να επιφέρουν τυπολογικές αλλαγές στη ΓΑ.</p>
4. Ισχυρή πολιτισμική πίεση (εκτεταμένη διγλωσσία μεταξύ των ομιλητών της ΓΑ, ιδιαίτερα ευνοϊκοί κοινωνικοί παράγοντες απέναντι στο δανεισμό)	<p>Λεξικό: Έντονος δανεισμός σε όλους τους τομείς του λεξικού.</p> <p>Δομή: Δανεισμός σημαντικών δομικών στοιχείων που προκαλεί μικρές τυπολογικές αλλαγές στη γλώσσα που επιτρέπει το δανεισμό.</p>
5. Ιδιαίτερα έντονη πολιτισμική πίεση (εκτεταμένη διγλωσσία μεταξύ των ομιλητών της ΓΑ, ιδιαίτερα ευνοϊκοί κοινωνικοί παράγοντες απέναντι στο δανεισμό)	<p>Λεξικό: Έντονος δανεισμός σε όλους τους τομείς του λεξικού.</p> <p>Δομή: Δανεισμός ιδιαίτερα σημαντικών δομικών στοιχείων, τα οποία προκαλούν έντονες τυπολογικές αλλαγές στη γλώσσα που επιτρέπει το δανεισμό.</p>

ΓΠ= Γλώσσα-Πηγή, ΓΑ= Γλώσσα-Αποδέκτης

3.5 Οι στάσεις των ομιλητών

Οι γλωσσικές αλλαγές που οφείλονται σε επαφές είναι απρόβλεπτες. Αυτό συμβαίνει γιατί οι ίδιοι οι ομιλητές είναι απρόβλεπτοι. Με δεδομένο αυτό καταλαβαίνουμε ότι οι στάσεις των ομιλητών μπορούν είτε να παρεμποδίσουν είτε να προωθήσουν την αλλαγή. Επίσης, δεν υπάρχει κανένας γλωσσικός περιορισμός στην παρεμβολή αφού οποιοδήποτε χαρακτηριστικό κάτω από συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες μπορεί να μεταφερθεί σε οποιαδήποτε γλώσσα και οποιαδήποτε αλλαγή μπορεί να συντελεστεί ως αποτέλεσμα επαφής. Επιπλέον, οι κοινωνικοί παράγοντες καθιστούν πιθανή μια συγκεκριμένη αλλαγή όμως δε σημαίνει ότι αυτή η αλλαγή δεν μπορεί να αποφευχθεί. Επομένως, αν μια συγκεκριμένη αλλαγή δε συνέβη σε μια δεδομένη κατάσταση επαφής δε σημαίνει ότι δε θα μπορούσε να είχε συμβεί (Thomason, 2001:121-122).

Το μόνο που μπορεί να θεωρηθεί δεδομένο και σίγουρο είναι ότι η αλλαγή που οφείλεται σε επαφή δεν μπορεί να συμβεί χωρίς επαφή. Δεν μπορούν να αναπτυχθούν και να προβλεφθούν με βεβαιότητα ότι συγκεκριμένες αλλαγές θα γίνουν σε συγκεκριμένες γλώσσες κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες επαφών. Τέλος, φαίνεται να ισχύει η παραδοχή ότι δεν μπορεί να υπάρξει δανεισμός σε κάτι που δεν είναι γνωστό.

3.6. Πώς καταλαβαίνουμε ότι μια αλλαγή οφείλεται σε επαφή;

Η διαπίστωση μιας αλλαγής που οφείλεται σε επαφή συνήθως είναι εύκολη όταν εστιάζουμε στα λεξιλογικά δάνεια, όμως στην περίπτωση της δομικής παρεμβολής η κατάσταση δυσκολεύει. Επιπλέον, υπάρχει μεγαλύτερο πρόβλημα, όπως αποτυπώνεται από τα εμπειρικά δεδομένα, αφού η επαφή ευθύνεται για ασυνήθιστες αλλαγές αλλά συχνά είναι υπεύθυνη και για συνηθισμένες αλλαγές που είναι εξίσου συχνές με τις εσωτερικές εξελίξεις. Αρχικά, θα πρέπει να αντιμετωπίζεται η γλώσσα στο σύνολό της και όχι στα επιμέρους συστατικά της. Για παράδειγμα, η φωνολογική και η συντακτική παρεμβολή συνήθως εμφανίζονται παράλληλα, δηλαδή είναι απίθανο η δομική παρεμβολή να είναι τόσο αποσπασματική

ώστε να εντοπιστεί ένα μόνο χαρακτηριστικό στην αποδέκτρια γλώσσα (Thomason, 2001:141-148).

Στη συνέχεια πρέπει να αναγνωριστεί μια γλώσσα-πηγή. Ακόμα και αν η πραγματική γλώσσα-πηγή έχει εξαφανιστεί, επειδή οι ομιλητές της μετακινήθηκαν στην αποδέκτρια γλώσσα, θα πρέπει να αναζητήσουμε συγγενείς γλώσσες προς αυτήν και θα πρέπει η γλώσσα-πηγή να είχε ή να έχει αποδεδειγμένες επαφές με την αποδέκτρια γλώσσα, οι οποίες θα πρέπει να είναι αρκετά στενές ώστε να είναι δυνατή η δομική παρεμβολή. Έπειτα, θα πρέπει να βρούμε κοινά δομικά χαρακτηριστικά ανάμεσα στην γλώσσα-πηγή και στην αποδέκτρια χωρίς να λησμονούμε ότι τα χαρακτηριστικά παρεμβολής έχουν διαφορετική μορφή, λειτουργία και κατανομή στην αποδέκτρια από ότι είχαν στη γλώσσα-πηγή και να αποδείξουμε ότι αυτά τα χαρακτηριστικά παρεμβολής δεν προϋπήρχαν στην αποδέκτρια γλώσσα και ότι αποτελούν νεωτερισμούς της αποκλείοντας τα ως αποτέλεσμα εσωτερικών αιτιών (συμπεριλαμβανομένων καθολικών δομικών τάσεων, π.χ. ζητήματα που σχετίζονται με το μαρκάρισμα) (Thomason, 2001:141-148).

4. Οι γλωσσικές επαφές της ελληνικής στη διαχρονία της

Ήδη από τη βαθιά αρχαιότητα υπάρχουν ενδείξεις επαφών της ελληνικής με άλλες γλώσσες και με άλλες γλωσσικές κοινότητες. Οι πρωιμότερες επαφές της ελληνικής με άλλες γλώσσες εντοπίζονται μέσω των αρχαιότερων γραπτών μνημείων που θεωρούμε ότι ανήκουν σε ποικιλίες της ελληνικής, όπως τα μνημεία από τη μυκηναϊκή περίοδο την 2^η χιλιετία π.Χ.. (Μαρκόπουλος, 2023). Στο κεφάλαιο αυτό παρατίθενται οι επαφές της ελληνικής στη διαχρονία της και βασίζονται στη κατηγοριοποίηση που έχει κάνει ο Χριστίδης (2001:533-542).

4.1 Οι επαφές της ελληνικής με τις σημιτικές γλώσσες

Οι Έλληνες, ως έποικοι του πρώτου ινδοευρωπαϊκού κύματος, υιοθετούν λέξεις που ανήκουν στη σημιτική Ανατολή, κάτι το οποίο αποκαλύπτεται από τα πρώτα κείμενα της ελληνικής γλώσσας, δηλαδή τα κείμενα της γραμμικής Β', τα οποία χρονολογούνται τον 14^ο-13^ο αιώνα π.Χ. Έτσι, στα κείμενα της γραμμικής Β συναντούμε τις λέξεις ku-mi-no = αρχαίο ελληνικό κύμινον, sa-sa-ma= σάσαμον (σουσάμι), ki-to= χιτών κτλ. Σε υστερότερα κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας (όπως μαρτυράται μέσα από τον Όμηρο, την Σαπφώ, τον Ηρόδοτο) βρίσκουμε και άλλες λέξεις σημιτικής προέλευσης, πολλές από τις οποίες χρησιμοποιούνται μέχρι και σήμερα, όπως κρόκος, σινδών (σεντόνι), σάκκος, κάδος, δέλτος κτλ. Πρόκειται για μια σειρά σημιτικών λέξεων που δηλώνουν μπαχαρικά,(αρωματικά και χρωστικά) φυτά, μέταλλα, υφάσματα, ρούχα, δοχεία, τεχνικούς και εμπορικούς όρους καθώς και ελάχιστες λέξεις από τον πολιτιστικό τομέα (Masson, 1967, 2001:543-546).

Μέσα από αυτές τις δάνειες λέξεις φανερώνεται η φύση των πρώιμων επαφών που αναπτύσσονται ανάμεσα στους Έλληνες και στη σημιτική Ανατολή. Αυτές κινούνται κυρίως σε πρακτικό πλαίσιο δηλαδή στον χώρο των εμπορικών συναλλαγών με κύριο στοιχείο την ανταλλαγή εμπορευμάτων και ειδικών προϊόντων (Masson, 2001:543-546). Τέλος, δε θα πρέπει να λησμονούμε ότι το ελληνικό αλφάβητο είναι δανεισμένο από τους Φοίνικες

(σημιτικός λαός της ανατολικής Μεσογείου), καθώς και ότι όλες οι λέξεις που ονομάζουν τα γράμματα της αλφαβήτου, εκτός από το έψιλον, το όμικρον, το ύψιλον και το ωμέγα, είναι σημιτικές (Masson, 1967, 2001).

Επιπλέον, η αρχαία ελληνική γλώσσα συναντήθηκε με τις σημιτικές και κατά τα ελληνιστικά χρόνια. Εδώ έχουμε τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου μέσω των οποίων η ελληνική παρουσιάζεται ως η «ισχυρή» γλώσσα όλης της Μεσογείου, με αποκορύφωμα τον εξελληνισμό των σημιτόφωνων πληθυσμών της Ανατολής. Μεταξύ άλλων μια πηγή απόδειξης αυτού είναι η μετάφραση από τα εβραϊκά στα ελληνικά γύρω στο 300-150 π.Χ. των πέντε πρώτων βιβλίων της Παλαιάς Διαθήκης, με σκοπό να γίνουν κατανοητά, καθώς οι Εβραίοι της Αιγύπτου είχαν εγκαταλείψει τη μητρική τους γλώσσα και είχαν γίνει ελληνόφωνοι (Masson, 1967, 2001)

Μέσα από τις δύο αυτές επαφές των Ελλήνων καταλαβαίνουμε την διαφορετική θέση που είχαν οι Έλληνες σ' αυτές τις δύο διαφορετικές χρονικές φάσεις. Κατά την πρώτη επαφή μέσω των δάνειων λέξεων που πήραν οι Έλληνες φανερώνεται η οφειλή των Ελλήνων στους παλιότερους πολιτισμούς της Ανατολής, ενώ κατά την δεύτερη επαφή φανερώνεται η υπεροχή τόσο των Ελλήνων όσο και της ελληνικής γλώσσας έναντι των σημιτόφωνων πληθυσμών της Ανατολής (Χριστίδης, 2001).

Ενδεικτικός πίνακας σημιτικών λέξεων-δανείων προς την ελληνική γλώσσα (Masson, 2001)

Αρχική μορφή δάνειων λέξεων που εισήλθαν από σημιτικές γλώσσες στην ελληνική	Τελική μορφή δάνειων λέξεων που εισήλθαν στην ελληνική από τις σημιτικές γλώσσες
kuruso/ hurasu	χρυσός
ku-ru-so-wo-ko	χρυσουργός
Busu	βύσσος
Saqqu	σάκκος
Saddinu	σινδών
Manu	μνα

4.2 Οι επαφές της ελληνικής με την ιλλυρική, τη φρυγική και τη καρική γλώσσα

4.2.1 Οι επαφές της ελληνικής με την ιλλυρική γλώσσα

Η ιλλυρική γλώσσα είναι μία ινδοευρωπαϊκή γλώσσα. Ωστόσο, τα ακριβή γεωγραφικά της όρια δεν είναι γνωστά. Αφορά την περιοχή που απλωνόταν στα βόρεια της Ηπείρου και δυτικά της Μακεδονίας, καταλάμβανε την παραλιακή ζώνη της Αδριατικής και με βόρειο όριο τον Δούναβη έφτανε ως τον κόλπο του Φιούμε στην Τεργέστη, ενώ κατά την ρωμαϊκή κυριαρχία ο όρος Ιλλυρία ήταν καθαρά διοικητικός. Οι Ιλλυριοί ήταν χωρισμένοι σε φύλα και είναι γνωστά ελάχιστα γι' αυτούς. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι σχέσεις των Ελλήνων με τους Ιλλυριούς αφορούσαν κυρίως το εμπόριο και άρχισαν νωρίς στην Αδριατική (Τζίτζιλής, 2001 & Mayer 1957, 1959).

Οι προσπάθειες να αποδοθούν ορισμένες αρχαίες ελληνικές λέξεις στην ιλλυρική στηρίζονται στην πλειονότητά τους σε αυθαίρετες υποθέσεις. Το βασικότερο κριτήριο για τον χαρακτηρισμό μιας λέξης ως ιλλυρικής είναι η εξέλιξη των ινδοευρωπαϊκών ηχηρών δασέων [b^h d^h g^h] σε ηχηρά κλειστά [b d g], ενώ η ελληνική τα είχε τρέψει σε άηχα δασέα [p^h t^h k^h] (Τζίτζιλής, 2001:555)

Πίνακας ιλλυρικών λέξεων-δανείων προς την ελληνική γλώσσα (Τζίτζιλής, 2001)

Αρχική μορφή δάνειων λέξεων που εισήλθαν από την ιλλυρική γλώσσα στην ελληνική	Τελική μορφή των δάνειων λέξεων που εισήλθαν στην ελληνική από την ιλλυρική γλώσσα
δάξα	Θάλασσα
βρά (<ινδοευρωπαϊκό *bhrater)	Αδελφοί
βαλιός	Λευκός
grabus = οξυά	γράβιον = δαυλός
Οι λέξεις: καλύβη, σάτυρος, τίτυρος αποδίδονται ως ιλλυρικά δάνεια προς την ελληνική χωρίς πειστικά επιχειρήματα	

4.2.2 Οι επαφές της ελληνικής με τη φρυγική γλώσσα

Οι Φρύγες ήταν γείτονες των Μακεδόνων και έφτασαν στη Μικρά Ασία πριν το 1000 π.Χ. Οι φρυγικές γλώσσες υπολογίζονται κατά προσέγγιση ότι είναι γύρω στις 30 και έπαψαν να μιλιούνται τον 4^ο με 5^ο αιώνα μ.Χ. Οι φρυγικές επιγραφές ανάγονται σε δύο χρονικές περιόδους: η παλαιότερη αφορά από τον 8^ο ως τον 4^ο αιώνα π.Χ. (εδώ οι επιγραφές ξεπερνούν τις διακόσιες και βασίζονται σε ένα αρχαϊκό ελληνικό αλφάβητο) και η νεότερη από τον 2^ο- 3^ο αιώνα μ.Χ. (εδώ είναι λίγο περισσότερες από εκατό και είναι γραμμένες στο ελληνικό αλφάβητο των αυτοκρατορικών χρόνων). Τέλος, η ελληνική και η φρυγική είχαν πολλές ομοιότητες τόσο σε μορφολογικό όσο και σε λεξιλογικό επίπεδο, οι οποίες οφείλονται είτε στην κοινή ινδοευρωπαϊκή κληρονομιά είτε σε κοινούς νεωτερισμούς (Neumann, 1988) και πολλές φορές όσον αφορά σε λεξιλογικό επίπεδο είναι δύσκολο να αποφασίσουμε αν πρόκειται για λεξιλογικά ισόγλωσσα ή για ελληνικά δάνεια προς τη φρυγική, όπως η λέξη «πέλτον= βάση τάφου, αγάλματος» που αποδείχθηκε ότι αποτελεί δάνειο από την ελληνική προς τη φρυγική (Τζιτζιλής, 1995, 1996, 2001).

Οι επιδράσεις από τη φρυγική προς την ελληνική εντοπίζονται σε φωνολογικό και λεξιλογικό επίπεδο. Σε φωνητικό επίπεδο η έλλειψη διάκρισης των φωνημάτων /e/ και /i/ σε τελική θέση π.χ. πυήσε= ποιήσει και η σποραδική αποβολή του /s/ σ πριν από οδοντικό στα συμπλέγματα [st]/[st^h] στ/ σθ αποδίδεται σε φρυγική επίδραση (Brixhe, 1983). Τα φαινόμενα αυτά απαντούν σποραδικά ή και συστηματικά σε διάφορες φάσεις της ελληνικής (π.χ. η τροπή του άτονου /e/ σε /i/ είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα των βορείων ιδιωμάτων) (Τζιτζιλής 1995, 1996, 2001 · Neumann, 1988 & Jokl, 1927).

Επίσης και σε λεξιλογικό επίπεδο υπάρχει επίδραση. Τα θεωνύμια Κυβέλη και Άττης πέρασαν από τη φρυγική στην ελληνική. Η λέξη «γάλλος», που έχει διττή σημασία στη φρυγική: 1) ιερέας της Κυβέλης και του Άττη, 2) ευνούχος, απαντάται στα νεοελληνικά ιδιώματα με τη σημασία «κρίαρι με κρυπορχία», ωστόσο δεν είναι απόλυτα βέβαιη η φρυγική προέλευση της

λέξης αυτής. Επίσης, το ρήμα προσ-ποιώ με τη σημασία «προξενώ» θεωρείται μεταφραστικό δάνειο του φρυγικού αδοδακετ (αδ+ δακετ «κάνει»). Τέλος, υπάρχουν πολλές περιπτώσεις κατά τις οποίες είναι δύσκολο να διαχωρίσουμε αν πρόκειται για φρυγικές λέξεις που έχουν περάσει στην ελληνική ή για δάνεια που εμφανίζονται και στις δύο γλώσσες από μία κοινή πηγή, π.χ. η φρυγική λέξη «σύκχοι»= υποδήματα και η ελληνική λέξη «συκχίς» = είδος υποδήματος (Τζιτζιλής 1995 ,1996 & 2001).

Πίνακας φρυγικών λέξεων-δανείων προς την ελληνική γλώσσα (Τζιτζιλής, 2001)

δούμος= θρησκευτική κοινότητα
κένεμαν= κένωμα- κενέωμα, κενός χώρος γύρω από τον τάφο
γάνος= ύαινα (απαντάται στην τσακωνική διάλεκτο)
Πιθανόν θα ανήκουν στην φρυγική οι λέξεις: Ίαμβος, διθύραμβος, θρίαμβος

4.2.3 Οι επαφές της ελληνικής με τη καρική γλώσσα

Η Καρία βρίσκεται στη νοτιοδυτική πλευρά της Μικράς Ασίας ανάμεσα στη Λυδία προς βορρά και τη Λυκία προς νότο. Η καρική γλώσσα είναι καθαρά τοπική και αυτόχθονη γλώσσα και ανήκει στην ινδοευρωπαϊκή γλωσσική οικογένεια που βρίσκεται στην Ανατολία και συγγενεύει με τη χεττιτική και τη λουβική γλώσσα, καθώς και με τις γλώσσες που μιλούσαν στη Μικρά Ασία ακόμη και πριν από τη 2^η χιλιετία π.Χ. Οι πρώτες επαφές ανάμεσα στους Κάρες και στους Έλληνες οφείλονται στον ελληνικό αποικισμό και ο Ηρόδοτος κάνει λόγο για τις τους μεικτούς γάμους ανάμεσα σε Έλληνες άνδρες και Κάρες γυναίκες. Δυστυχώς, οι πληροφορίες για τις γλωσσικές σχέσεις ανάμεσα στις δύο αυτές γλώσσες είναι εξαιρετικά ισχνές και καμία από τις καρικές λέξεις που μαρτυρούνται δεν πέρασε στην ελληνική (Adiego, 2001 & Masson, 1978).

4.3 Οι επαφές της ελληνικής με τη λυκική, λυδική και ιρανική γλώσσα

4.3.1 Οι επαφές της ελληνικής με τη λυκική γλώσσα

Η Λυκία βρισκόταν στο νοτιοανατολικό άκρο της Ανατολίας ανάμεσα στην Καρία και την Παμφυλία και ήταν απομονωμένη από τους γειτονικούς λαούς ως την άφιξη των Περσών. Η εισχώρηση λυκικών τύπων στην ελληνική είναι σχεδόν ανύπαρκτη. Εξαίρεση αποτελεί ο τύπος «μινδης» που βρέθηκε σε επιγραφές στην ζώνη της Λυκίας και παραπέμπει σε κάποιον τοπικό θεσμό. Τέλος, όσον αφορά τους τύπους που δάνεισε η ελληνική στη λυκική αφορούν μόνο κύρια ονόματα. (Bryce, 1986 & Adiego, 2001).

4.3.2 Οι επαφές της ελληνικής με τη λυδική γλώσσα

Η Λυδία βρισκόταν στη δυτική πλευρά της Μικράς Ασίας. Οι πρώτες επαφές με τους Έλληνες είναι πιθανό να συνδέονται με τον ιωνικό αποικισμό. Η λυδική ανήκει στις γλώσσες της Ανατολίας κατέχοντας μια απομονωμένη θέση στο εσωτερικό αυτής της οικογένειας με πολλές ιδιαιτερότητες, οι οποίες καθιστούν την κατανόηση της εξαιρετικά δύσκολη (Adiego, 2001)

Τα δάνεια της λυδικής προς την ελληνική είναι ελάχιστα. Ο λυδικός τύπος «tansa», ο οποίος είναι επιθετικός προσδιορισμός που αποδίδεται σε θεότητες θεωρείται δάνειο προς την ελληνική έχοντας τη μορφή «ταύς» («μέγας πολύς και ταύσας»). Επίσης, όπως αποκαλύπτεται από τη μαρτυρία του λυρικού ποιητή Ιππώνακτα του Εφέσιου, η λυδική λέξη πολιτισμικού περιεχομένου που αφορά καθαρά λυδικούς θεσμούς «kave= ιερέας» θεωρείται δάνειο προς την ελληνική και έχει τη μορφή «καυειν» και αναφέρεται στις ιέρειες της Άρτεμης. Τέλος, η λυδική δε φαίνεται να παρουσιάζει λεξιλογικά δάνεια από την ελληνική με εξαίρεση μερικά κύρια ονόματα (Adiego, 2001 & Neumann, 1961).

4.3.3 Οι επαφές της ελληνικής με την ιρανική γλώσσα

Η ιστορία των ιρανικών γλωσσών συμβατικά διαιρείται σε 3 φάσεις: 1) Αρχαία ιρανική που φτάνει μέχρι τη μακεδονική κατάκτηση, 2) Μέση ιρανική

από τον 3^ο αιώνα π.Χ. μέχρι τον 9^ο αιώνα π.Χ., 3) Νέα ιρανική από τον Μεσαίωνα μέχρι σήμερα. Ωστόσο, οι μαρτυρίες για γλωσσικές επαφές ανάμεσα στην ελληνική και την ιρανική κατά την αρχαιότητα είναι ελάχιστες και φαίνεται ότι αυτό οφείλεται τόσο στη γλωσσική πολυμορφία των διαδοχικών περσικών αυτοκρατοριών όσο και στη στάση των κλασικών Ελλήνων έναντι των «βαρβαρικών» γλωσσών, καθώς θεωρούνταν ότι τα περσικά δεν ήταν κατανοητά επειδή οι λέξεις ηχούσαν χωρίς να έχουν κανένα νόημα (Tucker, 2001).

Η πιο περίτρανη πηγή της επαφής μεταξύ ελληνικής και ιρανικής γλώσσας αποκαλύπτεται από τις εκατοντάδες των ιρανικών ονομάτων (ανθρωπωνύμια, εθνωνύμια, τοπωνύμια) που βρίσκουμε στις ελληνική γραμματεία από την κλασική περίοδο και μετά, στις ελληνικές επιγραφές από όλα τα μέρη της Μικράς Ασίας και στους παπύρους. Αξίζει να σημειωθεί ότι τις περισσότερες φορές η ελληνική έχει δανειστεί από μια πιο λαϊκή μορφή της ομιλούμενης περσικής και όχι από την υψηλού ύφους αρχαία περσική που βρίσκεται στις βασιλικές επιγραφές. Τέλος, πιθανολογείται ότι κάποια ιρανικά δάνεια έφτασαν αρχικά στην Ελλάδα με τη μεσολάβηση άλλων γλωσσών της Εγγύς Ανατολής. (Tucker, 2001 & Yarshater, 1983).

Οι πλήρως αφομοιωμένες ιρανικές δάνειες λέξεις που συναντώνται στους κλασικούς Έλληνες συγγραφείς συνδέονται με περσικούς/μηδικούς θεσμούς και στον τρόπο ζωής τους. Επίσης, μεταξύ αυτών των δάνειων λέξεων συναντούμε κυρίως προσηγορικά ονόματα και τύπους που δηλώνουν μέτρα, νομίσματα και ενδυμασία. Επιπλέον, η κλασική ελληνική αποδίδει ιρανικούς τίτλους μέσω μεταφραστικών δανείων, τα οποία εμφανίζονται μέχρι την ελληνική της Καινής Διαθήκης και τη μεσαιωνική ελληνική (Tucker, 2001).

Ωστόσο, οι αρχαίες ιρανικές πηγές δε δίνουν καμία ένδειξη ελληνικής γλωσσικής επίδρασης αλλά υπάρχουν πολλές μαρτυρίες που δείχνουν ότι οι Έλληνες ζούσαν και εργάζονταν στην αυτοκρατορία των Αχαιμενιδών. Η κατάκτηση του Αλεξάνδρου οδήγησε στην εξάπλωση των ελληνικών ως επίσημης γλώσσας σε όλη την έκταση της πρώην αυτοκρατορίας των Αχαιμενιδών. Κατά την ελληνιστική περίοδο δεν υπάρχουν άμεσες πηγές για

την ιστορία των ιρανικών γλωσσών και διαμέσου των ελάχιστων σύγχρονων μαρτυριών για τη γλώσσα των Αρσακιδών εντοπίζονται ελληνικές επιγραφές στα νομίσματά τους μέχρι τα μέσα του 1^{ου} αιώνα μ.Χ. Τέλος, η ελληνική συνέχισε να βρίσκεται σε περιορισμένη χρήση και κατά τη βασιλεία των Σασανιδών και εντοπίζεται ένας αριθμός λέξεων ελληνικής προέλευσης, που μάλλον είναι ελληνιστικά δάνεια, και μερικές από αυτές συνεχίζουν να υπάρχουν και στη νέα περσική, πχ. λέξεις για νομίσματα, για πολύτιμους λίθους (Tucker, 2001).

Πίνακας ιρανικών λέξεων-δανείων προς την ελληνική γλώσσα (Tucker, 2001)

Αρχική μορφή των δανείων λέξεων που εισήλθαν στην ελληνική από την ιρανική γλώσσα	Τελική μορφή των δανείων λέξεων που εισήλθαν στην ελληνική από την ιρανική γλώσσα
Mada	Μήδος
Parsa	Πέρσης
Baga= θεός	Μέγας
taxs	Τόξο
Kardag= ταξιδευτής, μετανάστης	Κάρδακες= μισθοφόροι
frasang	Παρασάγγης= μέτρο αποστάσεων
Karic =μέτρο	Καπίθη= μέτρο στερεών
Dan(ag)= σπόρος, κόκκος	Δανάκη= μικρό νόμισμα
Gaunaka= τριχωτός	Γαυνάκης= μάλλινο ή γούνινο πανωφόρι
maini	Μανιάκης= περιδέρας
ganj	Γάζα= θησαυρός
Morwarid=μαργαριτάρι	Μαργαρίτης
Pistag= φιστίκι	Πιστάκιον

Πίνακας μεταφραστικών δανείων από την ιρανική γλώσσα προς την ελληνική γλώσσα (Tucker, 2001)

Hazara-pati= αρχηγός 1.000 ανδρών	Χιλίαρχος
Baivar-pati= αρχηγός 10.000 ανδρών	Μυρίαρχος
Daθa-pati= αρχηγός 10 ανδρών	Δεκάρχης

4.4 Οι επαφές της ελληνικής με τη λατινική γλώσσα

Η επίδραση της ελληνικής στη λατινική ήταν εκτεταμένη και σχετικά μόνιμη, ενώ η επίδραση της λατινικής στην ελληνική ξεκίνησε πιο αργά και ήταν σχετικά περιορισμένη. Όσον αφορά την επίδραση της ελληνικής στη λατινική, το πρώτο αποτέλεσμα διαφαίνεται στην προσαρμογή του ελληνικού αλφαβήτου στη γραπτή απόδοση της λατινικής γύρω στα μέσα του 7^{ου} αιώνα π.Χ και για αιώνες η επίδραση ήταν μιας κατεύθυνσης, δηλαδή από τα ελληνικά στα λατινικά. Οι πρωιμότερες δάνειες λέξεις από την ελληνική στη λατινική είχαν προσαρμοστεί κατά κανόνα στη μορφολογία και τη φωνολογία της λατινικής και αποκαλύπτουν ένα ευρύ φάσμα νεωτερισμών που αφορούν τον πνευματικό (π.χ. λεξιλόγιο της φιλοσοφίας, των τεχνών, και των επιστημών) και τον υλικό πολιτισμό. Τέλος, παρατηρείται το φαινόμενο της αντικατάστασης καθημερινών λατινικών λέξεων από ελληνικά δάνεια, π.χ. η λέξη « col(a)rus = χτύπημα» αντικαθιστά τη λατινική «ictus», η λέξη «petra» αντικαθιστά τη λατινική «lapis», η λέξη «aer (<αήρ)» αντικαθιστά τη λατινική «ventus» κ.ά. (Coleman, 2001 · Biville, 1992).

Σε συντακτικό επίπεδο, η ελληνική αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για τις εξελίξεις που συμβαίνουν στη σύνταξη της λατινικής. Στον πίνακα που ακολουθεί καταγράφονται 3 φαινόμενα από το συντακτικό επίπεδο της λατινικής που σύμφωνα με κάποιες υποθέσεις αποτελούν ελληνικές επιρροές (Coleman, 2001 & 1975 ·Fehling, 1965):

1) η δημιουργία οριστικών άρθρων από δεικτικές αντωνυμίες (ιδίως το «ille»),
2) η χρήση αιτιατικής με απαρέμφατο για την απόδοση του πλάγιου λόγου (η ελληνική είχε ήδη ένα πλήρες σύστημα απαρεμφάτων γι' αυτό το σκοπό)
3) η γρήγορη εξάπλωση της μετοχικής σύνταξης στην κλασική λατινική

Αξίζει να σημειωθεί ότι η γραμματική επίδραση της ελληνικής στη λατινική από τη μία οδήγησε σε εξορθολογισμό της μορφολογικής και συντακτικής χρήσης της λατινικής και από την άλλη έδωσε το έναυσμα στους λατίνους συγγραφείς να εκμεταλλευτούν και να αξιοποιήσουν καλύτερα και με πληρότητα το δικό τους γραμματικό σύστημα (Coleman, 2001 · Jannaris, 1897) .

Πίνακας ελληνικών λέξεων- δανείων προς την λατινική γλώσσα (Coleman, 2001)

Αρχική μορφή λέξεων από την ελληνική γλώσσα που αποτελούν δάνεια προς τη λατινική	Τελική μορφή δάνειων λέξεων από την ελληνική προς τη λατινική γλώσσα
Ζώνη	zona
Θύμον	Thymum = θυμάρι
χορός	Chorus = χορός
χάρτης	Carta = φύλλο χαρτί
χάλιξ	Calx= κιμωλία
τύμβος	Tumba= τάφος
μάζα	Massa= βώλος
θρόνος	thronus
λύρα	lyra

Πίνακας μεταφραστικών δανείων από την ελληνική προς την λατινική γλώσσα (Coleman,2001)

Μεταφραστικό δάνειο από την ελληνική στη λατινική γλώσσα	Η ισοδύναμη λέξη στην ελληνική γλώσσα
Essential = ουσία	ουσία
Qualitas = ποιότητα	ποιότης

Ωστόσο επιδράσεις υπήρξαν και από τη λατινική γλώσσα προς την ελληνική. Πολλές λατινικές δάνειες λέξεις της ελληνικής οφείλονται στην παρουσία των ρωμαϊκών λεγεώνων και των ρωμαϊκών νομικών και διοικητικών θεσμών στην Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, κάποιες εξαφανίστηκαν στο τέλος της ρωμαϊκής κυριαρχίας και κάποιες επέζησαν στη σύγχρονη γλώσσα. Επίσης, υπάρχουν περιπτώσεις που δάνειες λέξεις από τη λατινική τελικά αντικαταστάθηκαν από αντίστοιχες ελληνικές λέξεις, όπως η λέξη «σένατος» (λατινικό *senates*) που αντικαταστάθηκε από την ελληνική λέξη σύγκλητος και η λέξη «κεντυρίων» (από το λατινικό *centurio*) που αντικαταστάθηκε από την ελληνική λέξη «εκατοντάρχης». Όμως, κάποιες φορές διατηρήθηκε τόσο η ελληνική όσο και η λατινική λέξη, π.χ. «στόλος» αλλά και «κλάση» (κοινωνική τάξη, κατηγορία) (<classis= τάξη, στόλος), «επιγραφή» αλλά και «τίτλος» (<titulus= επιγραφή) (Coleman, 2001 & Biville, 1992).

Πίνακας λέξεων- δανείων από την λατινική προς την ελληνική γλώσσα (Coleman, 2001)

Αρχική μορφή δανείων λέξεων από τη λατινική προς την ελληνική γλώσσα	Τελική μορφή δανείων λέξεων από τη λατινική προς την ελληνική γλώσσα
legio	λεγεών
Praetor= επικεφαλής	πραιτόρας
Custodia= φρουρά	κουστωδία
Candela= αφιερωματικός λύχνος	καντήλα
Membrana	μεμβράνη
Porta= θύρα	πόρτα
Tabula= σανίδι	τάβλα

Επιπρόσθετα, δανεισμός σημειώνεται και σε επίπεδο επιθημάτων, όπου ονοματικά και επιθετικά λατινικά επιθήματα επεκτάθηκαν και σε

ελληνικές ρίζες. Αυτά είναι κυρίως τα επιθήματα: -arius, - tion. –ura, -ianus, -atus, Παρακάτω ακολουθεί πίνακας λέξεων μ' αυτά τα επιθήματα (Coleman, 2001 & Biville, 1992):

Πίνακας ενδεικτικών λέξεων στην ελληνική που σχηματίζονται από δάνεια παραγωγικά επιθήματα της λατινικής (Coleman, 2001)

Δάνεια παραγωγικά επιθήματα από τη λατινική προς την ελληνική	Λέξεις στην ελληνική που σχηματίζονται από δάνεια παραγωγικά επιθήματα της λατινικής
Επίθημα -arius	Αποκρισιάριος, διαιτάριος, αποθηκάριος, βιβλιοθηκάριος, μακελλάριος
Επίθημα -tion	Δηληγατίων, κεφαλητίων
Επίθημα -ura	Κλεισούρα, λαϊκούρα
Επίθημα -ianus	Χριστιανός, μαγιστριανός
Επίθημα -atus	Βαρβάτος, κανδιδάτος,

Όμως και σε επίπεδο γραμματικής φαίνεται να επηρεάζεται η ελληνική από τη λατινική. Κάποιες από τις επιδράσεις αυτές καταγράφονται στον πίνακα που ακολουθεί (Coleman, 2001)

Πίνακας με επιδράσεις που υφίσταται η ελληνική σε γραμματικό επίπεδο από τη λατινική (Coleman, 2001)

Συγχώνευση δυικού και πληθυντικού αριθμού
Συγχώνευση ευκτικής και υποτακτικής έγκλισης
Συγχώνευση μέσης και παθητικής φωνής
Συγχώνευση παρακειμένου και αορίστου χρόνου
Αντικατάσταση της πρόθεσης «υπό» με την πρόθεση «από» για τη δήλωση του ποιητικού αιτίου (επίδραση της λατινικής πρόθεσης «ab»)
Συγκριτικός βαθμός επιθέτων

4.5 Οι επαφές της ελληνικής με την εβραϊκή γλώσσα

Η σημαντικότερη επίδραση των εβραϊκών στην ελληνική συνέβη την εποχή της μετάφρασης των εβραϊκών Γραφών και την εποχή της συγγραφής των κειμένων της Καινής Διαθήκης. Μια επίδραση της ελληνικής στην εβραϊκή εντοπίζεται στη Βίβλο και η πιο σημαντική περίοδος τοποθετείται μεταξύ 3^{ου} και 7^{ου} αιώνα μ.Χ. μέσα από τα παλαιστινιακά ραββινικά κείμενα. Η βιβλική εβραϊκή σε παλαιότερες φάσεις της έχει ελάχιστα δείγματα ελληνικής επίδρασης, όμως στα βιβλία της που χρονολογούνται στην ελληνιστική περίοδο υπάρχουν ενδείξεις ελληνομάθειας, π.χ. τάση προσαρμογής του ρηματικού συστήματος στο ρηματικό σύστημα των ελληνικών χρόνων (Lange, επιμ., 2001· Wasserstein, 1994). Θεωρείται ότι υπάρχουν δάνειες λέξεις από την ελληνική προς την εβραϊκή, όμως υπάρχει διαφωνία στο ποιες είναι, ωστόσο υπάρχουν δείγματα ελληνικής επίδρασης στη σημασιακή εξέλιξη κάποιων εβραϊκών λέξεων (Lange, 2001· Wasserstein, 1994) .

Πίνακας λέξεων- δανείων από την ελληνική προς την εβραϊκή γλώσσα (Lange, 2001)

Αρχική μορφή δανείων λέξεων από την ελληνική προς την εβραϊκή γλώσσα	Τελική μορφή δανείων λέξεων από την ελληνική προς την εβραϊκή γλώσσα
κίθαρις	Qytrs =κίθαρις
ψαλτήριον	psntryn
συμφωνία	swmpnyh
οίνος	yyn

Εντούτοις, στη ραββινική εβραϊκή κατά τους πρώτους έξι χριστιανικούς αιώνες η επίδραση της ελληνικής είναι έντονη και δίδεται η εντύπωση ενός δίγλωσσου πολιτισμού. Χαρακτηριστικό είναι η χρήση ελληνικών παροιμιών, οι οποίες χρησιμοποιούνται στην ελληνική τους διατύπωση, καθώς και η ύπαρξη λογοπαιγνίων που προϋποθέτουν τη γνώση της ελληνικής (Lange, 2001). Τέλος, επίδραση της ελληνικής παρατηρείται και κατά την ύστερη βιβλική εβραϊκή με κυρίως τα ακόλουθα φαινόμενα: 1) τάση να προσεγγίσουν

οι ρηματικοί τύποι τους χρόνους του ελληνικού ρηματικού συστήματος, 2) η ενεργητική μετοχή προσεγγίζει τον ελληνικό ενεστώτα, 3) η παθητική μετοχή χρησιμοποιείται περισσότερο σαν τον ελληνικό παθητικό παρακείμενο (Lange, 2001).

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ένα μεγάλο μέρος του λεξιλογίου της ραββινικής εβραϊκής απαρτίζεται από δάνειες λέξεις από την ελληνική με διάφορους βαθμούς ενσωμάτωσής τους (Lange, 2001 & Kutscher, 1966 & 1967). Σύμφωνα μ' αυτούς είτε πρόκειται για ελληνικές λέξεις που αναγνωρίζονται σαφώς ως ξένες είτε πρόκειται για ελληνικές λέξεις που έχουν ενταχθεί σε τέτοιο βαθμό στην εβραϊκή, ώστε οι περισσότεροι ομιλητές της εβραϊκής αδυνατούν να καταλάβουν την ελληνική καταγωγή τους. Επίσης, ανάμεσα σ' αυτές τις δύο παραδοχές υπάρχει ένα ευρύ φάσμα λέξεων, οι οποίες έχουν ενσωματωθεί σε μικρότερο ή σε μεγαλύτερο βαθμό και θεωρούνται μάλλον εβραϊκές λέξεις ελληνικής προέλευσης παρά συνειδητά δάνεια και αφορούν το εξειδικευμένο λεξιλόγιο της ρωμαϊκής διοίκησης και των δικαστηρίων, πιο ειδικές ενασχολήσεις και τα καθημερινά αντικείμενα (Lange, 2001)

Συμπληρωματικά, η επίδραση της ελληνικής στην εβραϊκή φανερώνεται: 1) από την παρουσία πολλών νέων σύνθετων λέξεων που έχουν σχηματιστεί με βάση την ελληνική, 2) από την τάση να επιλέγονται εβραϊκές λέξεις που με κάποιον τρόπο παριστάνουν τις ελληνικές και 3) στα εβραϊκά κύρια ονόματα όπου κάποια έπαιρναν ελληνική μορφή ή πολλοί Εβραίοι είχαν ελληνικά ονόματα (Lange, 2001 & Kutscher, 1966 & 1967). Παράδειγμα για την πρώτη περίπτωση αποτελούν τα εβραϊκά σύνθετα που ξεκινούν με το στερητικό ל' (=α- στερητικό) εδώ ανήκουν λέξεις ל'נקטב =άγραφος (για νόμο) και ל'יגר =άφοβος, ασεβής, ενώ παράδειγμα για την δεύτερη περίπτωση αποτελεί η λέξη « ג' » που φέρει τη σημασία «γη» και το πρόθημα « מ- » που χρησιμοποιείται στις αρνήσεις μετά από απαγόρευση ως απόηχος του ελληνικού «μή» (Lange, 2001).

4.6 Οι επαφές της ελληνικής με την αιγυπτιακή και τη κοπτική γλώσσα

Η αιγυπτιακή ανήκει στην αφροασιατική οικογένεια γλωσσών. Διακρίνεται σε 3 φάσεις: 1) την αρχαία αιγυπτιακή (2700-2000 π.Χ.), 2) τη μέση αιγυπτιακή (1900-1650 π.Χ.) και 3) την ύστερη αιγυπτιακή. Η αιγυπτιακή δεν βρέθηκε ποτέ απομονωμένη και απορρόφησε δάνειες λέξεις από άλλες γλώσσες, όπως από τη Συρία και την Παλαιστίνη. Όμως, η μεγαλύτερη αλλαγή της έγινε κατά τη μακεδονική κατάκτηση της χώρας το 330 π.Χ. με την ελληνική να γίνεται η κρατική γλώσσα της Αιγύπτου για τα επόμενα χίλια χρόνια. Ωστόσο, οι Αιγύπτιοι δεν υιοθέτησαν το ελληνικό αλφαβητικό σύστημα καθώς τα αιγυπτιακά γραφικά συστήματα ήταν πολύ καλά εναρμονισμένα με την αιγυπτιακή γλώσσα και δίδονταν η εικόνα ότι αν υιοθετούνταν το ελληνικό αλφάβητο θα δημιουργούνταν προβλήματα παρά θα βοηθούσε στην επίλυσή τους. Η μόνη χρήση του ελληνικού αλφαβήτου γινόταν κατά τη μεταγραφή μαγικών στερεότυπων εκφράσεων και περιστασιακά ολόκληρων κειμένων σε αρχαϊκή γλώσσα, όταν έπρεπε να διατηρηθεί η ακριβής προφορά των λέξεων (Ray, 2001& Bell, 1948).

Ωστόσο, ανάμεσα στις δύο γλώσσες και στους δύο πολιτισμούς υπήρξε αλληλεπίδραση. Αρχικά είναι γνωστές οι μεταφράσεις αιγυπτιακών έργων στα ελληνικά, ενώ κάποιες αιγυπτιακές λέξεις, κυρίως από τον χώρο των πουλιών και των ζώων, πέρασαν στην ελληνική, όπως η λέξη «θαίβις» = κουτί, η λέξη «ίρις» = το μέρος του ματιού και η λέξη «πάπυρος». Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι πολλοί Αιγύπτιοι κατείχαν τη χρηστική γνώση της ελληνικής. Επιπλέον, τα ιερογλυφικά κείμενα της πτολεμαϊκής περιόδου δεν περιέχουν σχεδόν καθόλου δάνειες ελληνικές λέξεις, πέρα από τα ονόματα της δυναστείας, όπως Βερενίκη και Κλεοπάτρα. Τέλος, η δημοτική αιγυπτιακή περιέχει ένα πλήθος ελληνικών λέξεων που αφορούν τεχνικούς, διοικητικούς και κυβερνητικούς όρους για τους οποίους δεν υπήρχε αντίστοιχη αιγυπτιακή λέξη (Ray, 2001:605).

Η κοπτική διαδέχεται την ύστερη αιγυπτιακή και δημοτική και επιβίωσε μέχρι την αραβική κατάκτηση το 640 μ.Χ και εξαλείφθηκε σταδιακά. Είναι γραμμένη σε μια μεγαλογράμματη μορφή του ελληνικού αλφάβητου. Σε

αντίθεση με την δημοτική αιγυπτιακή που ήταν επιφυλακτική με την αποδοχή της ελληνικής, η κοπτική είναι γεμάτη από ελληνικές λέξεις, κάτι το οποίο μαρτυρά τη χιλιόχρονη ελληνική κυριαρχία (Ray, 2001 & Walters, 1972).

4.7 Οι επαφές της ελληνικής με τη συριακή γλώσσα

Κατά τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, η συριακή η οποία ήταν αρχικά η τοπική αραμαϊκή διάλεκτος της Έδεσσας, έγινε η λογοτεχνική γλώσσα του αραμαϊόφωνου χριστιανισμού στη Συρία, η οποία βρισκόταν σε επαφή με την ελληνική για περισσότερο από μισή χιλιετία. Σ' αυτή την περίοδο οι ελληνικές λέξεις που συναντώνται στα αραμαϊκά κείμενα είναι ελάχιστες. Όμως, η κατάσταση αλλάζει τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες όπου ο αριθμός των ελληνικών λέξεων αυξάνεται και προέρχονται κυρίως από τον τομέα της δημόσιας ζωής, όπως αποδεικνύεται και από τις επιγραφές της Παλμύρας και αργότερα από τα 3 νομικά έγγραφα: α) τον Πάπυρο Δούρων, β) τον Πάπυρο της Μεσοποταμίας Α, γ) τον Πάπυρο της Μεσοποταμίας Β και από τα λογοτεχνικά κείμενα, τα οποία παρουσιάζουν σημαντική αύξηση δάνειων λέξεων από την ελληνική σε μια μακρότερη περίοδο (Brock, 2001 & 1967).

Η τάση αύξησης των δάνειων λέξεων από την ελληνική συνεχίζεται και στην περίοδο της αραβικής κυριαρχίας. Χαρακτηριστικό των συγγραφέων από τον 9^ο έως τον 13^ο αιώνα μ.Χ. είναι η χρήση ελληνικών λέξεων στη θέση των καθιερωμένων συριακών όρων ως απόδειξη της μόρφωσής τους. Επίσης, παραμένει σε χρήση και κατά τον 20^ο αιώνα μ.Χ. ένας μεγάλος αριθμός ελληνικών δάνειων λέξεων σε κείμενα γραμμένα στην κλασική συριακή, τα οποία έχουν ενσωματωθεί πλήρως στο συριακό λεξιλόγιο. Τέλος, η συριακή συνεχίζει να παραλαμβάνει ελληνικές λέξεις, κυρίως μέσω των δυτικοευρωπαϊκών γλωσσών (Brock, 2001 & 1967).

Αξίζει να σημειωθεί ότι:

- ο μεγαλύτερος αριθμός ελληνικών δάνειων λέξεων της συριακής έχει παραληφθεί με τη μορφή ουσιαστικών και συνήθως αποτελούν τη βάση για δευτερογενή παράγωγα
- ο άμεσος δανεισμός ρημάτων από την ελληνική είναι σπάνιος
- το απαρέμφατο αορίστου, ενεργητικού ή παθητικού, αποτελεί τη βάση ενός αριθμού δάνειων ρημάτων που χαρακτηρίζουν τα κείμενα του 6^{ου} και 7^{ου} αιώνα μ.Χ.
- συχνός είναι ο σχηματισμός τρισυμφωνικών συριακών ρημάτων από δάνεια ελληνικά ουσιαστικά
- πολυσύλλαβες ελληνικές λέξεις έχουν μετατραπεί σε τετρασυμφωνικά συριακά ρήματα, κυρίως την αραβική περίοδο
- υπάρχει για τις περισσότερες δάνειες ελληνικές λέξεις μια συστηματική μορφική αντιστοιχία μεταξύ των ελληνικών και των συριακών γραπτών τύπων
- υπάρχουν σημασιακά και μεταφραστικά δάνεια από την ελληνική, κυρίως σε κείμενα του 6^{ου} και του 7^{ου} αιώνα μ.Χ.
- στα συριακά χειρόγραφα της πρώιμης αραβικής περιόδου, στα οποία περιέχονται μεταφράσεις ελληνικών κειμένων, εμφανίζονται στα περιθώρια μεμονωμένες ελληνικές λέξεις στα ελληνικά
- η ελληνική αποτέλεσε τον ενδιάμεσο δίαυλο για τη μεταφορά των λατινικών λέξεων στη συριακή
- η συριακή αποτέλεσε τον ενδιάμεσο δίαυλο για τη μεταφορά των ελληνικών λέξεων στην αρμένικη, τη σογδική, την αραβική και την περσική

4.8 Οι επαφές της ελληνικής με τις κελτικές γλώσσες

Πρώιμες επαφές μεταξύ Ελλήνων και Κελτών υπήρξαν σε πολλές περιοχές της Μεσογείου και των Βαλκανίων ήδη πριν από τον 4^ο αιώνα π.Χ. Τον 4^ο αιώνα άρχισαν σημαντικές κελτικές μεταναστεύσεις, κυρίως στην Ιταλία, την Προβηγκία και τη νότια Γαλλία. Το 368/7 π.Χ. έφτασαν στην

Ελλάδα ως μισθοφόροι με σκοπό τη βοήθεια της Σπάρτης. Ο Ησύχιος αναφέρει ως γαλατικές τις λέξεις: «βαρδοί» = αοιδοί, «κάρνον» = σάλπιγγα, «λειούσματα ή λεγούσματα»= είδος πανοπλίας, «λέυγη»= μονάδα μήκους, ενώ κελτικές είναι οι λέξεις: «λάνκια»= λόγχη και «κάρνυξ»= κέρατο (Lambert, 2001 & Perrot, 1872). Πιθανολογείται ότι ο τύπος «έμβρεκτον»= μαγειρική συνταγή με κρασί, αποτελεί συμφυρμό της ελληνικής και της κελτικής γλώσσας (Lambert, 2001:618).

Οι Γαλάτες (= Κέλτες εισβολείς του 4^{ου} αιώνα π.Χ.) πήραν από τους Έλληνες το ελληνικό αλφάβητο. Τα γράμματα έχουν γενικά τη φωνητική αξία που είχαν στην ελληνιστική ελληνική. Έχει υποστηριχθεί ότι κάποια στοιχεία των αναθηματικών επιγραφών που έχουν συγκεντρωθεί από τον Lejeune (1985) αποτελούν μεταφραστικά δάνεια των ελληνικών θρησκευτικών και πολιτικών ιδεών, π.χ. το θεωνύμιο «Ροκλοισια»= αυτή που ακούει, αποτελεί ίσως μεταφραστικό δάνειο της ελληνικής επίκλησης «επήκοος», η λέξη «δεκαντεμ» θεωρείται μεταφραστικό δάνειο από την ελληνική «δεκάτη». Επιπλέον, ο Καίσαρας αναφέρει τη χρήση ελληνικών γραμμάτων στους δημόσιους και ιδιωτικούς λογαριασμούς στη Γαλατία. Τέλος, κατά τον Μεσαίωνα όλες οι ελληνικές δάνειες λέξεις των μεσαιωνικών κελτικών γλωσσών προέρχονται από τη λατινική (Lambert, 2001:621).

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι οι Γαλάτες πήραν από τους Έλληνες και αρκετά πολιτισμικά χαρακτηριστικά (Lambert, 2001 & Rombert, 1963). Αυτά είναι:

- η υιοθέτηση των ελληνικών νομισμάτων
- η υιοθέτηση των ελληνικών προτύπων στην πολεοδομία, στην αρχιτεκτονική και στα μνημεία
- τις υψηλές επιτύμβιες στήλες και τους ναούς
- το γαλατικό ημερολόγιο του Coligny, το οποίο προέρχεται από το ελληνικό σύστημα του εμβολισμού

4.9 Οι επαφές της ελληνικής με τις ινδικές γλώσσες

Οι πληροφορίες για την Ινδία καταφθάνουν στην Ελλάδα γύρω στο 500 π.Χ., όταν ο Δαρείος κατέκτησε την κοιλάδα του Ινδού και αρχίσουν να ανθίζουν οι πολιτισμικές και εμπορικές ανταλλαγές ανάμεσα στο Αιγαίο και στον ινδικό κόσμο. Τέλη του 4^{ου} αιώνα π.Χ. σημειώνονται ανταλλαγές που αφορούν κυρίως εξωτικά προϊόντα. Μέσω αυτών των ανταλλαγών εισέρχεται στην ελληνική τον 4^ο αιώνα π.Χ. ως δάνεια λέξη από μια ινδική γλώσσα η λέξη «πιπέρι» (σανσκριτικά *pīpālī*). Επίσης, η λέξη «όρυζα» = ρύζι αποτελεί δάνειο από την ινδική προς την ελληνική (η αντίστοιχη σανσκριτική λέξη είναι «*vrihi*») (Christol, 2001 & Narain, 1957).

Παρόλο που η ελληνική κυριαρχία στη βορειοδυτική Ινδία διήρκησε 2 αιώνες, τα ινδικά δάνεια στην ελληνική είναι πολύ λίγα. Όμως και τα ελληνικά δάνεια στα σανσκριτικά είναι σπάνια και αφορούν κυρίως λέξεις τεχνικού ή εμπορικού λεξιλογίου, όπως η λέξη «*khalina* = χαλινός», «*paristoma*= περίστρωμα, κάλυμμα», «*kastira*= κασσίτερος», «*mela*= μέλαν». Τέλος, στις ορεινές ζώνες, στα σύνορα του Πακιστάν με το Αφγανιστάν, στις επιγραφές που υπάρχουν σε μέση ινδική των τοπικών ηγεμονίσκων περιέχονται κάποιες λέξεις δανεισμένες από το πολιτικό λεξιλόγιο της ελληνικής, οι οποίες φανερώνουν την πολιτική και πολιτισμική επιρροή των ελλήνων κατακτητών, όπως η λέξη «*stratega*= στρατηγός», η λέξη «*meriakha*= μεριδιάρχης» και η λέξη «*anakaya*=αναγκαίος που αποδίδεται ως τιμητικός τίτλος που δηλώνει αρχικά κάποια συγγένεια με τους ηγεμόνες», ωστόσο αυτές οι λέξεις εξαφανίζονται αργότερα και δεν είναι αναγνωρίσιμες στα σανσκριτικά (Christol, 2001:626).

4.10 Οι επαφές της ελληνικής με την αραβική γλώσσα

Οι ιστορικές επαφές των Ελλήνων με τους Άραβες αρχίζουν με τις εκστρατείες του Μεγάλου Αλεξάνδρου και γίνονται εντονότερες μετά τον Μέγα Αλέξανδρο και με την εμφάνιση του Ισλάμ. Αν και για χίλια χρόνια οι επαφές ανάμεσα στους Άραβες και τους Έλληνες ήταν έντονες και ευρείες, οι δύο

γλώσσες εμφανίζουν ελάχιστα ίχνη αυτών των επαφών, κάτι το οποίο σημαίνει ότι δεν μπορούν να επιβεβαιωθούν με ακρίβεια ούτε οι αραβικές δάνειες λέξεις προς την ελληνική ούτε και οι ελληνικές δάνειες λέξεις προς την αραβική και θεωρούνται ότι πρόκειται για δάνειες λέξεις, οι οποίες δεν προέρχονται από άμεση επαφή των Ελλήνων και των Αράβων αλλά ότι φτάνουν στη γλώσσα στόχο μέσω άλλων γλωσσών (στην ελληνική περνούν μέσω κάποιας από τις βορειοδυτικές σημιτικές γλώσσες της συροπαλαιστινιακής ακτής, ενώ στην αραβική περνούν μέσω της αραμαϊκής ή της περσικής γλώσσας) (Γούτας, 2001· Shahid, 1984, 1989 & 1995).

Τρεις είναι οι αιτίες που μπορεί να αιτιολογήσουν αυτό το φαινόμενο:

I. Όσο αφορά την προφορική μορφή των γλωσσών, δεν έχουν σωθεί μαρτυρίες κάτι το οποίο σημαίνει ότι για τη σύνταξη της καθομιλουμένης, του καθημερινού λεξιλογίου και των εκφράσεων που χρησιμοποιούνται στην πολιτική και στρατιωτική ζωή δεν υπάρχουν ίχνη

II. Τα γραπτά κείμενα σε ελληνική διακρίνονταν στη λόγια, αττικίζουσα κοινή και σε μία από τις παραλλαγές της κοινής που γραφόταν στην Αραβία. Έτσι, αν οι ντόπιοι εξελληνισμένοι αραβόφωνοι αποφάσιζαν να γράψουν σε υψηλή ελληνική είναι σίγουρο ότι δε θα εμφάνιζαν ίχνη της μητρικής τους γλώσσας στα γραπτά τους, ενώ δεν υπάρχουν σωζόμενα κείμενα από την κοινή

III. Δεν έχει εντοπιστεί καμία γραπτή μαρτυρία στην αραβική για μια ολόκληρη χιλιετία με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν κείμενα της αραβικής γραμματείας από την εποχή του Αλέξανδρου μέχρι την εποχή του Μωάμεθ.

Αξίζει να σημειωθεί ότι μόνο 2 λέξεις έχουν επιβεβαιωθεί ως απευθείας δάνεια από την ελληνική στην αραβική: ο ναυτικός όρος «fulk» προέρχεται από την ελληνική λέξη «εφόλκιον» και ο θρησκευτικός όρος «iblis» που προέρχεται από τον ελληνικό τύπο διάβολος. Επιπλέον, οι λέξεις «κάμηλος» (η αραβική εκδοχή είναι «gamal») και «μύρρα» (η αραβική εκδοχή είναι «murra») που σχετίζονται με την Αραβία αποτελούν δάνειες λέξεις που εισήλθαν στην ελληνική μέσω μιας σημιτικής γλώσσας (πιθανόν τα φοινικικά κατά τον Ηρόδοτο). Τέλος, η ελληνική λειτούργησε ως ενδιάμεσος δίαυλος για

την είσοδο ορισμένων λατινικών λέξεων στα αραβικά, όπως, η λέξη «balad <παλάτιον<pallatium», η λέξη «sirat<στράτα<strata», η λέξη «qasr <κάστρον< castrum». Παρακάτω ακολουθούν περιπτώσεις λέξεων που αποτελούν δάνεια προς την αραβική από την ελληνική όχι όμως απευθείας αλλά με τη μεσολάβηση άλλης γλώσσας (Γούτας, 2001·Masson,1967) :

❖ Η αραβική λέξη «istar» που σημαίνει τέσσερα προέρχεται από το ελληνικό «στατήρ» μέσω του συριακού «estera»

❖ Η αραβική λέξη «ingil» προέρχεται από το ελληνικό «ευαγγέλιον» με τη μεσολάβηση του αιθιοπικού «wangel»

❖ Η αραβική λέξη «dirham» προέρχεται από το ελληνικό «δραχμή» με τη μεσολάβηση του μέσου περσικού «darahim»

❖ Οι αραβικές λέξεις «burug < πύργος», «zawg< ζεύγος», «sima< σημείον, σήμα», «kub< κούπα <κύμβη», «qalam<κάλαμος» προέρχονται από τις αντίστοιχες ελληνικές λέξεις με τη μεσολάβηση κυρίως της αραμαϊκής και της παχλαβί.

5. «Σύγχρονες» επαφές της ελληνικής με άλλες γλώσσες

5.1 Οι γλωσσικές επαφές της ελληνικής από το 1830 έως σήμερα

Μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα συνεχίζεται το φαινόμενο της πολυγλωσσίας στην Ελλάδα και συγκεκριμένα συναντάμε τουρκόφωνες και ελληνόφωνες κοινότητες σε διάφορες περιοχές του ευρύτερου ελλαδικού χώρου (Μαρκόπουλος, 2023). Αξίζει να σημειωθεί ότι ο όρος διγλωσσία/πολυγλωσσία συνδέεται με τη συνύπαρξη ή και την επαφή των γλωσσών και προϋποθέτει τη χρήση από τα ίδια τα άτομα δύο ή περισσότερων γλωσσών ή γλωσσικών ποικιλιών στο πλαίσιο μιας γλωσσικά ετερογενούς γλωσσικής κοινότητας (Αρχάκης & Κονδύλη, 2004). Ωστόσο, υπάρχει συνειδητή προσπάθεια να περιοριστεί σταδιακά αυτή η πολυγλωσσία που αφορούσε την επαφή της ελληνικής με την τουρκική και αυτό γίνεται με τον περιορισμό της χρήσης τουρκικών λέξεων (Μαρκόπουλος, 2023). Περίπου 400 χρόνια πριν την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους η ελληνική γλώσσα ικανοποιούσε τις καθημερινές ανάγκες των ομιλητών της. Η κατάσταση όμως αλλάζει με την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους καθώς τώρα η ελληνική γλώσσα έπρεπε να λειτουργήσει ως η επίσημη γλώσσα του κράτους δηλαδή να αποκτήσει διοικητικούς, νομικούς, στρατιωτικούς και εκπαιδευτικούς όρους και όρους για τις νέες επιστήμες που είχαν αναπτυχθεί στην Ευρώπη κατά την περίοδο του διαφωτισμού (Παπαναστασίου, 2023). Ακόμη, έπρεπε να σταθεί ισότιμα απέναντι στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές γλώσσες, όπως ήταν τα γαλλικά, τα αγγλικά, τα ρωσικά, τα ισπανικά, τα ιταλικά και τα γερμανικά. Γι' αυτό τον σκοπό της χρειαζόταν λεξιλογικό υλικό και ως εκ τούτου ο δανεισμός ήταν απαραίτητος.

Οι γλώσσες από τις οποίες οι Έλληνες αντλούν την εποχή αυτή λεξιλογικό υλικό είναι κυρίως τα γαλλικά, τα ιταλικά και τα αγγλικά (Παπαναστασίου, 2023). Η Γαλλία την εποχή αυτή κυριαρχούσε στην Ευρώπη και τα γαλλικά χαρακτηρίζονταν ως η διεθνής γλώσσα των μορφωμένων, των διπλωματών, του πνεύματος και του διαφωτισμού και όλες

οι ευρωπαϊκές γλώσσες ενισχύθηκαν από τη γαλλική ανάμεσά τους και τα ελληνικά. Μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο έχουμε κυρίως λέξεις από τα αγγλικά, καθώς η αγγλική αναδείχτηκε ως η νέα *lingua franca* και ήταν πρωτοπόρος στην παραγωγή νέων όρων, οι οποίοι διαδίδονται σε όλες τις γλώσσες του πλανήτη γρήγορα και εύκολα ακόμα και εκεί που δεν μπόρεσε να φτάσει η γαλλική. Επιπλέον, τις τελευταίες δεκαετίες αυξάνεται με ταχείς ρυθμούς ο δανεισμός της ελληνικής από την αγγλική. Δεδομένου ότι η Ελλάδα δεν είναι παραγωγός τεχνολογίας, ούτε πρωτοπόρος επιστημών σε συνδυασμό με την ανάπτυξη της τεχνολογίας των ηλεκτρονικών υπολογιστών έχει ως αποτέλεσμα τη μαζική εισροή αγγλικών δανείων. Η Ιδιαίτερα εκτεταμένη αγγλομάθεια συνεχίζεται και τον 21^ο αιώνα με την επιρροή αγγλισμών, δανείων και μεταφραστικών δανείων (Παπαναστασίου, 2023). Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι συναντάμε τεχνολογικά επιτεύγματα αυτούσια με τον αγγλικό όρο στην ελληνική κάτι το οποίο σχετίζεται με την οικονομική, την πολιτική και την πολιτισμική κυριαρχία της αγγλικής σε παγκόσμιο επίπεδο.

Επιπλέον, το φαινόμενο της πολυγλωσσίας στην Ελλάδα γίνεται εντονότερο εξαιτίας της μετανάστευσης. Η μετανάστευση αφορά είτε μεγάλο αριθμό ελλήνων ομιλητών σε διάφορες περιοχές (κυρίως Η.Π.Α, Καναδά, Αυστραλία, Ευρώπη) είτε μεγάλο αριθμό μεταναστών το οποίο έρχεται στο ελληνικό κράτος με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν πολλαπλές καταστάσεις γλωσσικής επαφής και πολυγλωσσίας με πολλές άλλες γλώσσες (Βουλγαρικά, Αραβικά, Αλβανικά από την δεκαετία του '90, Φαρσί) και πρόσφατα έχουμε την εισδοχή πολλών κοινοτήτων από την Ασία και την Αφρική (Μαρκόπουλος, 2023). Το γλωσσικό αποτέλεσμα όσον αφορά στην πρώτη περίπτωση μετανάστευσης στην οποία η ελληνική γλώσσα αποτελεί την μειονοτική είναι γνωστό και αφορά την πολύ ισχυρή επιρροή που δέχτηκαν αυτές οι ελληνικές γλωσσικές ποικιλίες από τις κυρίαρχες γλώσσες υποδοχής (π.χ. των ΗΠΑ και των άλλων χωρών) με συνέπεια την αποκλειστική μετατόπιση σ' αυτές τις γλώσσες, (π.χ. έχουμε λέξεις από την Αμερικανική Ελληνική στις ελληνικές αυτές ποικιλίες ως τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, όπως στέκι = κρέας (*steak*), κάρο = αυτοκίνητο (*car*), σιπιχόλι=

δημαρχείο (city hall), ελεβέτα= ανελκυστήρας (elevator)) (Μαρκόπουλος, 2023). Ενώ, στη δεύτερη περίπτωση κατά την οποία η ελληνική είναι η κυρίαρχη γλώσσα υποδοχής ακόμη δεν είναι σίγουρο το αποτέλεσμα και αναμένουμε να δούμε ποιο θα είναι το γλωσσικό και κοινωνικό αποτύπωμα αυτών των επαφών κάτι το οποίο σίγουρα θα επηρεαστεί από το γεγονός ότι οι μετανάστες κατά την παραμονή τους στην Ελλάδα χρησιμοποιούν τη γλώσσα της χώρας καταγωγής τους έντονα, αφού η ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας (π.χ. διαδίκτυο) δημιουργεί γέφυρες ανάμεσα στους μετανάστες και στους ομόγλωσσούς τους σε άλλες χώρες.

Επομένως, η γλωσσική εικόνα που επικρατεί στην Ελλάδα σήμερα χαρακτηρίζεται από την έντονη παρουσία του φαινομένου της πολυγλωσσίας. Αρχικά, στην ελληνική επικράτεια χρησιμοποιούνται τουλάχιστον 8 μειονοτικές γλώσσες: Τουρκική, Πομακικά, Βλάχικα, Σλαβικά, Αρβανίτικα, Ρομανί, Αρμενική, Λαντίνο (Μπασλής, 2000:85-89). Οι εξελίξεις στις τεχνολογίες της επικοινωνίας, η ανάπτυξη του εμπορίου, η βιομηχανοποίηση, η αστικοποίηση και οι μεικτοί γάμοι έχουν ως αποτέλεσμα την παρουσία πολλών ξένων γλωσσών στην Ελλάδα, π.χ. Ρωσικά, Αγγλικά, Αλβανικά, Πολωνικά κτλ. με αποτέλεσμα να έχει μετατραπεί σε πολυπολιτισμική χώρα και από τη μία παρατηρούμε να συνυπάρχουν διαφορετικοί λαοί και κουλτούρες (κυρίως εξαιτίας της μετανάστευσης) και από την άλλη συναντούμε το έντονο φαινόμενο της διαφοροποιημένης χρήσης της γλώσσας που οφείλεται σε εξωγλωσσικούς παράγοντες οι οποίοι διαμορφώνουν τις γεωγραφικές και κοινωνικές διαλέκτους (Ξυδόπουλος, 2008:232-233).

5.1.1 Επαφές της ελληνικής με τη γαλλική γλώσσα

Οι επαφές της ελληνικής με τη γαλλική γλώσσα ξεκινούν πριν από την επανάσταση με την άφιξη στην Ελλάδα αρχαιολόγων και διπλωματών. Η κυριαρχία της Γαλλίας ήταν ορατή καθώς μέσω της γαλλικής επανάστασης και του διαφωτισμού είχε μετατραπεί σε πνευματικό, πολιτικό και οικονομικό κέντρο (ανάληψη έργων υποδομής στην Ελλάδα από γαλλικές εταιρείες) και η γαλλική ήταν παγκόσμιο μέσο επικοινωνίας (*lingua franca*), κοινή γλώσσα των Βαλκανίων (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1994) και προσέδιδε κύρος στους ομιλητές της. Επιπλέον το ότι επέδρασε η γαλλική τόσο έντονα στην ελληνική

οφείλεται και στο γεγονός ότι συγκυριακά η γαλλική ήταν εκείνη την εποχή η κυρίαρχη γλώσσα της Ευρώπης και αυτό συνέπεσε χρονικά με την ίδρυση του Ελληνικού κράτους. Η γαλλική κάλυψε τα γλωσσικά κενά της ελληνικής καθώς την τροφοδότησε με λέξεις που δεν διέθετε για να εκφράσει τις ιδέες που ήθελε και οι οποίες περνούν με ταχείς ρυθμούς στην ελληνική προσδίδοντας κύρος στους ομιλητές της. Τέλος, τα δάνεια της ελληνικής από τη γαλλική μπορούν σε γενικές γραμμές να ταξινομηθούν σε 2 κατηγορίες: 1) λέξεις που εκφράζουν την κοινωνική ζωή (διασκέδαση, μόδα, μαγειρική, τρόποι συμπεριφοράς) και 2) λέξεις από τον χώρο των επιστημών, των τεχνών, της οικονομίας και της τεχνολογίας.

5.1.2 Επαφές της ελληνικής με την αγγλική

Οι επαφές της ελληνικής με την αγγλική ξεκίνησαν πριν την επανάσταση του 1821, όταν Άγγλοι περιηγητές ήρθαν ως επισκέπτες στην Ελλάδα και αυξήθηκαν κατά την αποικιοκρατία και την βιομηχανική επανάσταση. Μετά το β' παγκόσμιο πόλεμο οι νέες διαμορφωμένες πολιτικοκοινωνικές, οικονομικές και τεχνολογικές συνθήκες περιόρισαν τη δύναμη της γαλλικής και η αγγλική αναδεικνύεται η νέα *lingua franca*. Η διαδικασία εισαγωγής δανείων από την αγγλική προς την ελληνική μπορεί να χωριστεί σε 2 περιόδους: η πρώτη τοποθετείται πριν την πολιτικοοικονομική ανάπτυξη των Η.Π.Α. και η δεύτερη τοποθετείται μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο κατά την οποία τα δάνεια είναι πολύ περισσότερα (Χατζησαββίδης, 1999). Τα δάνεια που εισχωρούν στην ελληνική αφορούν τους τομείς του αθλητισμού, των επιστημών, των τεχνών, της διασκέδασης, της οικονομίας και της μόδας-κουζίνας (τα δάνεια αυτής της κατηγορίας ικανοποιούν τις μέσες ανάγκες του ανθρώπου και δηλώνουν μια στάση πιο απλή και λιτή σε αντίθεση με τα γαλλικά δάνεια αυτής της κατηγορίας), (Χατζησαββίδης, 1999).

5.1.3 Επαφές της ελληνικής με την ιταλική

Μεταξύ Ελλήνων και Ιταλών υπάρχει αμφίδρομη σχέση και είναι αποτέλεσμα μακρόχρονων ιστορικών και πολιτισμικών δεσμών. Υπήρξε στενή επαφή μεταξύ των δύο γλωσσών λόγω είτε των ειρηνικών ανταλλαγών,

είτε του εμπορίου, είτε των κατακτητικών σχέσεων. Επιπλέον, η ιταλική κατάκτηση στον ελλαδικό χώρο βοήθησε στην επίδραση της ιταλικής γλώσσας και λογοτεχνίας. Τέλος, η διεπαφή των δύο γλωσσών συνεχίζεται και σήμερα τόσο σε πανεπιστημιακό επίπεδο όσο και σε κοινωνικοπολιτισμικό, κυρίως μέσω του τουρισμού (Σκιαδάς, 2015).

5.1.4 Επαφές της ελληνικής με τη γερμανική

Η γερμανική φαίνεται να δανείζει στην Ελληνική λιγοστά στοιχεία σε σχέση με τις παραπάνω γλώσσες και αυτό μπορεί να οφείλεται επειδή (Σκιαδάς, 2015):

- Ο ρόλος της Γερμανίας στην Ευρώπη, πολιτικά, κοινωνικά και γλωσσικά, δεν ευνοούσε τον λεξικό δανεισμό προς την ελληνική
- Το πέρασμά τους στην Ελλάδα δεν δημιούργησε θετικούς οίονους ώστε να δημιουργηθεί περαιτέρω γλωσσική επίδραση
- Η γερμανική κατοχή αποτέλεσε αρνητικό παράγοντα για την εισαγωγή λεξιλογικών δανείων προς την ελληνική
- Το φωνολογικό σύστημα της γερμανικής (μακρόσυρτες λεξικές μονάδες) διέφερε σημαντικά από το ελληνικό
- Οι Έλληνες ένιωθαν πιο κοντά σε πολιτισμικό επίπεδο με την γαλλική και την ιταλική κουλτούρα

5.1.5 Επαφές της ελληνικής με την τουρκική

Η σύνδεση ελληνικής και τουρκικής ιστορίας είναι μακραίωνη και αποτελεί μια βασική πηγή λεξιλογικού δανεισμού προς την ελληνική εξαιτίας του Οθωμανικού ζυγού. Πληθώρα προσαρμοσμένων τουρκικών δανείων υπάρχουν έως σήμερα και μάλιστα κάποιες φορές ο βαθμός προσαρμογής τους είναι τόσο υψηλός ώστε ο ομιλητής δεν αναγνωρίζει την πραγματική τους προέλευση, όμως αυτή η κατάσταση δεν επηρέασε το μορφολογικό και συντακτικό σύστημα της ελληνικής. Μετά την απελευθέρωση έγινε προσπάθεια «εκκαθάρισης της γλώσσας» από στοιχεία που δεν σχετίζονταν

με τον πολιτισμό της Ελλάδας και τα οποία θύμιζαν τα ζοφερά χρόνια της οθωμανικής υποδούλωσης. Τέλος, τα λεξιλογικά δάνεια αφορούσαν καθημερινές δραστηριότητες και ήταν από τον χώρο των οικιακών (κουζίνα-μαγειρική) και της ένδυσης (Σκιαδάς, 2015).

5.2 Αποτέλεσμα των «σύγχρονων» γλωσσικών επαφών της ελληνικής: η περίπτωση του λεξιλογικού δανεισμού

5.2.1 Η έννοια του λεξιλογικού δανεισμού

Δανεισμό αποτελεί η εισαγωγή μίας δομής ή ενός τύπου από ένα γλωσσικό σύστημα σε ένα άλλο (Haugen 1950· Poplack & Sankoff 1984). Ο λεξιλογικός δανεισμός είναι μία κοινή μορφή διαγλωσσικής επίδρασης (Winford 2003:9). Ο δανεισμός, δεδομένου της ανάγκης συνεννόησης μεταξύ των γλωσσικών ομάδων που έρχονται σε επαφή, αποτελεί μόνιμη και φυσική γλωσσική διαδικασία, η οποία συνδέεται με τα φαινόμενα της γλωσσικής αλλαγής, της γλωσσικής επαφής και της γλωσσικής επίδρασης και ο βαθμός δανεισμού από μια γλώσσα σε μια άλλη εξαρτάται από οικονομικούς, πολιτικούς και κοινωνιογλωσσικούς παράγοντες. Ο δανεισμός, συνεπώς, αποτελεί περίπτωση γλωσσικής αλλαγής, η οποία οφείλεται στην επίδραση ενός άλλου γλωσσικού συστήματος» (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1994: 17) ή, όπως έχει, επίσης, οριστεί «εσκεμμένη αναπαραγωγή σε μια γλώσσα προτύπων που έχουν βρεθεί νωρίτερα σε μια άλλη» (Haugen, 1950: 212). Τέλος, σε διαγλωσσικό επίπεδο, οι γλώσσες τείνουν να δανείζονται περισσότερο ουσιαστικά παρά ρήματα (Comrie 2000· Haspelmath 2008).

5.2.2 Λαϊκά δάνεια

Λαϊκά δάνεια είναι οι λέξεις που εισήχθησαν σε μια γλώσσα από τα χρόνια του Χριστού και κυρίως στα νεότερα χρόνια από νεότερες γλώσσες (Τομπαΐδης, 1998· Πετρούνιας, 1984 & Ξυδόπουλος, 2007). Ειδικά για την ελληνική εισήχθησαν από τις βαλκανικές γλώσσες και από τα ιταλικά και τα τουρκικά από τον μεσαίωνα και μετά. Τα λαϊκά δάνεια παλαιότερων εποχών

έχουν αφομοιωθεί φωνητικά και μορφολογικά στην ελληνική αφού έχουν παραγωγική και κλιτική μορφολογία και συμμετέχουν στην διαδικασία της σύνθεσης σαν τις γνήσιες ελληνικές λέξεις ώστε κανείς δεν τις αναγνωρίζει ως ξένες (Τομπαΐδης 1998 & Ξυδόπουλος, 2007).

Πίνακας δάνειων λέξεων παλαιότερων εποχών που έχουν εξελληνιστεί πλήρως με παραγωγική και κλιτική μορφολογία και συμμετοχή στην διαδικασία σύνθεσης της Ελληνικής (Τομπαΐδης, 1998: & Ξυδόπουλος, 2007)

Πλήρως εξελληνισμένη δάνεια λέξη	Γλώσσα προέλευσης
Μανάβης (Ξυδόπουλος, 2007)	Τουρκική γλώσσα
Σπίτι (Τομπαΐδης, 1998)	Λατινική γλώσσα
Κατσαρόλα (Τομπαΐδης, 1998 & Ξυδόπουλος, 2007)	Ιταλική γλώσσα
Γραβάτα (Ξυδόπουλος, 2007)	Γαλλική γλώσσα
Ντόμπρος (Τομπαΐδης, 1998)	Σλαβική γλώσσα
Ροδάκινο (Τομπαΐδης, 1998)	Λατινική γλώσσα
Σαπούνι (Τομπαΐδης, 1998)	Λατινική γλώσσα
Τορπίλη (Ξυδόπουλος, 2007)	Γαλλική γλώσσα
Φουρτούνα (Τομπαΐδης, 1998 & Ξυδόπουλος, 2007)	Ιταλική γλώσσα
Γαϊτάνι (Ξυδόπουλος, 2007)	Τουρκική γλώσσα
Γιασεμί (Ξυδόπουλος, 2007)	Τουρκική γλώσσα
Πολυθρόνα (Ξυδόπουλος, 2007)	Ιταλική γλώσσα
Μαρούλι (Τομπαΐδης, 1998)	Λατινική γλώσσα
Λουκάνικο (Τομπαΐδης, 1998)	Λατινική γλώσσα
Τούβλο (Τομπαΐδης, 1998)	Λατινική γλώσσα
Φούρνος (Τομπαΐδης, 1998)	Λατινική γλώσσα
Κάλτσα (Τομπαΐδης, 1998)	λατινική γλώσσα

Καπέλο (Τομπαΐδης, 1998)	Λατινική γλώσσα
Καρπούζι (Τομπαΐδης, 1998)	Τουρκική γλώσσα
Τενεκές (Τομπαΐδης, 1998)	Τουρκική γλώσσα
κέφι (Τομπαΐδης, 1998)	Τουρκική γλώσσα
Σατανάς (Τομπαΐδης, 1998)	Εβραϊκή γλώσσα
Κάρβουνο (Τομπαΐδης, 1998)	Λατινική γλώσσα
Κάμπος (Τομπαΐδης, 1998)	Ιταλική ή γαλλική γλώσσα

Ωστόσο, υπάρχουν λαϊκά δάνεια που εντάσσονται στην ελληνική τους δύο τελευταίους αιώνες από γλώσσες της Δυτικής Ευρώπης και ιδίως από τα γαλλικά και τα αγγλικά ως αποτέλεσμα της συνεχούς εξέλιξης των ανθρώπινων δραστηριοτήτων και ιδίως σε πολιτισμικό, τεχνολογικό και επιστημονικό επίπεδο (Ξυδόπουλος, 2007). Τα πρόσφατα αυτά δάνεια είναι ξένες λέξεις οι οποίες δεν έχουν εξελληνιστεί καθώς δεν έχουν αφομοιωθεί μορφολογικά, δεν παρουσιάζουν παραγωγική διαδικασία (εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων), αναγνωρίζεται η ξενική τους προέλευση και λήγουν σε όλα τα γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου (Τομπαΐδης, 1998). Από φωνητική άποψη διατηρούν την ελληνοπρεπή προφορά που μιμείται εκείνη της γλώσσας προέλευσής τους (π.χ. αβαντάζ> τονίζεται στη λήγουσα, σύμφωνα με τον κανόνα τονισμού των γαλλικών) και ως προς την ορθογραφία μετά την απλοποίηση του ορθογραφικού συστήματος γράφονται με βάση την προφορά τους (π.χ. ρεστοράν) (Ξυδόπουλος, 2007). Στον παρακάτω πίνακα που ακολουθεί στη μία στήλη υπάρχουν κάποιες από τις περιπτώσεις αυτών των ανομοιοίων ξένων δάνειων λέξεων προς την ελληνική και στην άλλη στήλη επιχειρείται να δοθεί η αντίστοιχη απόδοσή τους στα ελληνικά.

Πίνακας ξένων δάνειων λέξεων ανομοιοίων στην ελληνική (Τομπαΐδης, 1998)

Ανομοιοίωτες ξένες δάνειες λέξεις στα ελληνικά	Ελληνική απόδοση
--	------------------

Λήγουν σε – β : 1)μοβ 2)ντετέκτιβ	1) Δεν υπάρχει ελληνική απόδοση 2) Αστυνομικός πράκτορας
Λήγει σε –γ: μιλφέιγ	Δεν υπάρχει ελληνική απόδοση
Λήγει σε –δ: φιόρδ	Δεν υπάρχει ελληνική απόδοση
Λήγουν σε –ε: 1) αγκαζέ 2)καρνέ 3) όμποε 4) νεγκλιζέ 5) σουξέ	1) Κατειλημμένος 2) Σημειωματάριο 3) Οξύαυλος, οξυβόας 4) Ατημέλητος 5) επιτυχία
Λήγουν σε –ζ: 1) αβαντάζ 2)αμπαλάζ 3) αμπραγιάζ 4) γκαράζ 5) μακιγιάζ 6) τατουάζ	1) πλεονέκτημα 2) περιτύλιγμα 3) συμπλέκτης 4) αμαξοστάσιο 5) ψιμυθίωσις 6) δερματοστιξία
Λήγουν σε –θ: 1) ζενίθ 2)μαμούθ	1) κορύφωμα 2) δεν υπάρχει ελληνική απόδοση
Λήγουν σε –ι: 1) κομφετί 2)πατισσερί	1) χαρτοπόλεμος 2) ζαχαροπλασείο
Λήγουν σε –κ: 1) μπλοκ 2)τρικ 3)σοκ 4)πιγκπόγκ	1) σημειωματάριο 2) τέχνασμα 3) νευρικός κλονισμός 4) επιτραπέζια αντισφαίριση
Λήγουν σε –λ: 1) αλκοόλ	1) οινόπνευμα

<p>2)γκολ</p> <p>3)προφίλ</p> <p>4)τούνελ</p>	<p>2) τέρμα</p> <p>3) πλάγια όψη</p> <p>4) σήραγγα</p>
<p>Λήγουν σε –μ: 1) άλμπουμ</p> <p>2)φιλμ</p> <p>3) μέντιουμ</p>	<p>1) λεύκωμα</p> <p>2) κινηματογραφική ταινία</p> <p>3) πνευματιστής</p>
<p>Λήγουν σε –ν: 1)ακορντεόν</p> <p>2)πούλμαν</p> <p>3)καρμπόν</p>	<p>1) φουσαρμόνιο</p> <p>2) λεωφορείο πολυτελείας</p> <p>3) χάρτης αντιγραφής</p>
<p>Λήγουν σε –ξ: 1)λουξ</p> <p>2)σαξ</p>	<p>1) πολυτελής</p> <p>2) βαθυκύανος</p>
<p>Λήγουν σε –ο: 1)καπό</p> <p>2)μαγιό</p>	<p>1) σκεπή</p> <p>2) ένδυμα λουτρού ή μπανιερό</p>
<p>Λήγουν σε –π: 1)γκρουπ</p> <p>2)γκάλοπ</p> <p>3)γκαλόπ</p> <p>4) κλομπ</p> <p>5)κλαμπ</p>	<p>1) ομάδα</p> <p>2) δημοσκόπηση</p> <p>3) τριποδισμός</p> <p>4)αστυνομική ράβδος</p> <p>5) λέσχη ή εντευκτήριο</p>
<p>Λήγουν σε –ρ: 1)ασανσέρ</p> <p>2)καλοριφέρ</p> <p>3)κομφόρ</p> <p>4)χιούμορ</p> <p>5)τρακτέρ</p>	<p>1) ανελκυστήρας</p> <p>2) κεντρική θέρμανση</p> <p>3) ανέσεις</p> <p>4)πνεύμα</p> <p>5) ελκυστήρας</p>

Λήγουν σε –ς: 1)φλας 2)μαρς	1) εμβατήριο 2)αναλαμπή
Λήγουν σε –τ: 1)γιωτ 2)ρομπότ 3) μασκότ 4)μαζούτ	1) θαλαμηγός 2)αυτόματο 3)αλεξητήριο 4)βαρύ πετρέλαιο
Λήγουν σε –υ: 1)ατού 2)ραντεβού 3)μπιζού	1)επιχείρημα ή μέσο επιτυχίας 2)συνέντευξη Κοσμήματα ή τιμαλφή
Λήγουν σε –φ: απεριτίφ	Ορεκτικό ή λίχνευμα

Αξίζει να σημειωθεί ότι σ' αυτή την κατηγορία των ανομοιοίωντων ξένων δάνειων λέξεων που έχουν εισχωρήσει στην ελληνική υπάρχουν και κάποιες περιπτώσεις λέξεων οι οποίες έχουν περάσει σε λαϊκή χρήση και αφομοιώνονται καθώς αρχίζουν να αποκτούν κλιτικές μορφές και συμμετέχουν σε διαδικασίες σύνθεσης και παραγωγής. Ωστόσο, αυτή η προσαρμογή τους μαρτυράται μόνο κατά τη λαϊκή χρήση τους, καθώς όταν η χρήση τους γίνεται από μορφωμένα άτομα τότε μαρτυρούνται ανομοιοιώτες (Τομπαΐδης, 1998).

Πίνακας δάνειων ξένων λέξεων προς την ελληνική που αφομοιώνονται μόνο κατά τη λαϊκή τους χρήση (Τομπαΐδης, 1998)

Ανομοιοιώτες ξένες δάνειες λέξεις στα ελληνικά	Ξένες δάνειες λέξεις στα ελληνικά αφομοιωμένες μόνο κατά τη λαϊκή χρήση
Το βερεσέ	Ο βερεσές, οι βερεσέδες
Το ζελέ	Ο ζελές, οι ζελέδες
Το λεβιέ	Ο λεβιές, οι λεβιέδες, το λεβιεδάκι

Το γκαρσόν	Το γκαρσόνι, τα γκαρσόνια
Το μπιντέ	Οι μπιντέδες, ο μπιντές
Το κραγιόν	Το κραγιόνι
Το τσίρκο	Τα τσίρκα
Το τρακτέρ	Το τρακτέρι, τα τρακτέρια
Το σουαρέ	Ο σουαρές, οι σουαρέδες
Το ρομπινέ	Ο ρομπινές, οι ρομπινέδες
Το τριμπουσόν	Το τριμπουσόνι, τρυπητόνι

Η ελληνική κατά τις «σύγχρονες» επαφές της ενέταξε εκτός από τις δάνειες λέξεις και πλήθος εξελληνισμένων παραγωγικών γραμματικών μορφημάτων από ξένες γλώσσες. Αυτά τα δάνεια παραγωγικά επιθήματα είναι:

- λατινικής προέλευσης: 1) –άντζα (παραγωγική κατάληξη αφηρημένων θηλυκών ουσιαστικών δηλώνει ομάδα οντοτήτων με κακόφημη σημασία), 2) -άνος (δηλώνει γεωγραφική προέλευση), -άρης (το συναντάμε ήδη και σε παλαιότερη περίοδο της ελληνικής κατά τις πρώτες επαφές της με την λατινική, δηλώνει επάγγελμα, ιδιότητα, ελάττωμα), 3) -άρι (έχει διάφορες σημασίες όπως όργανο, αποτέλεσμα, ποσότητα), -άριο (κατάληξη λόγιων ουσιαστικών), 4) -άτος (γενικά η ιδιότητα που σχετίζεται με το θέμα), 5) -ούρα (ή ιταλικής ή γαλλικής προέλευσης) (το συναντάμε ήδη και σε παλαιότερη περίοδο της ελληνικής κατά τις πρώτες επαφές της με την λατινική, συνήθως χρησιμοποιείται για να αποδώσει μεγεθυντική σημασία), 6) -ίσιος (κατά τον Ξυδόπουλο βενετικής ή ιταλικής προέλευσης, δηλώνει ό,τι σχετίζεται με την γεωγραφική περιοχή (Ανδριώτης, 1983) και ό,τι σχετίζεται με το θέμα (Τριανταφυλλίδης, 1941))

- βενετικής προέλευσης: 1) -δόρος (δηλώνει τον δράστη της ενέργειας με επιτακτική σημασία) (Τομπαΐδης, 1998 & Ξυδόπουλος, 2007)

- ιταλικής προέλευσης: 1) -έζος (δηλώνει τον κάτοικο πόλης ή χώρας) (Τομπαΐδης, 1998 & Ξυδόπουλος, 2007), 2) -ιέρα (ή γαλλικής προέλευσης και

χρησιμοποιείται κυρίως για κουζινικά σκεύη, έπιπλα και άλλα αντικείμενα) (Τομπαΐδης, 1998 & Ξυδόπουλος, 2007), 3) -ιέρης (δηλώνει είτε το πρόσωπο που ενεργεί (Τριανταφυλλίδης, 1941), είτε επάγγελμα), 4) -ίστας (ή γαλλικής προέλευσης, δηλώνει κατάληξη αρσενικών ουσιαστικών (Ανδριώτης, 1983), επάγγελμα ή η ιδιότητα), 5) -όζος (αποδίδει ένα χαρακτηριστικό) (Τομπαΐδης, 1998 & Ξυδόπουλος, 2007)

- τούρκικης προέλευσης: 1) -τζής (επάγγελμα (χειρωνακτικό) ή ιδιότητα), 2) -λης (δηλώνει αφθονία ή πληθώρα της σημασίας της βασικής λέξης)
- γαλλικής προέλευσης: 1) -ίνη (κυρίως για όρους φαρμακολογίας και χημείας, (Δαγκίτσης, 1978-84))

Πίνακας ενδεικτικών λέξεων στην ελληνική που σχηματίζονται από δάνεια παραγωγικά επιθήματα (Τομπαΐδης, 1998)

-άνος : Πρεβεζάνος, Παριζιάνος, καθαρευουσιάνος, πελεκάνος (που πελεκάει την πέτρα)
-άρης: αγελαδάρης, καρβουνιάρης, ζαβολιάρης, κατεργάρης, ζημιάρης, ναζιάρης
-άντζα: μαστοράντζα, μπροστάντζα, σοφεράντζα, προστυχάντζα, σιγουράντζα
-άρι: δοκάρι, θηκάρι, δυάρι, απομεινάρι
-άριο: βεστιάριο, πλανητάριο, ωράριο, συναξάριο, βεστιάριο
-άτος: αφράτος, μελάτος, μοσχάτος, μυρωδάτος, ορεξάτος, τρεχάτος
-δόρος: κομπιναδόρος, λουστραδόρος, μπαλαδόρος, τρακαδόρος, ταβλαδόρος
-έζος: Γιαπωνέζος, Ολλανδέζος, Σκοτσέζος, Κινέζος
-ιέρα: αλατιέρα, γκαρσονιέρα, γκαζιέρα, καφετέρια, κουνουπιέρα, μπανιέρα, μπετονιέρα
-ιέρης: καμαριέρης, γκαρτζιέρης, τιμονιέρης, ταπτεσιέρης, καροτσιέρης
-ίνη: αιμοσφαιρίνη, νικοτίνη, ασπιρίνη, χοληστερίνη, ναφθαλίνη, τεραμυκίνη, κυκλοσπορίνη
-ίσιος: αρνίσιος, βουνίσιος, πελαγίσιος, караβίσιος
-ίστας: αρτίστας, πιανίστας, βιολονίστας, φασίστας, χιουμορίστας
-λης: μερακλής, χασικλής, Σπάρταλης (με καταγωγή από την Σπάρτη)
-όζος: γουστόζος, σκερτσόζος, φουριόζος

-ούρα: μαλλούρα, μουντζούρα, σκοτούρα, χασούρα, χαμούρα, χαιρετούρα
-τζής: χαλβατζής, χωρατατζής, αραμπατζής, ασπριτζής, παστουρματζής, φορτηγατζής

5.2.3 Λόγια δάνεια γλωσσικού δανεισμού

Οι λόγιες λέξεις είναι προϊόντα δανεισμού είτε από άλλες γλώσσες είτε από προηγούμενες ιστορικές φάσεις της ίδιας γλώσσας (Πετρούνιας, 2002). Αυτές οι λέξεις μπήκαν στη γλώσσα μας όταν συστάθηκε το νεοελληνικό κράτος για να εκφράσουν έννοιες της παιδείας, της επιστήμης, των τεχνών καθώς δεν υπήρχαν ως τότε (Τομπαΐδης, 1998). Επιπλέον, πολλές λόγιες λέξεις δημιουργήθηκαν για να αντικατασταθούν άλλες λαϊκές καθώς θεωρούνταν λέξεις κατώτερες (Μπαμπινιώτης, 1998). Οι λόγιες λέξεις εξωτερικού δανεισμού είναι λέξεις που έχουν εισαχθεί σε μια γλώσσα από άλλες γλώσσες και μπορεί είτε να έχουν μεταφερθεί αυτούσιες στη γλώσσα-στόχο είτε να έχουν προσαρμοστεί στο μορφοφωνολογικό σύστημα της γλώσσας-στόχου (Πετρούνιας, 2002). Συναντούμε τις εξής περιπτώσεις, σύμφωνα με τον κατάλογο που παραθέτει ο Τομπαΐδης, 1998:

- Λόγιες λέξεις που χρησιμοποιούνται παράλληλα με τα λαϊκά ανάλογά τους (σχέση συνωνυμίας: οι λόγιες λέξεις εδώ χρησιμοποιούνται περισσότερο τυπικά και γενικευτικά και οι λαϊκές λέξεις αυτής της κατηγορίας συμμετέχουν στις διαδικασίες σύνθεσης και παραγωγής)

Πίνακας με λόγιες λέξεις που χρησιμοποιούνται παράλληλα με τα λαϊκά ανάλογά τους (Τομπαΐδης, 1998)

Λόγια λέξη	Λαϊκή λέξη
αίγα	κατσίκια
αποθήκη	κελάρι
πινακίδα	ταμπέλα
τεχνίτης	μάστορας
χρώμα	μπογιά

Ιερέας	Παπάς
δοκιμή	πρόβα

- Λόγιες λέξεις που έχουν επικρατήσει έναντι των αντίστοιχων λαϊκών λέξεων

Πίνακας λόγιων λέξεων που έχουν επικρατήσει έναντι των αντίστοιχων λαϊκών (Τομπαΐδης, 1998)

Λόγια λέξη	Λαϊκή λέξη
άμαξα	Αραμπάς (τούρκικη δάνειο)
Παλαιστής	Πεχλιβάνης (τούρκικο δάνειο)
καθετήρας	Σόντα (ιταλικό δάνειο)
φαρμακείο	Σπετσαρία (ιταλικό δάνειο)
Φυλάκιο	Βίγλα (λατινικό δάνειο)

- Λόγιες λέξεις που έχουν περιθωριοποιηθεί και έχει επικρατήσει η λαϊκή λέξη

Πίνακας λαϊκών λέξεων που έχουν επικρατήσει έναντι των αντίστοιχων λόγιων (Τομπαΐδης, 1998)

Λόγια λέξη	Λαϊκή λέξη
Γυναικάδελφος	Κουνιάδος (βενετικό δάνειο)
Όνος	Γάιδαρος (αραβικό δάνειο)
Ορνιθώνας	Κοτέτσι (σλαβικό δάνειο)
υπερώο	Ταράτσα (ιταλικό δάνειο)

- Λόγιες λέξεις που έχουν διατηρηθεί στην ελληνική αλλά με αλλαγή της σημασίας τους, η οποία μπορεί να συνιστά είτε βελτίωση (μετατροπή της σημασίας από αρνητική σε θετική), είτε επιδείνωση -χειροτέρευση

(μετατροπή της σημασίας από θετική σε αρνητική), είτε στένωση-περιορισμό (περιορισμό ή εξειδίκευση σημασίας), είτε διεύρυνση-επέκταση (Τομπαΐδης, 1998 & Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 1998)

Πίνακας λόγιων λέξεων που επικράτησαν με σημασιολογική αλλαγή (Τομπαΐδης, 1998)

Λόγια λέξη	Παλαιά σημασία	Σύγχρονη σημασία	Είδος αλλαγής
ανάδοχος	εγγυητής	Νονός, εργολάβος	στένωση
Διαβατήριο	Θυσία πριν τη διάβαση ποταμών	Ταξιδιωτικό έγγραφο	βελτίωση
Ιλαρά	Φαιδρός, εύθυμος	ασθένεια	χειροτέρευση
Κερνώ	Προσφέρω κρασί	Προσφέρω γενικά	διεύρυνση

5.2.4 Μεταφραστικά δάνεια

Μεταφραστικά δάνεια (loanwords, calques) είναι λόγιες λέξεις τις οποίες δημιούργησαν οι λόγιοι συγγραφείς μας μεταφράζοντας ξένους όρους (Τομπαΐδης, 1998) δηλαδή πρόκειται για λόγιες λέξεις που εμφανίζονται στη γλώσσα-στόχο ως τα μεταφραστικά ισοδύναμα των ανάλογων λέξεων στη γλώσσα-πηγή (Ξυδόπουλος, 2007). Αυτές τις δομές τις συναντούμε σε όλες τις γλώσσες του κόσμου και πολλές φορές είναι δύσκολο να καταλάβει κανείς ότι πρόκειται για μετάφραση κάποιας ξένης λέξης (Τομπαΐδης, 1992). Το μεγαλύτερο μέρος των ειδικών λεξιλογίων των επιστημών βασίζεται σε μεταφραστικά δάνεια και εμπλουτίζεται συνεχώς μέσω του μεταφραστικού δανεισμού (Ξυδόπουλος, 2007). Συναντάμε στην ελληνική μεταφραστικά δάνεια κυρίως από την αγγλική, τη γαλλική, την ιταλική, τη λατινική και τη γερμανική.

Πίνακας μεταφραστικών δανείων από ξένες γλώσσες προς την ελληνική (Τομπαΐδης, 1998:73-80 & Ξυδόπουλος, 2007: 112-114)

Μεταφραστικό δάνειο στην ελληνική	Η ισοδύναμη λέξη στη γλώσσα-πηγή	Προέλευση της γλώσσας-πηγής
Οινόπνευμα(Τομπαΐδης,1998 & Ξυδόπουλος,2007)	Alcohol	Αγγλική γλώσσα
ποδόσφαιρο(Τομπαΐδης,1998 & Ξυδόπουλος,2007)	football	Αγγλική γλώσσα
πεζοδρόμιο (Τομπαΐδης,1998 & Ξυδόπουλος,2007)	trottoir	Γαλλική γλώσσα
ψυχραιμία (Τομπαΐδης,1998 & Ξυδόπουλος,2007)	Sang-froid	Γαλλική γλώσσα
φυσιοδίφης (Τομπαΐδης,1998 & Ξυδόπουλος,2007)	hochebene	Γερμανική γλώσσα
σιδηρόδρομος(Τομπαΐδης,1998 & Ξυδόπουλος,2007)	Strada ferrata	Ιταλική γλώσσα
Αυτοδικαίως (Τομπαΐδης,1998 & Ξυδόπουλος,2007)	Ipso jure	Λατινική γλώσσα
συνημίτονο (Τομπαΐδης,1998 & Ξυδόπουλος,2007)	consinus	Λατινική γλώσσα
τελεσίγραφο (Τομπαΐδης,1998 & Ξυδόπουλος,2007)	ultimatum	Λατινική γλώσσα

υστερόγραφο (Τομπαΐδης,1998 & Ξυδόπουλος,2007)	Post scriptum	Λατινική γλώσσα
αρχαιογνωσία(Τομπαΐδης,1998 & Ξυδόπουλος,2007)	altertumskunde	γερμανική γλώσσα
Εποικοδομητικός(Τομπαΐδης,1998 & Ξυδόπουλος,2007)	erbaulinch	Γερμανική γλώσσα
σκηνοθέτης (Τομπαΐδης,1998 & Ξυδόπουλος,2007)	Metteur en scene	Γαλλική γλώσσα
ριζοσπάστης (Τομπαΐδης,1998 & Ξυδόπουλος,2007)	radical	Γαλλική γλώσσα
ημίμετρο (Τομπαΐδης,1998 & Ξυδόπουλος,2007)	Demi-mesure	Γαλλική γλώσσα
λεωφορείο (Τομπαΐδης,1998 & Ξυδόπουλος,2007)	omnibus	Γαλλική γλώσσα
γλωσσολογία (Τομπαΐδης,1998 & Ξυδόπουλος,2007)	linguistique	Γαλλική γλώσσα
βιοπαλαιστής (Τομπαΐδης,1998 & Ξυδόπουλος,2007)	struggleforlifer	Αγγλική γλώσσα
Τροχιόδρομος (Τομπαΐδης,1998 & Ξυδόπουλος,2007)	tramway	Αγγλική γλώσσα

Ωστόσο υπάρχουν και περιπτώσεις κατά τις οποίες οι ελληνικές λέξεις που προτάθηκαν για να μεταφράσουν στη γλώσσα μας τις ξένες λέξεις δεν

επικράτησαν. Σ' αυτές τις περιπτώσεις είτε παρέμεινε η ξένη λέξη είτε (πιο σπάνια) αποδόθηκε με περίφραση.

Ενδεικτικός πίνακας με μεταφράσεις ξένων λέξεων στα ελληνικά που δεν επικράτησαν (Τομπαΐδης, 1998),

Κωλυσιπλοία (embargo)
Δοκογέφυρα (passerelle)
Ειδωλοσκόπιο (kaleidoscope)
Επανάβλεψη (au revoir)
Γυιορθωτής (orthopediste)
Εντοσθιοπώλης (tripiere)
Εμβαθμίζω (graduare)
Επιφόρτωμα (σε ζωγραφιά) (caricature)
Ετερισμός (altruisme)
Θυμηδογράφος (humorist)
Καταιονητήρ (irrigateur)
Κλεψιτέλεια (contrabbando)
Κομβιοδόχη (boutonniere)
Παιδοκοινόβιο (pension)
Οπισθενέργεια (retroattivita)
Οπισθάμαξα (arriere-train)
Οψοδέλτιο (menu)
Τυλίατρος (pedicure)
Χειρονιστής (pessimiste)
Υαλοθέσιον (vitrine)

5.2.5 Νεολογισμοί

«Νεολογισμοί ή νεόπλαστες λέξεις είναι λέξεις που δε λέγονταν στην αρχαία ελληνική αλλά τις έπλασαν οι λόγιοι, όταν τις χρειάστηκαν, από λέξεις αρχαίες ή από στοιχεία τους» (Τομπαΐδης, 1998) καθώς και «νεολογισμοί είναι κάθε λεξική μονάδα που εμφανίζεται στο λεξικό της γλώσσας, είτε ως προς και το σημαίνον και το σημαινόμενο είτε μόνο ως προς το σημαίνον είτε μόνο ως προς το σημαινόμενο» (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1986). Οι περισσότεροι νεολογισμοί εμφανίζονται στα ειδικά λεξιλόγια (των επιστημών και της τεχνολογίας), καθώς αυτά ανανεώνονται με γρήγορους ρυθμούς και γι' αυτό τον λόγο σε διαγλωσσικό επίπεδο οι νεολογισμοί αφθονούν.

Οι πηγές προέλευσης των νεολογισμών είναι τρεις: 1) το γενικό λεξιλόγιο (όσοι νεολογισμοί προέρχονται από λέξεις του γενικού λεξιλογίου αποκτούν νέα σημασία λόγω της χρήσης τους σε έναν ειδικότερο τομέα ανθρώπινης δραστηριότητας), 2) ειδικά λεξιλόγια, πρόκειται για περίπτωση εσωτερικού δανεισμού, (όσοι νεολογισμοί προέρχονται από ειδικό λεξιλόγιο μεταφέρονται συνήθως με τη ίδια σημασία ή διευρύνουν τη σημασία τους για να αποδώσουν ειδικότερες σημασίες ή χρησιμοποιούνται ως βάση για τη δημιουργία άλλων παράγωγων εννοιών), 3) άλλες γλώσσες, πρόκειται για περίπτωση εξωτερικού δανεισμού, (όσοι νεολογισμοί προέρχονται από εξωτερικό δανεισμό δηλαδή από το ειδικό λεξιλόγιο μιας άλλης γλώσσας μεταφέρονται από τη γλώσσα-πηγή στη γλώσσα-στόχο είτε με αυτούσια μορφή ως ξένο δάνειο είτε ως μεταφραστικό δάνειο (Ξυδόπουλος, 2007· Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1986 ·Πετρούνιας, 2002 & Τομπαΐδης, 1998).

Τέσσερις κατηγορίες νεολογισμών διακρίνουμε σύμφωνα με τον βαθμό επικράτησής τους (Τομπαΐδης, 1998:51-63· Ξυδόπουλος, 2007:115-117):

- Η πρώτη κατηγορία αφορά τους νεολογισμούς που σχηματίστηκαν στην ελληνική και επικράτησαν έναντι των ξένων αναλόγων τους (Ξυδόπουλος, 2007)

Ενδεικτικός πίνακας που αφορά την πρώτη κατηγορία νεολογισμών (Τομπαΐδης, 1998 & Ξυδόπουλος, 2007)

Νεολογισμός που επικράτησε στην ελληνική	Ξένο δάνειο που δεν επικράτησε στην ελληνική
απόβαρο	τάρα
δικηγόρος	αβοκάτος
Ζωέμπορος	Τσαμπατζής
θερμοκήπιο	σέρα
πελάτης	μουστερής

- Η δεύτερη κατηγορία αφορά τους νεολογισμούς ξενικής προέλευσης (αφομοιωμένοι ή μη από το κλιτικό σύστημα της ελληνικής) που επικράτησαν έναντι νεολογισμών που σχηματίστηκαν στην ελληνική (ως μεταφραστικά δάνεια) (Ξυδόπουλος, 2007 & Τομπαΐδης, 1998)

Ενδεικτικός πίνακας που αφορά την δεύτερη κατηγορία νεολογισμών (Τομπαΐδης, 1998 & Ξυδόπουλος, 2007)

Ξενικός νεολογισμός που επικράτησε στην ελληνική	Ελληνικός νεολογισμός που δεν επικράτησε στην ελληνική
αμπαζούρ	επιλύχνιον
κονσέρβα	Ένθηκο τρόφιμο
γκιρλάντα	στεφανοπλεκτάνη
βαρόμετρο	βαρεογνώμων
Ιμπεριαλισμός	αυτοκρατορισμός
ιμπρεσιονισμός	αψιπάθεια
κατσαβίδι	κοχλιοστρόφιο
καραντίνα	νοσηλασία
Κομμουνιστής	κοινωνιστής
λουκούμι	τερψιλαρύγγειο

Οπτιμιστής	αριστόδοξος
στατιστική	πολιτειογραφεία
κουπόνι	μερισματαπόδειξη
μπαλέτο	μιμόρχημα
Μπουλντόγκ	ταυρόσκυλος
παραβάν	αλεξήνεμον
πορσελάνη	σινοκέραμον
σατέν	λειόσηρον
παρασól	ανθήλιον

• Η τρίτη κατηγορία αφορά τους νεολογισμούς (μεταφραστικά δάνεια) που επικράτησαν με παράλληλη επικράτηση κα των ξενικών αναλόγων τους (Ξυδόπουλος, 2007 & Τομπαΐδης, 1998)

Ενδεικτικός πίνακας που αφορά την τρίτη κατηγορία νεολογισμών (Τομπαΐδης, 1998 & Ξυδόπουλος, 2007)

Νεολογισμός που επικράτησε στην ελληνική	Ξένο δάνειο που επικράτησε στην ελληνική
Αλλαντικό	Λουκάνικο (λέξη λατινικής προέλευσης)
κροτίδα	Βαρελότο (λέξη ιταλικής προέλευσης)
οικογένεια	Φαμίλια (λέξη λατινικής προέλευσης)
σταχτοδοχείο	Τασάκι (λέξη τουρκικής προέλευσης)
καταδότης	Σπιούνος (λέξη ιταλικής προέλευσης)
Ανθοδέσμη	Μπουκέτο (λέξη ιταλικής/γαλλικής προέλευσης)
Διαφήμιση	Ρεκλάμα (λέξη γαλλικής προέλευσης)
αραβόσιτο	Καλαμπόκι (λέξη αλβανικής προέλευσης)
μοτοποδήλατο	Μοτοσακό (λέξη ιταλικής προέλευσης)
κηροπήγιο	Καντηλέρι (λέξη γαλλικής προέλευσης)

νόθος	Μπάσταρδος (λέξη ιταλικής προέλευσης)
-------	---------------------------------------

- Η τέταρτη κατηγορία αφορά νεολογισμούς που δεν επικράτησαν έναντι των λαϊκών τους αναλόγων ή άλλων (μορφολογικά) απλούστερων νεολογισμών που επικράτησαν στην ελληνική (Ξυδόπουλος, 2007 & Τομπαΐδης, 1998)

Ενδεικτικός πίνακας που αφορά την τέταρτη κατηγορία νεολογισμών (Τομπαΐδης, 1998 & Ξυδόπουλος, 2007)

Νεολογισμός που δεν επικράτησε	Λαϊκή ή λόγια λέξη που επικράτησε
λευχήματα	εσώρουχα
νεφελοπτεστής	ουρανοξύστης
τυφλοκομείον	Οφθαλμιατρείο
Υδατατμός	υδρατμός
ξενοκομείον	ξενοδοχείο
Δούλευσις	αγγαρεία
οπλήβαθρον	πέταλο
σαρκοδίαιτος	σαρκοφάγος
Υδατόρροδον	ροδόνερο

5.2.6 Ελληνογενείς ξένες λέξεις (διεθνισμοί)

Πρόκειται για «λόγιες λέξεις που πλάστηκαν από Ευρωπαίους από προθήματα, επιθήματα ή συνθετικά μέρη αρχαία ελληνικά και τις λέξεις αυτές τις παραλάβαμε αυτούσιες» (Τομπαΐδης, 1998:65) καθώς και διεθνισμοί είναι «μία λέξη η οποία δημιουργήθηκε σε μία ευρωπαϊκή γλώσσα, με βάση μορφήματα που προέρχονται είτε από την αρχαία ελληνική και/ είτε τη λατινική και στη συνέχεια εισήχθησαν στην ελληνική ως δάνειες λέξεις» (Πετρούνιας, 2002). Οι λέξεις αυτές έχουν προσαρμοστεί στην ελληνική και η

φωνητική και γραφηματική τους προσαρμογή γίνονταν μόνο αν το επέβαλε ο τύπος του ελληνικού συμφωνισμού και φωνηεντισμού (Τομπαΐδης, 1978). Οι διεθνισμοί είναι βασικά τεχνικοί όροι και επιστημονικού όροι που εντάσσονται στο πλαίσιο των ειδικών λεξιλογίων των θετικών επιστημών, της τεχνολογίας, των θεωρητικών και κοινωνικών επιστημών και αφθονούν σε όλες τις γλώσσες λόγω της ανάπτυξης της τεχνολογίας και των επιστημών (Ξυδόπουλος, 2007). Οι ομιλητές εκπλήσσονται όταν μαθαίνουν ότι αυτές οι λέξεις έχουν ξενική προέλευση, καθώς δίνουν την εντύπωση μέσα από την μορφολογία τους ότι ανήκουν στην αρχαία ελληνική ή στην καθαρεύουσα καθώς αυτές οι λέξεις όταν σχηματίζονται δεν ακολουθούν αναγκαστικά τους μορφολογικούς και σημασιολογικούς μηχανισμούς της γλώσσας πηγής με αποτέλεσμα η μορφή και η σημασία τους να μην είναι διαφανής (Πετρούνιας, 2002· Τομπαΐδης, 1998 & Ξυδόπουλος, 2007) Σύμφωνα με τον Τομπαΐδη, ο οποίος παραθέτει ένα σύνολο διεθνισμών /ελληνογενών όρων, αυτές οι λέξεις μπορούν να ταξινομηθούν σε 10 κατηγορίες ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο εξελληνίζεται η προφορά τους και η ορθογραφία τους (δηλαδή ανάλογα με τον τρόπο που αποδίδουν τα ξένα φωνήματα με ελληνικά γράμματα (Ξυδόπουλος, 2007· Τομπαΐδης, 1998· Πετρούνιας, 2002 & Μπαμπινιώτης, 1998):

Πίνακας ενδεικτικών διεθνισμών στην ελληνική με κριτήριο τον τρόπο εξελληνισμού της προφοράς και της ορθογραφίας τους (Τομπαΐδης, 1998 & Ξυδόπουλος, 2007)

1) Το γίνεται <β>, π.χ. βιβλιομανία (bibliomanie), βιολογία (biologie)
2) Το <d> γίνεται <δ>, π.χ. δαιμονολογία (demonologie), επιδερμικός (epidermique)
3) Το <g> γίνεται <γ>:, π.χ. ανθρωπολόγος (anthropologue), γαστρεκτομή (gastectomie)
4) Το <ch> γίνεται <χ>, π.χ. χρωμόσφαιρα (chromosphere), χρονόμετρο (chronometre)
5) Το <rh> γίνεται <φ>, π.χ. αστροφυσική (astrophysique), νεφρίτης (nephrite)
6) Το <th> γίνεται <θ>, π.χ. στηθοσκόπιον (stethoscope), τηλεπάθεια (telepathie)
7) Το <e> γίνεται <η>, π.χ. τηλεσκόπιον (telescope), τηλεμέτρον (telemetre)
8) Το <y> γίνεται <υ>, π.χ. γλυκερίνη (glykerine), γλυκαιμία (glykemie)
9) Το <o> γίνεται <ω>, π.χ. διπλωμάτης (diplomate), ζωολογία (zoologie)
10) Το <u> γίνεται <υ>, π.χ. καψύλια (capsules), γλυκόζη (glucose)

5.2.7 Λαϊκά και λόγια αντιδάνεια

Αντιδάνεια (λαϊκά-λόγια) είναι «(λαϊκές-λόγιες) λέξεις οι οποίες σε κάποια χρονική φάση εξήχθησαν από μία γλώσσα (γλώσσα-πηγή) σε μία ή περισσότερες άλλες γλώσσες (γλώσσα-στόχος) και στη συνέχεια επανήλθαν στην αρχική γλώσσα-πηγή με αλλαγμένη τη μορφή και τη σημασία τους» (Πετρούνιας, 2002). Παραδείγματα λαϊκών και λόγιων αντιδάνειων λέξεων στην ελληνική είναι:

➤ Η λέξη «καναπές» είναι λαϊκό αντιδάνειο και προέρχεται από τη γαλλική λέξη «canapé» η οποία προήλθε από τη λατινική λέξη «conopoeum» που με τη σειρά του προήλθε από την ελληνιστικής προέλευσης ελληνική λέξη «κωνώπιον» που σήμαινε κρεβάτι με κουνουπιέρα (Πετρούνιας, 2002 & Μπαμπινιώτης, 1998)

➤ Η λέξη «μπράτσο» είναι λαϊκό αντιδάνειο και προέρχεται από την ιταλική λέξη «braccio» η οποία προήλθε από το βενετικό «brazzo» που προέρχεται από τη λατινική λέξη «brachium» το οποίο προήλθε από την ελληνική λέξη «βραχίων» και ύστερα από όλη αυτή τη γλωσσική διαδρομή επανήλθε στην ελληνική με τη μορφή που έχει σήμερα (Πετρούνιας, 2002 & Μπαμπινιώτης, 1998)

➤ Η λέξη «εγκυκλοπαίδεια» είναι λόγιο αντιδάνειο της ελληνικής και προήλθε αρχικά από την ελληνιστική φράση «εγκύκλιος παιδεία» που σήμαινε το σύνολο της επιστημονικής εκπαίδευσης, στη συνέχεια πέρασε στη λατινική γλώσσα και παραναγνώστηκε ως «encyclopaedia» και εμφανίστηκε στη γαλλική ως «encyclopedie» που σήμαινε το έργο αναφοράς που έχει πληροφορίες για την ιστορία, τις επιστήμες κτλ. και επανήλθε στην ελληνική με τη σημερινή της σημασία, αρχικά ως «εγκυκλοπαιδεία» και στη συνέχεια ως «εγκυκλοπαίδεια» με μετακίνηση του τόνου αναλογικά με τα άλλα σύνθετα (Πετρούνιας, 2002)

Πίνακας ενδεικτικών αντιδάνειων λέξεων στην ελληνική (Μπαμπινιώτης, 1998)

Σενάριο >scenarium (λατινική λέξη) > σκηνή (αρχαία ελληνική λέξη)
Καρέκλα > charegla (βενετική λέξη)>καθέδρα (αρχαία ελληνική λέξη)
Καρότο> carota (λατινική λέξη)> καρωτόν (αρχαία ελληνική λέξη)
Μπόρα> bora (βενετική λέξη)> βορεας (αρχαία ελληνική λέξη)
Μορταδέλα >mortadella (ιταλική λέξη = σαλάμι καρυκευμένο με μυρσίνη) > myrtatum (λατινικά)> myrtus (λατινική λέξη)> μύρτον (αρχαία ελληνική λέξη= μυρτιά (μυρσίνη) και ο καρπός της
Λάστιχο > elastico (ιταλική λέξη) > elasticus (λατινική γλώσσα) >ελαστός (αρχαία ελληνική λέξη)> ελατός (αρχαία ελληνική λέξη= μέταλλο που μπορεί να σφυρηλατηθεί, προέρχεται από το α.ε. ρήμα «ελαύνω»)

5.3 Προσαρμογή δανείων στα νεότερα χρόνια: βαθμός και παράγοντες προσαρμογής

Τα δάνεια δεν προσαρμόζονται αμέσως αλλά περνάνε από διάφορα στάδια προσαρμογής και δεν παρεκκλίνουν από τους κανόνες της αποδέκτριας γλώσσας. Η ιεράρχηση αυτή των αλλαγών αποτελεί ιεράρχηση προτεραιοτήτων ή μπορεί να φανεί και ως ιστορική ακολουθία (Πετρούνιας, 1984:420):

- Πρώτο στάδιο είναι η αντικατάσταση ξένων φθόγγων με άλλους γνωστούς ή ακόμα και παράλειψη ενός ξένου φθόγγου (π.χ. [h]).
- Δεύτερο στάδιο είναι η προσαρμογή στους «φωνοτακτικούς» κανόνες της αποδέκτριας γλώσσας. Σ' αυτό το στάδιο παρατηρείται απλούστευση συμφωνικών ή φωνηεντικών συμπλεγμάτων, ιδίως αν βρίσκονται στο τέλος της λέξης.
- Τρίτο στάδιο αποτελεί η μορφολογική προσαρμογή τους.

Ας δούμε ποια στάδια πέρασε η τούρκικη λέξη [ciftlíci] μέχρι να πάρει τη σημερινή μορφή [tsiflíci]: 1) αντικατάσταση του ξένου φατνοουρανικού από το συγγενικό του φατνιακό, απλοποίηση του συμφωνικού συμπλέγματος και

προσθήκη φωνήεντος στο τέλος της λέξης ώστε να συμμετέχει στην κλιτική διαδικασία (Πετρούνιας, 1984:420).

Οι βασικοί παράγοντες προσαρμογής των λέξεων-δανείων που εισχωρούν στην ελληνική ως αποτέλεσμα εξωτερικού δανεισμού είναι (Πετρούνιας, 1984:423-424):

- Η παλαιότητα του δανείου: όσο πιο παλιό είναι ένα δάνειο, τόσο περισσότερο έχει προσαρμοστεί
- Φορέας του δανεισμού: λαϊκός-λόγιος, αν το δάνειο ήρθε από τη λαϊκή γλώσσα τότε θα είναι προσαρμοσμένο, ενώ αν προέκυψε από την λόγια παράδοση τότε πιθανόν να είναι απροσάρμοστο
- Η ομοιότητα ανάμεσα στην δανείστρια και την αποδέκτρια γλώσσα: εδώ βασικό στοιχείο αποτελεί ο φωνητικός τομέας καθώς αν ένα δάνειο προσαρμοστεί φωνολογικά στο σύστημα της αποδέκτριας γλώσσας τότε εύκολα θα προσαρμοστεί και μορφολογικά, π.χ. μια δάνεια λαϊκή λέξη από την ιταλική στην ελληνική θα προσαρμοστεί πολύ γρήγορα, καθώς οι δύο γλώσσες έχουν αρκετά όμοιο φωνολογικό σύστημα σε αντίθεση με την τουρκική
- Συχνότητα χρήσης της λέξης
- Περιορισμένος αριθμός δανείων σε συγκεκριμένη περίοδο

5.4 Σύγχρονες στάσεις για το λεξιλογικό δανεισμό

Τα τελευταία χρόνια έχουν υπάρξει σημαντικές αλλαγές, κοινωνικές, πολιτισμικές, οικονομικές, τεχνολογικές στον τρόπο ζωής μας, όπως ραγδαίες εξελίξεις στις τεχνολογίες της επικοινωνίας, ανάπτυξη του εμπορίου, βιομηχανοποίηση, αστικοποίηση, οι οποίες επέδρασαν και στη γλώσσα μας. Όλες αυτές οι αλλαγές ώθησαν στην εκμάθηση ξένων γλωσσών και στη συνακόλουθη εκτίμηση του νεοέλληνα προς καθετί ξενικό. Αυτό το γεγονός γλωσσικά διαφαίνεται από την ανεκτική στάση του Έλληνα απέναντι στις ανομοιογενείς ξενικές λέξεις που εισχωρούν ως δάνεια στην ελληνική και αξίζει να σημειωθεί ότι σε κάποιες περιπτώσεις επιδιώκεται η χρήση ξενικών λέξεων και όρων (Τομπαΐδης, 1998).

Έχει αλλάξει η ψυχολογική τοποθέτηση του νεότερου Έλληνα απέναντι στις δάνειες λέξεις από άλλες γλώσσες. Δηλαδή, δάνειες λέξεις που εισέρχονται στην ελληνική και η γλώσσα-πηγή τους είναι υψηλού κύρους αμέσως περνούν στη ελληνική και συναντώνται με τη μορφή των αππροσάρμοστων δανείων (Πετρούνιας, 1984). Επιπλέον, οι νεότεροι Έλληνες για λόγους υποκειμενικούς και ψυχοκοινωνικούς προσπαθούν να υιοθετήσουν οτιδήποτε αποτελεί ξένο στοιχείο (Πετρούνιας, 1984). Επομένως, η σύγχρονη στάση απέναντι στο λεξιλογικό δανεισμό αποτυπώνεται ως στάση ανεκτικότητας και κάποιες φορές επιδίωξης εισχώρησης ξένων δανείων στην ελληνική και αυτό οφείλεται τόσο σε οικονομικούς παράγοντες, στην ταχεία ανάπτυξη των επιστημών, της τεχνολογίας και στην ανάγκη μας για διεθνή επικοινωνία όσο και σε ψυχοκοινωνικούς παράγοντες.

Ωστόσο, υπάρχουν και απόψεις από μικρότερη μερίδα ανθρώπων που είναι αντίθετες με το δανεισμό ξένων λέξεων. Σύμφωνα μ' αυτές τις απόψεις η γλώσσα παρουσιάζεται να έχει παράλληλη χρήση πλήθους ασυμμόρφωτων λέξεων με ξενικές συντάξεις μαζί με τις γνήσιες ελληνικές και να οδηγείται μέσα από αυτή την παράλληλη χρήση σε γλώσσα κρεολή (Τομπαΐδης, 1998). Όμως, στο άκουσμα αυτών των απόψεων, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι η γλώσσα έχει την ικανότητα να αυτορρυθμίζεται και να αντιμετωπίζει από μόνη της το φαινόμενο του γλωσσικού δανεισμού, καθώς είτε αφομοιώνει τη ξένη λέξη φωνητικά και μορφολογικά, είτε την αποβάλλει και την αντικαθιστά με μια αντίστοιχη ελληνική (Τομπαΐδης, 1998).

6. Σύγκριση των λεξιλογικών δανείων στη Νέα Ελληνική έναντι των δανείων σε παλαιότερες περιόδους της ελληνικής

6.1 Βαθμός προσαρμογής και παραγωγικότητα των λεξιλογικών δανείων στη Νέα Ελληνική έναντι των δανείων σε παλαιότερες περιόδους της ελληνικής

Σύμφωνα με τον Πετρούνια «τα λεξιλογικά δάνεια στην αρχαία Ελλάδα γίνονταν δεκτά ύστερα από απόλυτη προσαρμογή και οι εξαιρέσεις σ' αυτόν τον κανόνα είναι ελάχιστες», π.χ. κύρια ονόματα (Πετρούνιας, 1984: 422). Οι δάνειες λέξεις από ξένες γλώσσες προσαρμόστηκαν στις φωνολογικές και μορφολογικές απαιτήσεις της ελληνικής (Browning, 2008:29). Ενδεικτικά κατά την ελληνιστική εποχή τα λατινικά ουσιαστικά και επίθετα κατά γενικό κανόνα προσαρμόζονταν με ευκολία στο κλιτικό σύστημα της ελληνικής και κάποιες φορές σημειώνεται ακόμα και αλλαγή στο γένος ώστε να υπάρχει αναλογία με το ελληνικό γένος π.χ. *expeditus* > *εξπέδιτον* (αναλογία με τη λέξη *στρατόπεδον*), *demarius* αρσενικό>*δηνάριον* (ουδέτερο), *camisia* (θηλυκό)>*καμίσιον* (ουδέτερο) (Browning, 2008). Επομένως, η προσαρμογή των δανείων στις παλαιότερες περιόδους της ελληνικής ήταν κατά κύριο λόγο απόλυτη και γίνονταν με τρόπο συστηματικό και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό που οι ομιλητές ένιωθαν αυτές τις λέξεις σαν ελληνικές ώστε να χρησιμοποιούνται εύκολα και χωρίς να έρχονται σε σύγκρουση με τα δομικά σχήματα της γλώσσας (Browning, 2008:30).

Επιπλέον, ήδη έχουν παρουσιαστεί εξελληνισμένα παραγωγικά επιθήματα από ξένες γλώσσες. Αυτά προέρχονται κυρίως από την λατινική γλώσσα, την τουρκική, την αραβική και την περσική, συνδυάζονται με λαϊκά θέματα, δηλώνουν συνήθως επάγγελμα, αξίωμα-τίτλο, μεγεθυντικό και ιδιότητα και συνεχίζουν να υπάρχουν και σε επόμενες περιόδους, π.χ. τα περισσότερα από τα παραγωγικά επιθήματα της όψιμης μεσαιωνικής περιόδου εξακολουθούν να είναι ενεργά και κατά την Τουρκοκρατία (Browning, 2008). Τέλος, ιδιαίτερα παραγωγικό κατά τον όψιμο μεσαίωνα είναι και το ενεστωτικό ρηματικό επίθημα –*άρω*, το οποίο υπάρχει μέχρι και σήμερα σε εκτεταμένη χρήση.

Αντίθετα, η Νέα Ελληνική περιλαμβάνει τόσο πλήρως αφομοιωμένα λεξιλογικά δάνεια όσο και πληθώρα απροσάρμοστων λεξιλογικών δάνειων. Οι πλήρως αφομοιωμένες δάνειες λέξεις προέρχονται από αρκετά παλαιότερες περιόδους της ελληνικής, έχουν φωνητικά και μορφολογικά εξελληνιστεί, συμμετέχουν στη σύνθεση και στη παραγωγή και δεν διακρίνονται από τις ελληνικές λέξεις (π.χ. μανάβης). Αντίθετα, οι απροσάρμοστες δάνειες λέξεις αποτελούν συχνότατο και συνηθισμένο φαινόμενο. Πρόκειται για λέξεις που εισήλθαν στα ελληνικά κυρίως από δυτικές γλώσσες σε πρόσφατες εποχές και αποτελούν προϊόν της συνεχούς εξέλιξης των δραστηριοτήτων του ανθρώπου σε πολιτισμικό και τεχνολογικό επίπεδο (Ξυδόπουλος, 2007). Χαρακτηριστικό τους είναι ότι διατηρούν την ελληνοπρεπή προφορά που μιμείται την γλώσσα προέλευσής τους (π.χ. «άλμπουμ»: τονίζεται σύμφωνα με τον κανόνα της αγγλικής, ενώ λέξεις γαλλικές τονίζονται στη λήγουσα σύμφωνα με τον κανόνα αυτής της γλώσσας, «ρετιρέ»), μορφολογικά δεν έχουν ακόμα αφομοιωθεί (η πλειονότητα αυτών των λέξεων λήγει σε σύμφωνο και σε περιπτώσεις που το ληκτικό τους είναι φωνήεν, δε συμμετέχουν στο κλιτικό σύστημα) και είναι διακριτή η μη ελληνική καταγωγή τους, π.χ. κομπρεσέρ, αμπαλάζ, κομφετί, σεζλόγκ, ενώ για κάποιες από αυτές τις δάνειες λέξεις δεν υπάρχει το ελληνικό ανάλογό τους και αυτό δηλώνει την αποκλειστική τους χρήση. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί η ύπαρξη ανομοιογενών μορφολογικά δανείων τα οποία όμως συμμετέχουν στην διαδικασία της παραγωγής, π.χ. σάντουιτς- σαντουιτσάδικο (Ξυδόπουλος, 2007:101).

Επιπλέον, πληθώρα παραγωγικών επιθημάτων έχουν εισαχθεί και αφομοιωθεί στην ελληνική κατά τα νεότερα χρόνια. Οι γλώσσες προέλευσης τους είναι κυρίως η ιταλική και η τουρκική και συνδυάζονται με θέματα και λαϊκής και λόγιας προέλευσης (Ξυδόπουλος, 2007). Αρκετά έχουν διατηρηθεί από προηγούμενες περιόδους και δηλώνουν κυρίως αντικείμενα (π.χ. πιπεριέρα), γεωγραφική προέλευση, επάγγελμα, κάτοικο χώρας κ.τ.λ.. Αξίζει να σημειωθεί η περίπτωση του δάνειου παραγωγικού τουρκικού επιθήματος –τζής, π.χ. ταξιτζής, που στα νεότερα χρόνια έχει αποκτήσει και θηλυκό γένος σε –τζού, π.χ. ταξιτζού και μπορεί να συνδυαστεί με θέματα και από άλλες γλώσσες και όχι μόνο από την τούρκικη, π.χ. βιολιτζής, παγωτατζής. Ιδιαίτερα

συχνά συναντώνται στα νεότερα χρόνια ρήματα τα οποία έχουν δημιουργηθεί από ξενική βάση και επίθημα ελληνικής προέλευσης, π.χ. σοβαντίζω (Ράλλη, 2005).

Επομένως, συγκρίνοντας ως προς την προσαρμογή και την παραγωγικότητα, τα δάνεια που εισήλθαν στην ελληνική σε παλαιότερες και νεότερες περιόδους συμπεραίνουμε ότι:

- Αρχαία Ελληνική: 1) «επιβάλλονταν» κατά κάποιο τρόπο η αφομοίωση και ο εξελληνισμός της ξένης λέξης καθώς εισέρχονταν στο λεξιλόγιο της ελληνικής (Τομπαΐδης, 1998), 2) απόλυτη προσαρμογή στο μορφολογικό και φωνητικό σύστημα της ελληνικής, 3) απουσία ανομοιοιωτών δανείων, 4) συμμετοχή στο κλιτικό σύστημα 5) περιορισμένος δανεισμός παραγωγικών επιθημάτων,

- Νέα Ελληνική: 1) παρουσία αφομοιωμένων δανείων, 2) παρουσία ανομοιοιωτών δανείων, 3) εκτεταμένη συμμετοχή των αφομοιωμένων δανείων σε κλίση, παραγωγή και σύνθεση, 4) περιπτώσεις συνδυασμού ξενικού θέματος με ελληνικό παραγωγικό επίθημα και το αντίθετο, 5) περιπτώσεις αλλομορφίας λεξιλογικού δανεισμού τόσο στα θέματα όσο και στα παραγωγικά επιθήματα, π.χ. το ρηματικό θέμα «σερβιρ-» εμφανίζεται με το αλλόμορφο «σερβίρι-» σε δομές όπως, σερβίρω, σερβιτόρος αλλά σερβίρισμα, σερβιρισμένος, το παραγωγικό επίθημα -τζης, ταξιτζής αλλά ταξιτζήδες, 5) σε κάποιες περιπτώσεις παρουσιάζεται αποκλειστική χρήση ξένων ανομοιοιωτών δανείων καθώς δεν υπάρχει ανάλογη λέξη στην ελληνική, 6) πληθώρα δανείων παραγωγικών επιθημάτων με ευρύ σημασιολογικό περιεχόμενο

6.2 Συχνότητα και τύποι δανείων στη Νέα Ελληνική και σε παλαιότερες περιόδους της Ελληνικής

Ως προς τη συχνότητα εμφάνισης των λεξιλογικών δανείων μπορούμε να επισημάνουμε ότι:

1) Η παρουσία των μαζικών ανοφομοίωτων ξένων λέξεων στην νέα ελληνική φανερώνει τον μεγάλο αριθμό δανείων που δέχεται αυτή την περίοδο η ελληνική

2) Σε παλαιότερες περιόδους παρατηρείται σε μεγάλο βαθμό απουσία ανοφομοίωτων δανείων, πλην μερικών εξαιρέσεων, κάτι το οποίο δήλωνε τον περιορισμένο αριθμό εισχώρησης ξένων λέξεων στη γλώσσα

3) Σε περιόδους κατάκτησης και έντονης μετανάστευσης, π.χ. κατά την Τουρκοκρατία, το ποσοστό των λεξιλογικών δανείων αυξάνεται

Ως προς τους τύπους λεξιλογικών δανείων:

i) Σε παλαιότερες περιόδους της ελληνικής:

1) Συναντούνται λαϊκά κυρίως δάνεια προσαρμοσμένα στο κλιτικό σύστημα της ελληνικής

2) Ελάχιστα είναι τα μεταφραστικά δάνεια της ελληνικής, π.χ. α) κατά την Τουρκοκρατία η λέξη «εγκυκλοπαίδεια», που αποτελεί τμήμα της προσαρμογής της ελληνικής γλώσσας στον τρόπο σκέψης και έκφρασης του Διαφωτισμού, β) μεταφραστικά δάνεια που δείχνουν αξίωμα από την ιρανική γλώσσα προς την ελληνική (όπως, χιλιάρχος, μυρίαρχος, δεκάρχης) και γ) το ρήμα «προσ-ποιώ» με τη σημασία «προξενώ» θεωρείται μεταφραστικό δάνειο του φρυγικού αἰδοακετ (αἰδ+ δακετ «κάνει»)

3) Δάνειες λόγιες λέξεις εξωτερικού δανεισμού δεν συναντώνται

4) Δεν συναντώνται διεθνισμοί, νεολογισμοί και αντιδάνεια

ii) Στα νέα ελληνικά υπάρχουν:

1) Λαϊκά δάνεια αφομοιωμένα στο κλιτικό σύστημα της ελληνικής που συμμετέχουν σε διαδικασίες σύνθεσης και παραγωγής

2) Αναφομοίωτα λαϊκά ή αφομοιωμένα μερικώς δάνεια, π.χ. λαμβάνουν μέρος σε διαδικασία παραγωγής

3) Λόγια δάνεια εξωτερικού δανεισμού αφομοιωμένα και αναφομοίωτα

4) Διεθνισμοί οι οποίοι αφορούν συνήθως τεχνικούς και επιστημονικούς όρους

5) Νεολογισμοί που εμφανίζονται στα ειδικά λεξιλόγια (κυρίως σε λεξιλόγιο των επιστημών και της τεχνολογίας) και ανανεώνονται με ταχείς ρυθμούς

6) Πληθώρα μεταφραστικών δανείων κυρίως από τη γερμανική, τη γαλλική, την αγγλική, την ιταλική και τη λατινική γλώσσα

7) Λαϊκά και λόγια αντιδάνεια

6.3 Στάσεις για το λεξιλογικό δανεισμό στη Νέα Ελληνική και στην αρχαία Ελληνική

Η ύπαρξη δανείων έστω και προσαρμοσμένων στην αρχαία Ελλάδα δημιουργούσε αντιδράσεις και δεν ήταν ανεκτή (Πετρούνιας, 1984). Αυτό οφείλονταν σε μεγάλο βαθμό τόσο στη στάση που είχε υιοθετήσει ο ίδιος ο Έλληνας, καθώς συνειδητά δεν «ανεχόταν» την παρουσία ξένης λέξης στην ελληνική όσο και στην κυριαρχία της ελληνικής, η οποία ειδικά κατά τα ελληνιστικά χρόνια είχε εξαπλωθεί μέχρι και την Ανατολή, είχε μετατραπεί σε βάση εξελληνισμού άλλων λαών και δεν υπήρχε κανένα πρακτικό όφελος από την εκμάθηση κάποιας άλλης γλώσσας (Πετρούνιας, 1984). Δηλαδή, υπήρχε η αντίληψη ότι η γλώσσα, η οποία είχε υψηλό κύρος, με το δανεισμό οδηγείται στον εκχυδαϊσμό κι αυτό οφειλόταν στην έντονη εθνικιστική αντίληψη, στην υπερηφάνεια, και στο αίσθημα έπαρσης που ένιωθαν οι Έλληνες για τον πολιτισμό τους που τους απέτρεπε από το λεξιλογικό δανεισμό.

Κατά την νεότερη περίοδο η στάση αυτή αλλάζει. Αυτό μαρτυράται και από την παρουσία των ανομοιογενών λεξιλογικών δανείων η οποία γίνεται ασυνείδητα και δηλώνει την αλλαγή των γλωσσικών διαθέσεων του ομιλητή. Ο νεοέλληνας δέχεται αυτές τις ξένες λέξεις και σε κάποιες περιπτώσεις επιδιώκει τη χρήση τους, ενώ παλαιότερα δεν τις δέχονταν στο γλωσσικό σύστημα, τις χρησιμοποιεί συχνά και έντονα και εξυπηρετεί μέσω αυτών τις εκάστοτε επικοινωνιακές του ανάγκες. Αυτό οφείλεται τόσο σε υποκειμενικούς και ψυχολογικούς παράγοντες, καθώς οι νεότεροι Έλληνες θαυμάζουν, μιμούνται και υιοθετούν οτιδήποτε ξενικό θεωρώντας ότι έχει απόλυτο κύρος όσο και στην ταχεία ανάπτυξη της τεχνολογίας και των επιστημών που επιβάλλει την εκμάθηση ξενικής ορολογίας. Τέλος, αυτή η αθρόα προτίμηση

ξένων λέξεων οφείλεται είτε στο ότι προέρχονται από γλώσσες υψηλού κύρους είτε για λόγους εμπορικούς, καθώς δεν υπάρχει ανάλογη λέξη στα ελληνικά.

6.4 Γλώσσες-πηγές και σημασιολογικό περιεχόμενο των «σύγχρονων» λεξιλογικών δανείων έναντι των δανείων παλαιότερων περιόδων της Ελληνικής

Υπάρχει αλλαγή στο σημασιολογικό περιεχόμενο των δανείων σε παλαιότερες περιόδους της ελληνικής σε σχέση με το σημασιολογικό περιεχόμενο των δανείων στη Νέα Ελληνική και αυτό οφείλεται σε κοινωνικοπολιτικούς, οικονομικούς, ψυχολογικούς, θρησκευτικούς, πολιτισμικούς λόγους και στην ταχεία ανάπτυξη της τεχνολογίας. Ήδη από τις πρώιμες επαφές της ελληνικής με την εβραϊκή γλώσσα παρατηρείται μια σειρά σημαντικών λέξεων που αφορούν τον χώρο των εμπορικών συναλλαγών με κύριο στοιχείο την ανταλλαγή εμπορευμάτων και ειδικών προϊόντων που δηλώνουν κυρίως μπαχαρικά, (αρωματικά και χρωστικά) φυτά, μέταλλα, υφάσματα, ρούχα, δοχεία, τεχνικούς και εμπορικούς όρους καθώς και ελάχιστες λέξεις από τον πολιτιστικό τομέα (Masson, 2001). Επιπλέον, θεωνύμια πέρασαν από τη φρυγική στην ελληνική ως δάνειες λέξεις και από τη λυδική γλώσσα εισήχθη στην ελληνική η λέξη πολιτισμικού περιεχομένου «kane= ιερέας» που αφορά καθαρά λυδικούς θεσμούς. Επίσης, οι πλήρως αφομοιωμένες ιρανικές δάνειες λέξεις που συναντώνται στους κλασικούς Έλληνες συγγραφείς συνδέονται με περσικούς/μηδικούς θεσμούς και στον τρόπο ζωής τους και μεταξύ αυτών των δανείων λέξεων συναντούμε κυρίως προσηγορικά ονόματα και τύπους που δηλώνουν μέτρα, νομίσματα και ενδυμασία (Tucker, 2001). Τέλος, κατά τους πρώιμους αιώνες του μεσαίωνα αρχίζει η εισροή ιταλικών λέξεων που σχετίζονται με το εμπόριο και τη θαλασσινή ζωή ενώ τα αραβικά και περσικά δάνεια αφορούν γνωρίσματα της ζωής στην Ανατολή και από τους πρωτοβούλγαρους οι δάνειες λέξεις αφορούν τίτλους και ονόματα αξιωμάτων (Browning, 2008).

Κατά τους όψιμους χρόνους του Μεσαίωνα και κατά την Τουρκοκρατία αρχίζει να διευρύνεται το σημασιολογικό περιεχόμενο των δανείων. Οι ρωμανικές λέξεις που εισέρχονται αυτή την περίοδο είναι κυρίως πολιτιστικού περιεχομένου, όπως λέξεις για εισαγόμενα αντικείμενα και έννοιες και αντικαθιστούν τις ελληνικές. Επιπλέον, συναντούμε όρους από τα γαλλικά που αφορούν το φεουδαρχικό δίκαιο και την ιδιοκτησία, ενώ από τα ιταλικά συναντούμε λέξεις που αναφέρονται στις τέχνες, στα επαγγέλματα, σε ναυτικούς όρους, σε τίτλους και σε κύρια ονόματα. Τέλος, κατά την Τουρκοκρατία εισέρχονται πλήθος δάνειων λέξεων από την Τουρκία που αφορούν τα οικιακά αντικείμενα και το σπίτι, την ένδυση, το φαγητό και το ποτό, τα χαρακτηριστικά του ανθρώπου και την οικογένεια, τον στρατό και την διοίκηση, τις τέχνες και τα επαγγέλματα, αγροτικούς και ποιμενικούς όρους, ονόματα ζώων και φυτών, γεωγραφικούς και τοπογραφικούς όρους και λέξεις αφηρημένων ιδεών (Browning, 2008).

Αντίθετα, στα Νέα Ελληνικά έχουν ενταχθεί και συνεχίζουν να εντάσσονται λέξεις από τις δυτικές γλώσσες (κυρίως από τα αγγλικά, τα γαλλικά και τα ιταλικά) που είναι αποτέλεσμα της εξέλιξης του ατόμου και αφορούν κυρίως το πολιτισμικό και τεχνολογικό επίπεδο και τον χώρο της οικονομίας, των τεχνών και των επιστημών. Αξίζει να σημειωθεί ότι συναντάμε τεχνολογικά επιτεύγματα αυτούσια με τον αγγλικό όρο στην ελληνική κάτι το οποίο σχετίζεται με την οικονομική, την πολιτική και την πολιτισμική κυριαρχία της αγγλικής σε παγκόσμιο επίπεδο. Επιπλέον, η μαζική εισροή λέξεων τεχνολογικού περιεχομένου υποδηλώνει ότι η Ελλάδα στην παρούσα περίοδο δεν είναι ούτε παραγωγός τεχνολογίας ούτε πρωτοπόρος επιστημών και γι' αυτό είναι αναγκαία η εισαγωγή και η χρήση αυτών των λέξεων.

Επομένως, κατά την ιστορία της ελληνικής έχουν αλλάξει και οι δανείστριες γλώσσες και το περιεχόμενο των λέξεων δανείων. Η δανείστρια γλώσσα πάντα ήταν αυτή που είχε κύρος. Στο παρελθόν οι δανείστριες γλώσσες ήταν κυρίως οι γλώσσες της ανατολής, η λατινική και η τούρκικη ενώ σήμερα είναι οι δυτικές γλώσσες. Επιπλέον, όσον αφορά το περιεχόμενο των λέξεων αυτό εξυπηρετεί τις επικοινωνιακές ανάγκες των ατόμων και επηρεάζεται από τις επικρατούσες κοινωνικοπολιτικές, οικονομικές και πολιτιστικές συνθήκες. Δηλαδή, στο παρελθόν υπήρχε η ανάγκη για

εμπορικές συναλλαγές, για δημιουργία θεσμών, θρησκευτικού πανθέου και διοίκησης και για εξυπηρέτηση των καθημερινών αναγκών της ζωής για αυτό και οι δάνειες λέξεις είχαν ανάλογο περιεχόμενο. Αντίθετα, σήμερα υπάρχει ανάγκη για λέξεις κυρίως τεχνολογικής και επιστημονικής ορολογίας καθώς η ανάπτυξη της τεχνολογίας είναι ραγδαία και είναι επιτακτική η διεθνής επικοινωνία.

6.5 Από τη θεωρία στην πράξη: Πρόταση διδακτικής εφαρμογής για την γ' δημοτικού

Ύστερα από την θεωρητική ανάλυση που προηγήθηκε και εστιάζοντας στα αναφομοίωτα λεξιλογικά δάνεια της Νέας Ελληνικής, ακολουθεί η παρακάτω πρόταση διδακτικής εφαρμογής που απευθύνεται στους μαθητές της γ' δημοτικού. Η συγκεκριμένη πρόταση εστιάζει στα αναφομοίωτα λεξιλογικά δάνεια της Νέας Ελληνικής και κύριος στόχος είναι να μπορέσουν οι μαθητές αυτής της ηλικίας να κατανοήσουν τη σημασία των λεξιλογικών δανείων, να εντοπίζουν τα αναφομοίωτα δάνεια και να κατανοήσουν τα ιδιαίτερα μορφολογικά χαρακτηριστικά τους, καθώς δεν συμμετέχουν σε διαδικασίες κλίσης, παραγωγής και σύνθεσης.

Πρόταση διδακτικής εφαρμογής

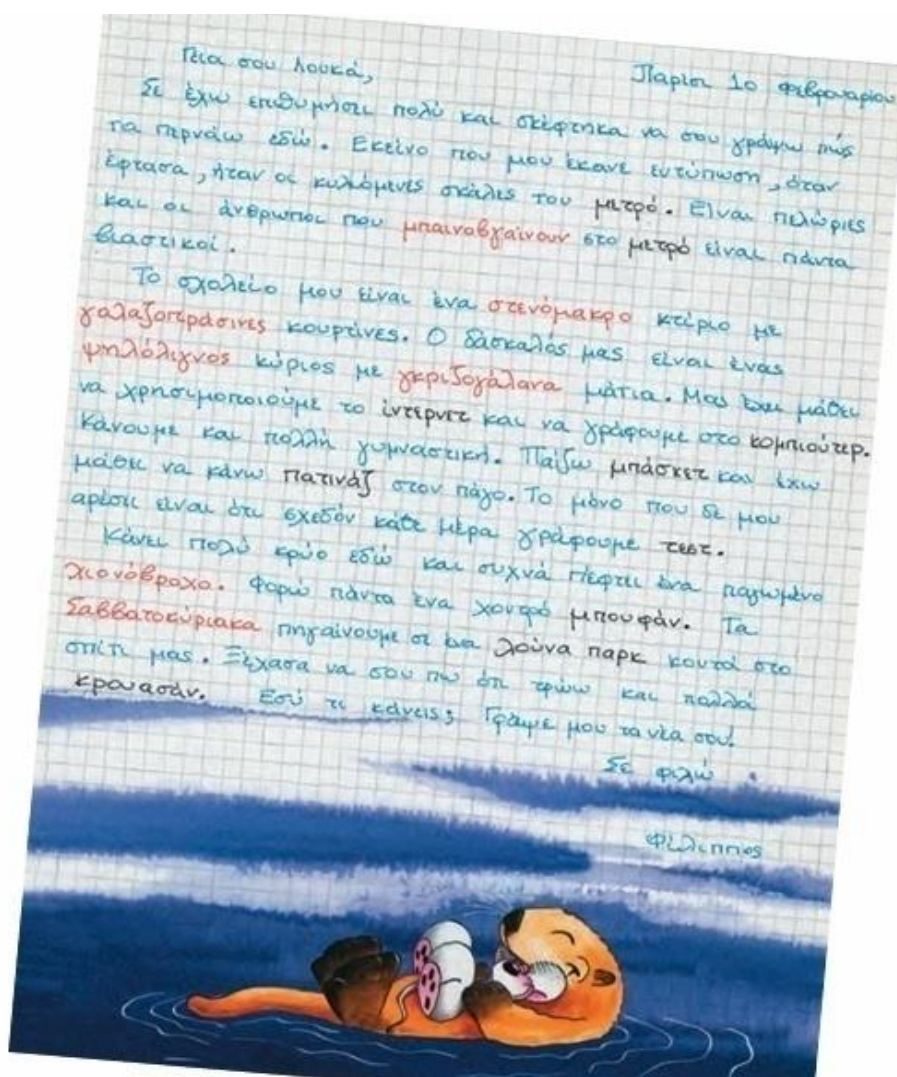
α) Το **θέμα-αντικείμενο** αφορά το μάθημα της **γλώσσας** και εστιάζει στο **φαινόμενο των αναφομοιώτων λεξιλογικών δανείων της ελληνικής**. Η **τάξη εφαρμογής** της διδασκαλίας είναι η **Γ' δημοτικού**, η μέθοδος διδασκαλίας είναι **δια ζώσης**, το **σχολείο** βρίσκεται στην Αττική. Η **σύνθεση του μαθητικού πληθυσμού** είναι **18** μαθητές: οι **14** είναι Έλληνες από Έλληνες γονείς που έχουν γεννηθεί και μεγαλώσει στην Ελλάδα, οι υπόλοιποι **4** είναι δίγλωσσοι/πολύγλωσσοι, προχωρημένου επιπέδου ελληνομάθειας. Συγκεκριμένα, οι **4** αυτοί μαθητές (3 αγόρια και 1 κορίτσι) κατάγονται από την **Αλβανία**, έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα (οι γονείς τους έχουν έρθει στην Ελλάδα προ εικοσαετίας). Οι μαθητές είναι 9 ετών δηλαδή υπάρχει στην τάξη **ηλικιακή ομοιογένεια**. Τέλος, ως προς τις **ανάγκες των μαθητών**, όλοι μπορούν να διεξάγουν μια συνομιλία σε περιστάσεις οικειότητας και επαφής πρόσωπο με πρόσωπο (συνομιλιακή ευχέρεια) (Χατζηδάκη, 2020). Όμως, όλοι οι μαθητές της τάξης και ειδικά οι πολύγλωσσοι δυσκολεύονται κατά την κλίση των ουσιαστικών και ιδίως των προπαροξύτωνων αρσενικών ουσιαστικών που λήγουν σε -ος.

β) **Ως προς τους στόχους της διδασκαλίας:** 1) **Γνωστικοί:** 1) Να καταφέρουν όλοι οι μαθητές να εντοπίζουν και να αναγνωρίζουν τις λέξεις που δεν είναι ελληνικές και αποτελούν αναφομοιώτα λεξιλογικά δάνεια, 2) **Κοινωνικοί:** Οι μαθητές να αναπτύξουν πνεύμα ομαδικότητας και συνεργασίας, επεκτείνοντας τις επικοινωνιακές τους ικανότητες, 3) **Συναισθηματικοί:** να αναπτύξουν τη δημιουργικότητά τους και τη φαντασία τους.

γ) **Στάδια διδακτικής πορείας:** Η χρονική διάρκεια είναι ένα διδακτικό δίωρο (1 διδακτική ώρα= 45 λεπτά).

Πρώτη φάση- Αφόρμηση:

Το έναυσμα για τη μαθησιακή ετοιμότητα των μαθητών γίνεται με την ερώτηση που θέτει ο εκπαιδευτικός στους μαθητές για το αν έχουν ακούσει ή αν έχουν δει ποτέ λέξεις που να λήγουν σε σύμφωνο ή να μην έχουν πληθυντικό αριθμό (ενεργοποίηση προηγούμενης γνώσης των μαθητών), αφού λάβει θετική απάντηση θα προβληθεί από τον Η/Υ το παρακάτω απόσπασμα που αποτελεί επιστολή, το οποίο θα αναγνωστεί από 3 τυχαίους μαθητές.

(σχολικό εγχειρίδιο γλώσσα β' δημοτικού, βιβλίο μαθητή, β' τεύχος)

Δεύτερη φάση: Παρουσίαση του θέματος της ενότητας

Ο εκπαιδευτικός σ' αυτό το σημείο εισάγει τους μαθητές στο συγκεκριμένο φαινόμενο και τους εξηγεί τι σημαίνει ο λεξιλογικός δανεισμός. Με απλά λόγια τους εξηγεί ότι πρόκειται για μια απλή και απόλυτα φυσιολογική διαδικασία η οποία προκύπτει όταν οι γλώσσες έρχονται σε επαφή. Για να γίνει κατανοητός τούς εξηγεί ότι όπως τα παιδιά όταν κάνουν παρέα δανείζεται το ένα από το άλλο αντικείμενα (π.χ. χρήματα, παιχνίδια) το ίδιο γίνεται και με τις γλώσσες όταν «συναντούν» η μία την άλλη. Στη συνέχεια της διδασκαλίας του επικεντρώνεται στα αναφομοίωτα λεξιλογικά δάνεια της ελληνικής εξηγώντας τους ότι πρόκειται για λέξεις που δεν σχηματίζουν πληθυντικό αριθμό, δεν κλίνονται και κάποιες λήγουν σε σύμφωνο.

Τρίτη Φάση: Εξάσκηση-Εμπέδωση

Ως μέθοδος διδασκαλίας κατά τη φάση αυτή χρησιμοποιήθηκε η ομαδοσυνεργατική διδασκαλία. Οι μαθητές χωρίστηκαν σε 6 ομάδες των 3 ατόμων, οι ομάδες είναι μικτής σύνθεσης τόσο από άποψη επίδοσης όσο και προέλευσης των μαθητών.

Διανεμήθηκε στους μαθητές το φύλλο εργασίας και τους ζητήθηκε να κάνουν 3 δραστηριότητες: 1) Αρχικά, οι μαθητές στην πρώτη δραστηριότητα καλούνται να εντοπίσουν και να γράψουν τις λέξεις που είναι γραμμένες με έντονα γράμματα οι οποίες δεν είναι ελληνικές κυκλώνοντας το τελευταίο γράμμα αυτών των λέξεων, 2) στη συνέχεια καλούνται να τις μεταφέρουν στον πληθυντικό αριθμό, 3) κατόπιν να αποδώσουν περιφραστικά τη σημασία τους και τη χρήση τους. Στο τέλος του μαθήματος ζητείτε από τους μαθητές για το επόμενο μάθημα να φτιάξουν με την βοήθεια ενός ενήλικα (γονέα ή κηδεμόνα) ένα κολάζ με ανομοιογενείς δάνειες λέξεις γράφοντας τη σημασία τους και ζωγραφίζοντας τα μέρη ή τους τόπους που μπορούμε να συναντήσουμε αυτές τις λέξεις και ειδικά οι πολύγλωσσοι καλούνται να γράψουν τις λέξεις αυτές και στη γλώσσα του τόπου καταγωγή τους. Τέλος, με τη βοήθεια του γονέα ή του κηδεμόνα καλούνται να στείλουν το κολάζ από το e-mail που έχουν στο e-class στο e-mail του εκπαιδευτικού.

Τέταρτη φάση: Ατομικές παρουσιάσεις των κολάζ

Ο κάθε μαθητής μέσω του Η/Υ και του προβολέα με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού παρουσιάζει το δικό του κολάζ.

Πέμπτη φάση: Ομαδικές παρουσιάσεις των κολάζ

Σ' αυτή τη φάση οι μαθητές χωρισμένοι σε 6 ομάδες των 3 ατόμων (ένας θα βιντεοσκοπεί με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού και οι άλλοι δύο θα παρουσιάζουν το κολάζ) καλούνται να αναπαραγάγουν σε βιντεοσκοπημένη μορφή όποια από τια κολάζ συμφωνήσουν μεταξύ τους. Στη συνέχεια αυτή η παρουσίαση θα κοινοποιηθεί στην ιστοσελίδα του σχολείου.

δ) Αξιολόγηση

Θα γίνει με 3 τρόπους: 1) από τον ίδιο τον εκπαιδευτικό τόσο μέσω των σημειώσεων που έχει κρατήσει σε σχέση με τη συμμετοχή των μαθητών στις εργασίες που τους ανατέθηκαν (ομαδικές-ατομικές) και τον βαθμό συνεργατικότητας ανάμεσα στους μαθητές όσο και μέσω των φύλλων εργασίας στα όποια θα αξιολογηθούν οι μαθητές σε γνωστικό επίπεδο σε σχέση με τους στόχους του μαθήματος (Φύκαρης, 2014: 13), 2) με τη χρήση ενός **σύντομου γραπτού ερωτηματολογίου** που συμπληρώνεται από τους μαθητές (ετεροαξιολόγηση και αυτοαξιολόγηση) το οποίο είναι δομημένο με τέτοιο τρόπο ώστε να ελέγχονται αν πραγματοποιήθηκαν οι γνωστικοί στόχοι του μαθήματος και η επάρκεια σε επίπεδο ικανοτήτων (π.χ. υπευθυνότητα, επίπεδο εκδήλωσης ενδιαφέροντος, ποιες δραστηριότητες άρεσαν περισσότερο κ.τ.λ.) (Φύκαρης, 2014: 15), 3) η **κοινοποίηση των βιντεοσκοπημένων κολάζ** στην ιστοσελίδα του σχολείου, η οποία θα αξιολογείται από τους εκπαιδευτικούς του σχολείου και από τους επισκέπτες της ιστοσελίδας (Φύκαρης, 2014: 13).

ε) Συμπέρασμα

Μέσω αυτής της διδακτικής πρότασης αναμένεται να εκπληρωθούν οι 3 βασικοί στόχοι που τέθηκαν στην αρχή. Όσον αφορά τους γνωστικούς στόχους, οι μαθητές αναμένεται τόσο μέσω της παρουσίασης του διδακτικού θέματος από τον εκπαιδευτικό όσο και μέσω των δραστηριοτήτων σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο να καταφέρουν να κατανοήσουν τι σημαίνει λεξιλογικός δανεισμός και να αναγνωρίζουν τα αναφομοίωτα λεξιλογικά δάνεια που υπάρχουν στη Νέα Ελληνική αναπτύσσοντας έτσι και την κριτική τους ικανότητα. Ως προς τους κοινωνικούς στόχους, οι μαθητές μέσω των ομαδικών δραστηριοτήτων θα μάθουν να συνεργάζονται και να επικοινωνούν καλύτερα με τους συμμαθητές τους, θα νιώσουν τη χαρά της συμμετοχής σε ομάδα αλλά και των υποχρεώσεων που συνεπάγεται αυτό, θα ενισχυθούν οι σχέσεις τους με τις οικογένειές τους και τον εκπαιδευτικό τους με στόχο την εκπλήρωση της απαιτούμενης εργασίας. Τέλος, ως προς τους συναισθηματικούς στόχους, θα αποκτήσουν αυτοπεποίθηση κυρίως μέσω των παρουσιάσεων των κολάζ, θα μάθουν να υποστηρίζουν την άποψή τους ειδικά όταν κληθούν να αποφασίσουν ποιο από τα κολάζ θέλουν να παρουσιάσουν, θα μάθουν να μη φοβούνται να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και θα ενισχύσουν τη δημιουργικότητα και τη φαντασία τους.

7. Συμπέρασμα

Όλες οι ζωντανές γλώσσες αλλάζουν. Η γλωσσική αλλαγή είναι αναπόφευκτη και οφείλεται σε εξωτερικούς και εσωτερικούς παράγοντες και «αποτελεί την αυτοάμυνα των γλωσσών, αφού έτσι διαιωνίζεται ο βασικός σκοπός τους που είναι η επικοινωνία» (Αναστασιάδη- Συμεωνίδη, 1986: 31,32). Ένας σημαντικός εξωτερικός παράγοντας που ευθύνεται για τη γλωσσική αλλαγή είναι η γλωσσική επαφή, η οποία υπάρχει όσο υπάρχει και η γλώσσα και είναι αναπόδραστη και καθολική. Αποτέλεσμα της γλωσσικής επαφής είναι ο λεξιλογικός δανεισμός ο οποίος είναι συνυφασμένος με τη φύση της γλώσσας και αποτελεί μόνιμη και φυσική γλωσσική διαδικασία. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί αυτό που έχει επισημάνει ο Χατζηδάκης (1915:103) για το γλωσσικό δανεισμό καθώς δηλώνει ότι πρόκειται για ένα φαινόμενο «αναπόσπαστον από πάσης ανθρωπίνης γλώσσας, αφού η γλώσσα είναι κοινωνικό προϊόν και άμα μέσον επικοινωνίας».

Η ελληνική γλώσσα έχει μακρόχρονη πορεία. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος ήρθε σε επαφή με άλλες γλώσσες και άλλους πολιτισμούς κάτι το οποίο ήταν αναπόφευκτο όπως και η γλωσσική αλλαγή. Ήδη από τη βαθιά αρχαιότητα εντοπίζονται επαφές της ελληνικής με άλλες γλώσσες και κοινότητες δημιουργώντας καταστάσεις πολυγλωσσίας, η οποία είναι σταθερό και διαχρονικό φαινόμενο στις ποικιλίες της ελληνικής, αποτελεί άλλοτε σε μικρότερο και άλλοτε σε μεγαλύτερο βαθμό παράγοντα διαμόρφωσης γλωσσικών προτύπων και ερμηνεύεται και κατανοείται σε σχέση με το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο (Μαρκόπουλος, 2023). Επομένως, καταλαβαίνουμε ότι η πολυγλωσσία σε όλη τη διαχρονία της ελληνικής ήταν πανταχού παρούσα κάτι το οποίο δηλώνει ότι η ελληνική δεν είναι κάποιου είδους γλώσσας που εξελισσόταν μόνη της χάρη στο υψηλό της γόητρο (Μαρκόπουλος, 2023).

Ένα από τα αποτελέσματα της γλωσσικής επαφής της ελληνικής με άλλες γλώσσες είναι ο λεξιλογικός δανεισμός, ο οποίος εντοπίζεται από την

αρχαιότητα και συνεχίζεται έως σήμερα. Ωστόσο, κατά την ιστορία της ελληνικής παρατηρείται αλλαγή τόσο των δανειστριών γλωσσών όσο και του περιεχομένου των λέξεων δανείων και ειδικά όσον αφορά το περιεχόμενο των λέξεων αυτό εξυπηρετεί τις επικοινωνιακές ανάγκες των ατόμων και επηρεάζεται από τις επικρατούσες κοινωνικοπολιτικές, οικονομικές και πολιτιστικές συνθήκες. Επιπλέον, διαφορές παρατηρούνται όσον αφορά και τον βαθμό προσαρμογής και τη παραγωγικότητα των λεξιλογικών δανείων στη Νέα Ελληνική έναντι των δανείων σε παλαιότερες περιόδους της ελληνικής. Ειδικά για τις παλαιότερες περιόδους τα αναφομοίωτα δάνεια ήταν ελάχιστα και η προσαρμογή ήταν σχεδόν μια συνηθισμένη διαδικασία ενώ σήμερα υπάρχει ασυνείδητη παρουσία πληθώρας απροσάρμοστων δανείων και πληθώρα αφομοιωμένων δανείων που συμμετέχουν σε όλες τις διαδικασίες της ελληνικής (κλίση, παραγωγή και σύνθεση) και δεν ξεχωρίζουν από τις ελληνικές λέξεις. Επίσης, διαφορές παρατηρούνται και ως προς τους τύπους δανείων, καθώς σήμερα παρατηρείται διεύρυνση με την εισαγωγή διεθνισμών, νεολογισμών, μεταφραστικών δανείων, ανοφομοίωτων και αντιδανείων που στο παρελθόν δεν συναντιόνταν.

Συμπεραίνουμε ότι το φαινόμενο του δανεισμού δεν έχει αλλάξει τη φυσιογνωμία της ελληνικής. Δεν επηρέασε ποτέ άμεσα τη φωνολογική και μορφοσυντακτική δομή της ελληνικής γλώσσας. Απεναντίας, η δημιουργική και συνειδητοποιημένη ενσωμάτωση των δανείων στην γλωσσική πραγματικότητα αποφέρει θετικά αποτελέσματα για τη δανειζόμενη γλώσσα, ιδίως όταν αυτή η γλώσσα δεν περιλαμβάνει γλωσσικούς όρους που να μπορούν να περιγράψουν νέα αντικείμενα αναφοράς, τα οποία δημιουργούνται από την εξέλιξη του πολιτισμού, της τεχνολογίας και από τις κοινωνικοεμπορικές συνθήκες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adiego, I-J. (2001). Ελληνική και Καρική. Στο ιστορία της ελληνικής γλώσσας: Από τις αρχές ως την ύστερη αρχαιότητα, επιμ. Α-Φ. Χριστίδης (σσ. 561-564). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Adiego, I-J. (2001). Ελληνική και Λυκική. Στο ιστορία της ελληνικής γλώσσας: Από τις αρχές ως την ύστερη αρχαιότητα, επιμ. Α-Φ. Χριστίδης (σσ. 565-568). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Adiego, I-J. (2001). Ελληνική και Λυδική. Στο ιστορία της ελληνικής γλώσσας: Από τις αρχές ως την ύστερη αρχαιότητα, επιμ. Α-Φ. Χριστίδης (σσ. 569-572). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Aitcison, J. (2012). Language Change. Progress or Decay? 4th edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1986). Η νεολογία στην Κοινή Νεοελληνική. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής).
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1994) Νεολογικός δανεισμός της νεοελληνικής: Άμεσα δάνεια από τη γαλλική και αγγλοαμερικανική. Μορφολογική ανάλυση. Θεσσαλονίκη: Επιτροπή Δημοσιευμάτων Α.Π.Θ.
- Ανδριώτης, Ν. (1983). Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Αρχάκης, Α. & Μ. Κονδύλη. (2004). Εισαγωγή σε Ζητήματα Κοινωνιογλωσσολογίας. Εκδόσεις νήσος.
- Bell, H. I. (1948). Egypt from Alexander the Great to the Arab Conquest. Οξφόρδη: Clarendon Press.

Biville, F. (1992). Les interferences entre les lexiques grec et latin. Στο *La langue et les texts en grec ancien*, επιμ. F. Letoublon, (pg.227-240). Amsterdam: Gieben.

Brock, S. (2001). Ελληνική και Συριακή. Στο ιστορία της ελληνικής γλώσσας: Από τις αρχές ως την ύστερη αρχαιότητα, επιμ. Α-Φ. Χριστίδης (σσ. 610-615). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.

Brock, S. (1967). Greek words in the Syriac Gospels (vet and pe). *Le Museon* 80: 389-426.

Browning, R. (2008). Η ελληνική γλώσσα μεσαιωνική και νέα. Αθήνα: Παπαδήμα.

Bryce, T.P. (1986). *The Lycians*. 1^{ος} τόμ. Κοπεγχάγη: Museum Tusculanum Press.

Γαβριηλίδου, Ζ. ·Μπεζέ, Α. & Σφυρόερα, Μ. Γλώσσα. Ταξίδι στον κόσμο της γλώσσας. Β' τεύχος. Β δημοτικού. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Christol, A. (2001). Ελληνική και Ινδικές Γλώσσες. Στο ιστορία της ελληνικής γλώσσας: Από τις αρχές ως την ύστερη αρχαιότητα, επιμ. Α-Φ. Χριστίδης (σσ.623-628). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.

Clyne, M. (1982). *Multilingual Australia*. Melbourne: River Seine

Coleman, R. (2001). Ελληνική και Λατινική. Στο ιστορία της ελληνικής γλώσσας: Από τις αρχές ως την ύστερη αρχαιότητα, επιμ. Α-Φ. Χριστίδης (σσ. 587-593). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.

- Comrie, B. (2000). Language contact, lexical borrowing, and semantic fields. Στο D. Gilbers, J. Nerbonne & J. Schaecken (επιμ.), *Languages in contact* (pg. 73-86). Amsterdam-Atlanta GA: Rodopi.
- Γούτας, Δ. (2001). Ελληνική και Αραβική: Πρώιμες επαφές. Στο ιστορία της ελληνικής γλώσσας: Από τις αρχές ως την ύστερη αρχαιότητα, επιμ. Α-Φ. Χριστίδης (σσ.629-634). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Δαγκίτσης, Ι. (1978-84). Λεξικό των συνωνύμων της νεοελληνικής. Αθήνα: Βασιλείου.
- De Lange, N. (2001). Ελληνικές επιδράσεις στην Εβραϊκή. Στο ιστορία της ελληνικής γλώσσας: Από τις αρχές ως την ύστερη αρχαιότητα, επιμ. Α-Φ. Χριστίδης (σσ. 598-602). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Dorian, N. (1981). *Language Death: The Life Cycle of a Scottish Gaelic Dialect*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Ζαφείρη, Σ. (2015). Τα Μεταφραστικά Δάνεια της Νέας Ελληνικής. Διδακτορική Διατριβή. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Fishman, J. (1966). *Language Loyalty in the United States: The Maintenance and the Perpetuation of Non-English Mother Tongues by American Ethnic and Religious Groups*. The Hague: Mouton.
- Fishman, J. (1985γ). Mother-tongue claiming in the United States since 1960: Trends and Correlates. Στο Fishman, J.(επιμ.) *The Rise and the Fall of the Ethnic Revival: Perspectives on Language and Ethnicity*. Berlin: Mouton.
- Gal, S. (1979). *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. NewYork: Academic Press.
- Giles, H., R. Bourhis & D. Taylor (1977). Towards a theory of language in ethnic group relations. Στο Giles, H. (επιμ.) *Language, Ethnicity and Inter-group Relations* (pg. 307-348). London: Academic Press.

- Haspelmath, M. (2008). Loanword typology: steps toward a systematic cross-linguistic study of lexical borrowability. Στο T. Stolz, D. Bakker & R. S. Palomo (επιμ.), Aspects of languagecontact: new theoretical, methodological and empirical findings with special focus on romancisation .pg. 43-62) Berlin: Mouton de Gruyter.
- Haugen, E. (1950). The analysis of linguistic borrowing. Language 26.2, 211-231.
- Holmes, J. (1992). An Introduction to Sociolinguistics. London: Longman.
- Jannaris, A.N. (1897). An Historical Greek Grammar. Λονδίνο: MacMillan.
- Jokl, N. (1927). Phryger. Sprache. Στο Eberts Reallexikon der Vorgeschichte , 10^{ος} τόμ., 141-153.
- Καράντζολα, Ε & Φλιάτουρας, Α. (2004). Γλωσσική αλλαγή. Αθήνα: Νήσος.
- Κατσούδα, Γ. (2005). Αιτίες της γλωσσικής μεταβολής: Θεωρητικές προσεγγίσεις και εφαρμογή τους στην ελληνική. Γλώσσα, 60: 7-22.
- Kloss, H. (1966). German-American language maintenance efforts. Στο Fishman, J., V. Hahirny, J. Hofman, & R. Hayden (επιμ.) Language Loyalty in the United States: The maintenance and the Perpetuation of Non-English Mother Tongues by American Ethnic and Religious Groups. The Hague: Mouton.
- Κωστούλα-Μακράκη, Ν. (2001). Γλώσσα και Κοινωνία. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Lambert, P-Y. (2001). Ελληνική και Κέλτικες Γλώσσες. Στο ιστορία της ελληνικής γλώσσας: Από τις αρχές ως την ύστερη αρχαιότητα, επιμ. Α-Φ. Χριστίδης (σσ. 616-622). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Μακρή. Β. (2015) Γλωσσική αλλαγή: δάνεια ουσιαστικά στην Επτανησιακή και την Crecanico. Patras Working Papers in Linguistics, 4: 91-93.

Μαρκόπουλος, Θ. (2023). Επαφές της ελληνικής γλώσσας κατά την ιστορική της διαδρομή. Διαθέσιμο στο: <https://www.youtube.com/live/OWtspQZJ640?si=EyQ5c-dx32o1eoAT>

Masson, E. (1967). *Les Plus anciens emprunts semitiques en grec*. Παρίσι: Klincksieck.

Masson, E. (2001). *Ελληνική και Σημιτικές Γλώσσες. Πρώιμες Επαφές*. Στο ιστορία της ελληνικής γλώσσας: Από τις αρχές ως την ύστερη αρχαιότητα, επιμ. Α-Φ. Χριστίδης (σσ. 543-546). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.

Masson, O. (1978). *Carian Inscriptions from North Saqqara and Buhen*. Λονδίνο: Egypt Nazionale delle Ricerche.

Mayer, A. (1957& 1959). *Die Sprache der alten Illyrier*, 2 τόμ. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Schriften der Balkankommission, Linguist. 15 & 16 Βιέννη: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Milroy, L. (1987). *Language and Social Networks*. Oxford: Blackwell Publishing.

Μπαμπινιώτης, Γ. (1998). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

Μπαμπινιώτης, Γ. (2002). *Συνοπτική ιστορία της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα. Ε' Έκδοση.

Μπασλής, .Γ. (2000). *Κοινωνιογλωσσολογία*. Αθήνα: Γρηγόρης.

Narain, A.K. (1957). *The Indo-Greeks*. Οξφόρδη: Clarendon Press.

Neumann, G. (1961). *Untersuchungen zum Weiterleben hethitischen und luwischen Sprachgutes in hellenistischer und romischer Zeit*. Wiesbaden Harrassowitz.

Neumann, G. (1988). *Phrygisch und Griechisch*. Βιέννη: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

- Νικηφορίδου, Κ. (2001). Γλωσσική αλλαγή. Στο ιστορία της ελληνικής γλώσσας: Από τις αρχές ως την ύστερη αρχαιότητα, επιμ. Α-Φ. Χριστίδης (σσ. 102-107). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Ξυδόπουλος, Γ. (2008). Λεξικολογία. Εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού. Αθήνα: Πατάκης.
- Παπαναστασίου, Γ. (2023). Το λεξιλόγιο της ελληνικής γλώσσας. Διαθέσιμο στο: <https://www.youtube.com/live/7-bMttixz?si=7tJBhvaDb7XZcND>.
- Πετρούνιας, Ε. (1984). Νεοελληνική γραμματική και συγκριτική ανάλυση. Μέρος Α': Θεωρία. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Πετρούνιας, Ε. (2002). Νεοελληνική Γραμματική και Συγκριτική («Αντιπαραθετική») Ανάλυση, Τόμος Α' :Φωνητική και Εισαγωγή στη Φωνολογία, Μέρος Α': Θεωρία. (2^η Έκδοση). Θεσσαλονίκη: Ζήτη.
- Ράλλη, Α. (2005). Μορφολογία. Αθήνα: Πατάκης.
- Poplack, S. & D. Sankoff. (1984). Borrowing: the synchrony of integration. *Linguistics* 22: 99-136.
- Ramirez, A. (1985). *Bilingualism through Schooling: Cross-Cultural Education for Minority and Majority Students*. Albany: State University of New York Press.
- Ray, J. (2001). Ελληνική, Αιγυπτιακή και Κοπτική. Στο ιστορία της ελληνικής γλώσσας: Από τις αρχές ως την ύστερη αρχαιότητα, επιμ. Α-Φ. Χριστίδης (σσ. 603-609). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Robert, L. (1963). *Noms indigenes dans l' Asie Mineure greco-romaine*. *Bibl. arch. et hist.. de l' Institut Francais d' Archeologie d' Istanbul* 13. Παρίσι: Maisonneuve.

- Saussure, F. (1959). Course in General Linguistics. In Ch. Bally & A. Sechehaye (Eds.) (p.77). New York: Philosophical Library.
- Shahid, I.(1984). Rome and the Arabs. Washington: Dumbarton Oaks.
- Shahid, I. (1984). Byzantium and the Arabs in the Fourth Century. Washington: Dumbarton Oaks.
- Shahid, I. (1989). Byzantium and the Arabs in the Fifth Century. Washington: Dumbarton Oaks.
- Shahid, I. (1995). Byzantium and the Arabs in the Sixth Century. Washington: Dumbarton Oaks.
- Σκιαδάς, Γ. (2015). Στοιχεία γλωσσικού δανεισμού στην νεοελληνική γλώσσα. Αργίριο: Σκιαδάς. Διαθέσιμο στο: <https://users.sch.gr/griskiadas/gsk>
- Sankoff, D. & S. Poplack (1981). A formal grammar for code-switching. Papers in Linguistics 14: 3-46.
- Tzitzilis, C. (1995-1996). Die palaobalkanischen Sprachen im Lichte der neugriechischen Dialekte. Die Sprache 37: 85-94.
- Τζιτζιλής, Χ. (2001). Ελληνική και Ιλλυρική. Στο ιστορία της ελληνικής γλώσσας: Από τις αρχές ως την ύστερη αρχαιότητα, επιμ. Α-Φ. Χριστίδης (σσ. 552-556).Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Τζιτζιλής, Χ. (2001). Ελληνική και Φρυγική. Στο ιστορία της ελληνικής γλώσσας: Από τις αρχές ως την ύστερη αρχαιότητα, επιμ. Α-Φ. Χριστίδης (σσ. 557-560). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Τηλιοπούλου, Μ.Α.(2008). Παράλληλες Γραμματικές ως Αποτέλεσμα Γλωσσικής Επαφής. Η Περίπτωση της Οφίτικης. Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Thomason, S. & T. Kaufman (1988). Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics.Berkeley: University of California Press.

Thomason, S. (2001). *Language Contact: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University press.

Τομπαΐδης, Δ. (1978). Τα συνωνυμικά ζεύγη λόγιων και λαϊκών λέξεων της κοινής νεοελληνικής. Αθήνα: Γρηγόρης.

Τομπαΐδης, Δ. (1992). *Διδασκαλία νεοελληνικής γλώσσας*. Νέα έκδοση. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

Τομπαΐδης, Δ. (1998). *Λεξιλογικά της νέας ελληνικής*. Αθήνα: Επικαιρότητα.

Τριανταφυλλίδης, Μ. (1941/1998). *Νεοελληνική γραμματική (της δημοτικής)*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.

Tucker, E. (2001). Ελληνική και Ιρανική. Στο *ιστορία της ελληνικής γλώσσας: Από τις αρχές ως την ύστερη αρχαιότητα*, επιμ. Α-Φ. Χριστίδης (σσ. 573-582). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.

Walters, C.C. (1972). *An Elementary Coptic Grammar*. Οξφόρδη: Blackwell.

Wassertein, A. (1994). Greek language and philosophy in the Early Rabbinic Academies. Στο *Jewish Education and Learning*, επιμ., G.Abramson & T. Parfitt (pg.221-231). Chur: Harwood Academic Publishers.

Winford, D. (2003^α). Contact-induced changes - Classification and processes. Στο Dawson, H. R. Dodsworth, S. Gooden & D. Winford (επιμ.) *OSU Working Papers in Linguistics* 57: 129-150. The Ohio State University.

Winford, D. (2003^β). *An Introduction to Contact Linguistics*. Malden, MA: Blackwell Publishing.

Φύκαρης, Ι. (2014). Διδακτικές εφαρμογές διαφοροποιημένης διδασκαλίας στην πρώτη σχολική ηλικία. Στο Κατσαρού, Ε. & Λιακοπούλου, Μ. (επιμ.). *Θέματα διδασκαλίας και αγωγής στο πολυπολιτισμικό σχολείο. Επιμορφωτικό υλικό. Πρόγραμμα ΕΣΠΑ «Εκπαίδευση Αλλοδαπών και Παλλινოსτούντων Μαθητών»*.

Χατζηδάκη, Α. (2020). Διδάσκοντας δίγλωσσα παιδιά. Θεωρητικά ζητήματα και εκπαιδευτικές προσεγγίσεις. Αθήνα: Πεδίο.

Χατζιδάκης, Γ. (1915). Ακαδημικά Αναγνώσματα, τόμος 3. Αθήνα: Γενική Γλωσσική.

Χατζησαββίδης, Σ. (1999). Η ελληνική γλώσσα μεταξύ Ανατολής και Δύσης: δάνεια στοιχεία της ελληνικής από ανατολικές και δυτικές γλώσσες. Στο Α. Αργυρίου, Κ. Δημάδης, Α. Λαζαρίδου (Επιμ.) Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση (1453-1981) (σσ. 613-626). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Yarshater, E. (επιμ. 1983). The Cambridge History of Iran. 3^{ος} τόμ., Μέρη 1-2, The Seleucid, Parthian and Sassanian Periods. Cambridge: Cambridge University Press.

